

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂĞATI BİLİM DALI

AHMED MUSTAFA EL-MERÂĞÎ'NİN 'ULÛMU'L-BELÂĞA
ADLI ESERİNİN BELÂĞAT AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan

Abdusselam TAKDEMİR

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2017



T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂĞATI BİLİM DALI

AHMED MUSTAFA EL-MERÂĞÎ'NİN 'ULÛMU'L-BELÂĞA
ADLI ESERİNİN BELÂĞAT AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan
Abdusselam TAKDEMİR

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

ŞIRNAK, 2017

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Abdusselam TAKDEMİR

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Ahmed Mustafa el-Merâġi'nin ‘Ulûmu'l-Belâġa Adlı Eserinin Belâġat Açısından Deġerlendirilmesi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Adı SOYADI

Abdusselam TAKDEMİR

Danışman

Adı SOYADI

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT danışmanlığında Abdusselam TAKDEMİR tarafından hazırlanan “Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin ‘Ulûmu’l-Belâğa Adlı Eserinin Belâğat Açısından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

20.02.2017

JÜRİ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT
Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ
Üye: Yrd. Doç. Dr. Bedri ASLAN

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulununtarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM

ÖNSÖZ

İslam Dini'nin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadislerin mesajlarının anlaşılabilmesi, anlatılabilmesi ve rehber edinilebilmesi için Arapça dili ve kaidelerinin öğrenilmesi gerekir. Sadece nahiv ve sarf ilimlerinin bilinmesiyle İslam'ın bu iki temel kaynağının öğrenilmesinde yeterli olmaz. Birçok insanın Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin eşi ve benzeri olmayan belâğat ve fesâhat vecizliğine hayran kalıp müslüman oldukları bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla belâğat ilminin de öğrenilmesi gerekir. Belâğat (retorik), bir duygu veya düşüncenin yerinde ve zamanında, anlamı en açık bir biçimde tabir edilmesi demektir. Belâğat alanında çağımıza uygun sistemli bir şekilde yazılmış eserler nadirdir. el-Merâğî, 'Ulûmu'l-Belâğa eserini sistemli bir şekilde ele aldığı için, bu eserinin ele alınmasında fayda sağlayacağı kanaatine varıldıktan sonra tez konusu olarak seçilmiştir. Tezin amacı, anlatımı canlandırmak, güçlendirmek, zenginleştirmek, kalıcı ve etkileyici hale getirmek, üsluba ve içeriğe güzellik katmak için başvuru olan söz ve manaları açıklamaktır. Bir kişi kendi düşüncesini muhatabına kabul ettirebilmesi için sözünün hem içeriğine hem de üslubuna dikkat etmelidir. Bu tez hem içerik hem de üslup olarak kelamı güzelleştirmek, sözünü muhatabına kabul ettirmek, söylenenleri inandırıcı kılmak için belâğat, fesâhat ve vecâzet için gerekli olan şeyleri ihtiva eder.

Tezimiz, giriş ile beraber beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, kapsamı, amacı, metodu, müellif ile ilgili bazı bilgilerden söz edilecektir. I. bölümde genel olarak kitabın giriş kısmı olan belâğat, fesâhat ve bunlara bağlı terimler ele alınacaktır. II. Bölümde me'ânî ilmi uygulamaları ele alınacaktır. III. Bölümde beyân ilmi uygulamaları ele alınacaktır. IV. Bölümde bedî' ilmi uygulamaları ele alınacaktır. V. bölümde de el-Merâğî'nin eserinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Bu tezde danışmanım olan Yrd. Doç. Dr.Yaşar ACAT'a, katkılarını hep sürdüren Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN ve Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ENSARİ hocalarıma, arapça hususunda ihtiyaç halinde bana vakit ayıran Tillo'nun en meşhur âlimlerinden Molla Burhan MÜCAHİDİ efendinin mucâzlarından Halis AYDIN kardeşime yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Abdusselam TAKDEMİR
ŞIRNAK, 2017

**AHMED MUSTAFA EL-MERÂĞÎ'NİN 'ULÛMU'L-BELÂĞA ADLI
ESERİNİN BELÂĞAT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Abdusselam TAKDEMİR

**Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim
Dalı, Yüksek Lisans / Şubat, 2017**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

ÖZET

Bu tezde Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin (ö. 1952) 'Ulûmu'l-Belâğa adlı eserinin belâğat açısından değerlendirilmesi konusu ele alınmıştır. Öncelikle Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin hayatı, eserleri, ilmi şahsiyeti ve belâğat metoduna kısaca değinilmiş, 'Ulûmu'l-Belâğa eserinin içeriği göz önünde bulundurularak belâğat, fesâhat ve bunlara bağlı konular ele alınmıştır. Daha sonra 'Ulûmu'l-Belâğa eserinin üç konusu olan me'ânî, beyân ve bedî' ilimleri sistematik bir biçimde başta el-Merâğî'nin eseri olmak üzere klasik ve modern eserler de göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Bu çalışma, 'Ulûmu'l-Belâğa eserinin giriş kısmının tanıtımı; me'ânî ilmi uygulamaları; beyân ilmi uygulamaları; bedî' ilmi uygulamaları ve eserin değerlendirilmesi olmak üzere beş bölümden oluşur.

Bu tezin yapılmasının öncelikli amacı 'Ulûmu'l-Belâğa eserinin, anlaşılması olmakla beraber zikredilen belâğat ilminin üç konusunun bu tez vasıtasıyla sistemli bir şekilde bir daha okunması, hatırlanması ve belâğat ilmine katkı sağlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Belâğat, Fesâhat, Me'ânî, Beyân, Bedî', el-Merâğî, 'Ulûmu'l-Belâğa.

THE RHETORICAL EVALUATION OF THE WORK CALLED ‘ULÛMU’L-BELÂĞA BY AHMED MUSTAFA el-MERÂĞÎ

Abdusselam TAKDEMİR

**Sirnak University, Social Sciences Institute, Basic Islamic Studies Department,
Post Graduate / February, 2017**

Supervisor: Asst. Prof. Yasar ACAT

ABSTRACT

In this thesis, the rhetorical evaluation of the work called ‘Ulûmu’l-Belâğa by Ahmed Mustafa el-Merâğî is studied. In first place, Ahmed Mustafa el-Merâğî’s life, works, his scholarly personality and rhetoric method are shortly referred, and rhetoric, fluency and the issues connected to these notions are mentioned considering the content of the work ‘Ulûmu’l-Belâğa. Then, the scholarships of al-Ma‘ânî, al-Bayân, and al-Badî‘, which are the subjects of the work ‘Ulûmu’l-Belâğa, are systematically analyzed starting with the work by el-Merâğî, and this analysis is conducted by taking the classical and modern works into consideration. This study consists of five parts: the introduction of the first part of ‘Ulûmu’l-Belâğa, the practice of meaning, the practice of depiction, the practice of aesthetic, and the evaluation of the work.

The primary purpose of this study is to read and understand the work ‘Ulûmu’l-Belâğa as well as to read, to remember the three issues of rhetoric mentioned in the work and to contribute to the scholarship of rhetoric.

Key Wors: Rhetoric, Fluency, al-Ma‘ânî, al-Bayân, al-Badî‘, al-Marâğî, ‘Ulûmu’l-Belâğa.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. METODOLOJİ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Metodu.....	1
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	2
2. AHMED MUSTAFA el-MERÂĞÎ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	3
2.1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti.....	3
2.2. Eserleri.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM ‘ULÛMU’L-BELÂĞA ADLI ESERİN GİRİŞ KISMININ TANITIMI	6
1.1. BELÂĞAT İLMİNİN GEREKLİLİĞİ VE TEDVİNİ.....	7
1.2. BELÂĞAT İLMİNİN GELİŞİMİNE ÖNEMLİ KATKISI OLAN ŞAHSİYETLER.....	9
1.2.1. Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî.....	9
1.2.2. Carullah ez-Zemâşerî.....	9
1.2.3. Ebu Ya‘kûb Yusuf es-Sekkâkî.....	9
1.2.4. el-Vezîr Diyâuddîn İbnu'l-Esîr.....	10
1.3. ŞERH VE HAVÂŞÎ DÖNEMLERİ.....	10

1.4. ÇAĞIMIZDA BELÂĞAT ESERLERİ.....	11
1.5. ‘ULÛMU’L-BELÂĞA’NIN TE’LİFİNDEKİ METOT	11
1.6. BELÂĞAT İLMİNE AİT KAVRAMLAR.....	12
1.6.1. Fesâhat (الفصاحة).....	12
1.6.2. Belâğat (البلاغة)	13
1.6.3. Fesâhatın Çeşitleri (أقسام الفصاحة)	14
1.6.4. Belâğatın Çeşitleri (أقسام البلاغة):	18
İKİNCİ BÖLÜM ‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNDE ME‘ÂNÎ	
İLMİNİN UYGULAMALARI.....	21
2.1. HABER VE BEŞ KONUSU (الخبر وفيه خمسة مباحث)	22
2.2. İNŞÂ VE ALTI KONUSU (الإنشاء وفيه ستة مباحث).....	26
2.3. ZİKİR/MÜSNED VE MÜSNEDÜN İLEYHİN ZİKREDİLMESİ (الذكر):	33
2.4. HAZF VE DÖRT KONUSU (الحذف وفيه أربعة مباحث)	34
2.5. TAKDİM VE DÖRT KONUSU (التقديم وفيه أربعة مباحث)	35
2.6. TÂRİF VE SEKİZ KONUSU (التعريف وفيه ثمانية مباحث):	36
2.7. NEKİRELEŞTİRME (التكثير)	39
2.8. TAKYÎD (التقييد).....	40
2.9. ZAHİRİN GEREKTİRDİĞİNİN DIŞINA ÇIKMAK (الخروج عن مقتضى الظاهر) ...	43
2.10. KASR VE ALTI KONUSU (القصر وفيه ستة مباحث).....	47
2.11. FASL VE VASL (الفصل والوصل).....	52
2.12. ÎCÂZ, İTNÂB VE MÜSÂVÂT (الإيجاز والإطناب والمساواة).....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNDE BEYÂN İLMİNİN UYGULAMALARI..... 67

3.1. TEŞBİH VE KONULARI (التشبيه ومباحثه)..... 69

3.2. HAKİKAT VE MECÂZ (الحقيقة والمجاز) 77

3.3. KİNÂYE VE DÖRT KONUSU (الكناية وأربعة مباحثه)..... 91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNDE BEDÎ‘ İLMİNİN UYGULAMALARI..... 96

4. 1. MÂNEVÎ MUHASSİNAT (المحسنات المعنوية)..... 98

4.1.1. Tıbâk-Mutabakat-Tekâfu’-Tezat (الطباق، المطابقة، التكافؤ، التضاد) 98

4.1.2. Mukâbele (المقابلة) 100

4.1.3. Mürâ‘atü’n - Nazîr - Tenâsüb - İ’tilaf (مراعاة النظر - تناسب - الإئتلاف) 102

4.1.4. Teşâbuhu’l-Etrâf (تشابه الأطراف) 102

4.1.5. İrsâd (الإرصاء - التسهيم)..... 103

4.1.6. Müşâkele (المشاكلة) 103

4.1.7. Müzâvece (المزوجة) 103

4.1.8. ‘Aks / Tebdîl (العكس - التبديل) 104

4.1.9. Rücû‘ (الرجوع)..... 105

4.1.10. Tevriye/Îham/Tahyîr (التورية - الإيهام - التخيير) 105

4.1.11. İstihdâm (الإستخدام) 106

4.1.12. Leff-u Neşr (اللف والنشر) 107

4.1.13. Cem‘ (الجمع) 107

4.1.14. Tefrîk (التفريق)	108
4.1.15. Taksîm (التقسيم)	108
4.1.16. Cem‘ ile Beraber Tefrîk (الجمع مع التفريق)	109
4.1.17. Cem‘ İle Beraber Taksîm (الجمع مع التقسيم)	109
4.1.18. Cem‘ Ma‘at-Tefrîk ve’t-Taksîm (الجمع مع التفريق و التقسيم)	110
4.1.19. Tecdîd (التجريد)	111
4.1.20. Mübâlağa, Kısımları ve Âlimlerin Mübâlağa Hakkındaki Görüşleri (المبالغة - آراء العلماء فيها - أقسامها)	111
4.1.21. Kelâmî Mezheb (المذهب الكلامي)	112
4.1.22. Hüsnü’t-Ta‘lîl (حسن التعليل)	113
4.1.23. Tefrî‘ (التفريع)	113
4.1.24. Zemme Benzeyen Şey ile Methin Te’kid Edilmesi (تأكيد المدح بما يشبه الذم) ..	113
4.1.25. Methe Benzeyen Şey ile Zemmi Te’kid Etme (تأكيد الذم بما يشبه المدح)	114
4.1.26. İstîtbâ‘ (الإستبعا)	115
4.1.27. İdmâc (الإدماج)	115
4.1.28. Tescîh/İhâm/Yanıltma (التوجيه - الإيهام)	116
4.1.29. Kendisinden Ciddiyet Kastedilen Şaka (الهزل الذي يراد به الجد)	116
4.1.30. Tecâhulu’l-‘Arif - Bilmezlikten Gelme (تجاهل العارف)	116
4.1.31. el-Kâvlu Bi’l-Mûceb (القول بالموجب)	117
4.1.32. İttirâd (الإطراد)	118
4.2. LAFZÎ MUHASSİNAT (المحسنات اللفظية)	118

4.2.1. Cinâs, Kısımları ve Faidesi (الجناس وأقسامه وفائدته).....	119
4.2.2. Reddu'l-'Acz 'Ala's-Sadr/Tasdîr (رد العجز على الصدر - التصدير).....	126
4.2.3. Sec', Sec'in Güzelliğinin Şartları, Hükümü ve Kısımları (السجع وشروط حسنه وحكمه وأقسامه).....	128
4.2.4. Müvâzene (الموازنة).....	130
4.2.5. Kalb (القلب).....	130
4.2.6. Teşrî' (التشريع).....	131
4.2.7. Şiirdeki Hırsızlık ve Ona Bağlı Durumlar (السرقاات الشعرية وما يتصل بها).....	131
BEŞİNCİ BÖLÜM 'ULÛMU'L-BELÂĞA ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	137
5.1. İSTİŞHAT GETİRİLMESİNDE İZLENEN YÖNTEM.....	138
5.2. ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİNE YER VERİLMESİ.....	141
5.3. BAŞLIKLANDIRMA SİSTEMİNE YER VERİLMESİ.....	142
5.4. ÖRNEKLENDİRMELERDE SADECE KONUYU BAĞLAYAN YERİN VERİLMESİ.....	143
5.5. TEDRÎB VE TEMRÎN (ÇÖZÜMLÜ-ÇÖZÜMSÜZ ALIŞTIRMALAR) LERE YER VERİLMESİ.....	145
5.6. KONU ANLATILIRKEN TABLOLARA YER VERİLMESİ.....	146
5.7. ANA KONUYU KAVRATACAK EK BİLGİLERE YER VERİLMESİ..	148
SONUÇ	150
KAYNAKÇA	152
ÖZGEÇMİŞ	156

KISALTMALAR

- a.s.** : Aleyhisselam
agm. : Adı geçen makale
b. : Bin
bkz. : Bakınız
c.c. : Celle celâluhu
çev. : Çeviren
hz. : Hazreti
h. : Hicri
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
m. : Miladi
ö. : Ölüm
r.a. : Radiyallahu anhu
r.h. : Rahimehullah
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
s. : Sayfa
t.y. : Tarih yok
v. : Vefatı
vs. : Vesaire
v.b. : Ve benzeri
yay. : Yayınları/yayınevi
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

1. METODOLOJİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber vasıtasıyla bütün insanlara ve cinlere indirilen Kur'an-ı Kerim'de sayısız belâğat ve fesâhat örnekleri mevcuttur. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren bu belâğat ve fesâhat örnekleri dikkat çekmiş insanları hayretler içerisinde bırakmıştır. Müslüman olmayanların dahi Kur'an-ı Kerim'e olan ilgilerini arttırmış ve bu durum günümüze kadar devam edegelmiştir. Bundan dolayı insanlar Arap dili ve belâğatına daha çok merak duymaya başlamışlar. İslam'ın ilk dönemlerinde, bu ilim bütün yönleriyle tedvîn edilmemişti. Kur'an-ı Kerim ve hadislerdeki belâğat ve fesâhatleri öğrenmek ve insanlara aktarmak için belâğat ve fesâhat ilmine olan ilgi gittikçe artmış ve bu alanlarda hatırı sayılır âlimler yetişmiştir. Son 150 yıla gelindiğinde bu ilme çok büyük katkı sağlayan âlimlerden biri de Ahmed Mustafa el-Merâğî olmuştur.

1.2. Araştırmanın Metodu

Bu tez, tez konusu olabilecek birçok konu arasından ince elenip sık dokunulduktan ve belâğat ilmine katkı sağlayacağına inanıldıktan sonra seçilmiştir. Konu el-Merâğî'nin belâğat ilmine katkısını ortaya koymak olduğu için giriş bölümünde öncelikle onun eserleri taranmaya gayret edilmiş, ayrıca müellifin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında kısa bilgi verilmiştir. Tezin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümü 'Ulûmul-Belâğa adlı eserin daha iyi anlaşılması için, çok önemli klasik belâğat kitaplarının müellifleri olan Ebü'l-Meâli Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb el-Kazvîni, es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn gibi müelliflerin eserlerinden de istifade edilmiştir. Kitapta bulunan bütün konuların en can alıcı noktalarına değinilmiştir. Metin içindeki konular yeterli şekilde sunulduktan sonra sözün uzamaması için diğer örnekler ve ayrıntılı bilgi için dipnotta "bkz." ifadesi kullanılmıştır. Araştırma boyunca klasik kaynaklardan ve Türkçe yazılmış eserlerden olabildiğince istifade edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Tez çalışmamız, “*Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin 'Ulûmu'l-Belâğâ Adlı Eserinin Belâğat Açısından Değerlendirilmesi*” başlığını taşıması hasebiyle ilk kaynağımız ‘Ulûmu'l-Belâğâ eseri olmuştur. Çalışmamız boyunca konumuza doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlayacağını düşündüğümüz bazı müellifler şunlardır: Ebû'l-Meâli Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb el-Kazvîni, es-Seyyid Ahmed el-Hâşimi, Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, Nusrettin Boelleli. Ayrıca rahle tedrisinde bulunduğum asrımızın mümtâz âlimlerinden olan, Ebû'l-Berekât, eş-Şeyh Bedruddîn et-Tullevî el-İs'irdî'nin “Tefsîru Ebde'î-l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'an” adlı tefsirinden, Muzaffer Şahin ile Halil Altuntaş'ın yazdıkları “Kur'an-ı Kerim Meâli” eserinden, Ömer Nasuhi Bilmen'in “Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi” eserinden istifade edilmiştir.

2. AHMED MUSTAFA EL-MERÂĞÎ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Ahmed Mustafa el-Merâğî h. 1300 (m. 1883) yılında Mısır'ın el-Merâğa kasabasında dünyaya geldi. İlk tahsilini doğduğu kasabada yaptı. Kur'an-ı Kerim'i tecvit kaidelerine göre ezberleyen el-Merâğî, h. 1314 (m. 1897) senesinde Ezher Üniversitesi'ne girdi. Muhammed Abduhu ve Muhammed Buheyrt el-Mut'î gibi âlimlerden ders aldı. el-Merâğî, Ezher'deki tahsilini tamamlamak üzere iken Dâru'l-'Ulûm'da göreve başladı. H. 1326 (m. 1909) tarihinde bu fakülteden mezun olduktan sonra Emîriyye Medresesi'ne hoca olarak tayin edildi. Feyyum'daki öğretmen okulunun idarecilik görevini bir müddet yürüten el-Merâğî, o dönemde Mısır ile birleşik olan Sudan'daki Gordon Üniversitesi'nin Şeriat Fakültesi'ne hoca olarak görevlendirildi. Sudan'da bir süre kaldıktan sonra Mısır'a dönerek Dâru'l-'Ulûm Fakültesi'nde Arap Dili ve İslam Şeriatı Kürsüsü başkanı oldu.¹ Ahmed Mustafa el-Merâğî, hem iyi bir müfessir hem de iyi bir Arap dili ve belâğatçısıdır. Mısır'ın tanınmış simalarından Muhammed Abduh'un talebesidir. 1952 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de vefat etmiştir.²

Burada bir hususa dikkat çekmenin faydası olacaktır. Kitabını ele aldığımız Ahmed Mustafa el-Merâğî ile kardeşi olan Muhammed Mustafa el-Merâğî birbirine karıştırılmakta ve yanlış sonuçlara neden olmaktadır. Şöyle ki: Muhammed Mustafa el-Merâğî, m. 1881-1945 yıllarında yaşamış, m. 1935 yılında Ezher Üniversitesi Şeyhi'nin yerine vekâleten bakmış, Mısır'ın öğretim programını yenilemiştir. Muhammed Mustafa el-Merâğî o dönemlerde "Büyük Hoca" diye çağrılmıştır.³ Cemaleddin Sancar da yüksek lisans tezinde bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: "*Müellif, aynı lakabı taşıyan Muhammed Mustafa el-Merâğî ile (öl. 1945) karıştırılmamalıdır. Bu zat da aynı dönemde yaşamıştır. Kaynaklarda daha çok bu zatın ismi geçmektedir. Bu zat Mısır ve Sudan'da kâdılık, şeriat yüksek mahkemesi*

¹ el-Merâğî Ahmed Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâğa, el-Matba'atu'l-Asriyye*, Beyrut h. 1434, s. 6; Sancar, Cemaleddin, *Merâğî ve Tefsirindeki Metodu*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1991, s. 9; el-Merâğî, *Târîhu 'Ulûmi'l-Belâğa ve't-Târîf bi-Ricâliha, Dâru'l-Basain, İstanbul 2008, s. 222, 223.*

² el-Merâğî, s. 6.

³ el-Merâğî, s. 6.

üyeliği ve başkanlığını yapmış, iki defa da Ezher Üniversitesi Rektörlüğü'nü yürütmüştür. Bu önemli görevlerin yanı sıra Muhammed Mustafa el-Merâğî orijinal fikirlere sahiptir.”⁴

2.2. Eserleri

Müellif birçok eser yazmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

1. ‘Ulûmu’l-Belâğa: el-Merâğî, hem klasik hem de modern yöntemi kullanarak bu eserini ele almıştır. Kitap vecîz bir anlatıma sahiptir. Önce konuyu açıklar daha sonra da ayet-i kerime, hadis-i şerif, şiir ve deyimlerle anlattığı konuya istişhat getirir. Bazen de konuyu tablo içerisinde özetler. Konunun bitiminde ise temrin: Alıştırma.⁵ Tedrîb: Alıştırma.⁶ Tezyîl: Ek bilgi.⁷ Hâtime: Netice⁸. Tetimme: Tamamlayıcı.⁹ Gibi takviye bilgilere yer verir. Böylece konunun anlaşılmasına yardımcı olur. Kitap, neredeyse belâğatın bütün konularını ihtiva etmektedir.¹⁰

2. Tefsiru'l-Merâğî: Cemaleddin Sancar bu eserle ilgili şunları aktarmıştır: “Kur’an-ı Kerim’in tam bir tefsiri olan bu eser, on mucelled içinde otuz ciltten ibarettir. el-Merâğî, bütün zorluklara rağmen uzun gecelerin uykusuzluğunda, yaz günlerinin şiddetli sıcağında ve kış günlerinin soğuklarında Allah’ın c.c. inâyetiyle zevk ve iştihakla bu eseri te’lif etmiştir. Tefsirini yedi senede bitirdiğini söyleyen el-Merâğî, kendi ifadesiyle “misku’l-hitâm” olan bu başarısının h. 1365 tarihinde gerçekleştiğini ifade etmiştir.”¹¹

el-Merâğî’nin diğer bazı eserleri de şunlardır:

3. Tezhîbu’t-Tavzîh.
4. Hidâyetu’t-Tâlib.
5. Buhûs ve Ârâ’ fî ‘Ulûmi’l-Belâğa.
6. Târîhu ‘Ulûmi’l-Belâğa ve’t-Ta’rîf bi-Ricâlihâ.
7. Mukaddimetü’t-Tefsîr.

⁴ el-Merâğî, s. 6; Sancar, s. 9.

⁵ Sarı, Mevlüt, el-Mevârid/Arapça Türkçe Lügat, ipek yay., İstanbul 1980, s. 1430.

⁶ Sarı, s. 480.

⁷ Sarı, s. 556.

⁸ Sarı, s. 378.

⁹ Sarı, s. 170.

¹⁰ el-Merâğî, s. 13.

¹¹ Sancar, s. 10.

8. el-Mûcez fî'l-Usul.
9. el-Hisbetu fî'l-İslâm.
10. ed-Diyânetu ve'l-Ahlâk.
11. Murşidu't-Tâlib.
12. el-Mûcez fî edebi'l-'Arabi.
13. er-Rifku bi'l-Heyevâni fî'l-İslam.
14. İsbatu Ru'yeti'l-Hilâli fî Ramazan.
15. Delâilu'l-Îcâz.
16. el-Hutebu ve'l-Hitâbu fî'd-Devleteyn el-Emeviyye ve'l-'Abbasiyye.¹²



¹² el-Merâğî, s. 6; Sancar, s. 10; el-Merâğî, *Târîhu 'Ulûmi'l-Belâğa ve't-Ta'rîf bi-Ricâlihâ*, s. 223, 224.

BİRİNCİ BÖLÜM
‘ULÛMU’L-BELÂĞA ADLI ESERİN GİRİŞ KISMININ
TANITIMI

‘ULÛMU’L-BELÂĞA ADLI ESERİN GİRİŞ KISMININ TANITIMI

Müellif, diğer klasik eserlerde olduğu gibi kitabına yüce Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e salat ve selam getirerek şu şekilde başlamıştır: “Allah’ım hamd sadece sanadır. Zifiri karanlık çöktüğü zaman yardım ve tevfiğ sadece senindedir. En doğru yola erişmek ancak senin yolundan gitmekle olur. Kalbimizi dolduracak yakîni senin fazlından istiyoruz. Hatalardan koruduğun, sevabı ona ilham ettiğin, ona beyân faziletini, hikmeti verdiğin, hakkı ve batılı birbirinden ayıran kulun ve rasulün olan Hz. Muhammed’e salat ve selam olsun.”¹³

Müellif beyân ilminin önemini açıklayacağı zaman, klasik eserlerde olduğu gibi *أَنَا بَعْدُ* cümlesini kullanarak devam eder: “*أَنَا بَعْدُ* (Daha sonra) Arap ilimlerinden beyân ilminin konumu insan vücudundaki baş gibidir. Arapça ilimlerinin sırrı bu ilimdedir. Bu ilimlerin üstünlüğü beyân ilmiyle ortaya çıkar. Kur’an-ı Kerim’in icâzı, beyân özellikleri, üslup farklılığı, ayet-i kerimelerin dizilişi, birbirine uyumu, ayetlerin açıklığı, tatlılığı, rahat oluşu, hatalardan, fazlalık ve eksikliklerden sâlim oluşu vb. durumlar beyân ilmi sayesinde öğrenilir.”¹⁴

el-Merâğî, belâğat ilminin gerekliliği hususunda şunları söylemiştir: “Belâğat ilminin sırlarını bilmeyen, meyvelerini toplamaktan mahrum olan, Kur’an-ı Kerim’deki icâz yönünü ancak başkalarını taklit ederek ve kulaktan duyma bilgilerle ve sadece şifahi olarak bilebilir. Bu ilim o kadar büyüktür ki diğer Arap ilimleri bu ilmin mertebesine yaklaşamaz.”¹⁵

1.1. BELÂĞAT İLMİNİN GEREKLİLİĞİ VE TEDVİNİ

Müellif, belâğat ilminin gerekliliği ve tedvîninden şu şekilde söz etmiştir: “Abbasi Devleti’nin ilk zamanlarında tartışma ateşi yükselerek alevlendi. O ateşin kıvılcımları Kur’an-ı Kerim’in icâz yönlerini açıklama hususunda uzun süre bütün İslam Beldeleri’ne edebiyat önderleri ve makale yazan kelâm âlimleri arasında yayıldı. Bilgeler bu konuda değişik görüşlere ayrılıp kendi aralarında tartıştılar, tartışmaları arttı, mezhepler birbirlerinin görüşlerinden etkilenir hale geldi. el-Merâğî bunlara açıklık getirmek için kelamcılardan olan Taftazânî ve Adududdîn’i örnek göstermiştir. Bu görüşler içerisinde doğruluktan en uzak olan görüşün

¹³ el-Merâğî, s. 7.

¹⁴ el-Merâğî, s. 7.

¹⁵ el-Merâğî, s. 7.

Nazzam'a ait "Sarfe Mezhebi" olduğunu söylemiştir. Çünkü İbrahim Nazzam'a göre fesâhat ve belâğatı ile Kur'an-ı Kerim'in muciz olmadığını, Arapların Kur'an-ı Kerim'in bir benzerini meydana getirebileceklerini ancak Yüce Allah c.c. Peygamber'inin s.a.v. risaletini teyit etmek için Arapları böyle bir şey yapmaktan men ettiğini ifade etmiştir."¹⁶

Müellif belâğat ilminin tarihçesi hakkında şunları söylemiştir: "Ebu 'Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ'dan daha önce bu ilmi tedvîn edenin olmadığını ifade etmiştir. me'ânî ilmini ilk yazanı da bilmiyorum ancak bazı belîğlerin bu ilimde nakilleri vardır. Örneğin: kendi döneminde "Ediplerin Önderi, Yazarların Sultanı" diye bilinen ve h. 255 yılında vefat eden Ebu Osman Ömer b. Bahri'l-Câhız "Îcâzu'l-Kur'an" adlı eserinde me'ânî ilminin bazı konularından, fesâhatın anlamını ve belâğatın tanımından söz etmiştir. Daha sonra İbn Kuteybe "eş-Şi'r ve ş-Şu'arâ" eserinde el-Müberred ise "el-Kâmil" kitabında, Ebu Osman Ömer b. Bahri'l-Cahız'ı takip ederek me'ânî ilminin bazı konularına değinmiş olup ancak hiçbiri de tam anlamıyla me'ânî ilmine etraflıca değinmemiştir."

Bedî' ilminin tarihiyle ilgili olarak el-Merâğî şunları söylemiştir: "Bedî' ilmini ilk derleyen kişinin Halife Abdullah b. Mûtez b. Mûtevekkil el-Abbasi olduğunu biliyoruz. Bu âlim (h. 296) yılında vefat etmiştir. "el-Bedî'" diye isimlendirdiği kitabında 17 konudan söz etmiştir. İstiâre, kinaye, tevriye, tecnîs ve sec' bu konulardan bazılarıdır. Halife Abdullah bedî' ilmi hakkında: "Benden önce bedî' ilminin konularını kimse birleştirmemiş, hiçbir müellif bu ilmi te'lif etmemiştir. Kim ki seçtiklerimizden kısaltma yapmak isterse yapsın. Kim ki güzel şeylerden üzerine ekleme yapmak isterse o eklediği şeyler onu bağlar. Tercihini bize dayandırmayın. o, onun tercihidir bizim değildir" demiştir."

Müellif me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerinin ilk defa bir arada ele alınmasından şöyle söz etmiştir: "Ebu Hilal Hasan b. Abdullah el-'Askerî (h. 295) nesir ve nazım sanatını anlatan "es-Sinâ'ateyn" kitabı me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerinden ilk söz eden kitaptır."¹⁷

¹⁶ el-Merâğî, s. 8, 9.

¹⁷ el-Merâğî, s. 9, 10.

1.2. BELÂĞAT İLMİNİN GELİŞİMİNE ÖNEMLİ KATKISI OLAN ŞAHSİYETLER

el-Merâğî belâğat ilminin tarihçesini verdikten sonra bu ilme katkı sağlayan çok önemli bazı âlimlerden söz etmiştir:

1.2.1. Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî

Müellif, el-Curcânî hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Hicri V. yüzyılda büyük bir çalkalanma meydana gelmiş, bu çalkalanma, ortaya kıvrak zekâlı, belîğlerin en üstünü, fâsihlerin arenasının önderi olan Ebu Bekir Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî’yi meydana getirmiştir. (h. 471) yılında vefat etmiştir. Bu müellif sağına soluna baktı, belâğat ilmi ile ilgili derli toplu değil de sadece doyurucu olmayan dağınık bilgi buldu. Daha sonra kendisi ciddi bir şekilde kollarını sıvadı, belâğat ilmi’nin dağınıklığını bir araya toplayıp sağlam temeller üzerine, kayıp gitmeyen kolonlar üzerine bu ilmi inşâ etti. “Esrârü’l-Belâğa” ve “Delâilu’l-Îcâz” adlı eserlerinde yüce Allah’ın c.c. izin verdiği ölçüde çok esaslar yazdı. Deyimler ve delillerle bu kitabını sağlamlaştırdı. Çünkü ilim ile amelin birleşmesi için çok örnek vermesi gerektiğini biliyordu. el-Curcânî bu söylediğimiz şeyleri yüce Allah’ın c.c. ona verdiği tatlı beyân kuvvetiyle, kaleminin akli çelmeyi başarabilmesiyle ve kalpleri sihir eden belâğatla bunları yapabiliyordu.”¹⁸

1.2.2. Carullah ez-Zemâhşerî

el-Merâğî, Zemâhşerî hakkında şunları kaleme almıştır:

“(H. 538-ö. 1144) yılında dünyaya gelmiş, “el-Keşşaf” isimli tefsir kitabını yazmıştır. İzaha gerek yok ki Zemâhşerî’nin ulaştığı mertebeye ancak yüce Allah’ın c.c. verdiği sağlam bir fitratla, isabetli görüşlerle, keskin zekâlı olmakla, kalemin, parmak uçlarının sözlerini dinleyip ta ki en güzel delilleri getirmesiyle, sıra dışı örnekleri sunmasıyla ulaşılır. Keşşaf’ta öyle güzel konulara değinilmiş ki Zemâhşerî’den sonra gelen kimseler dahi bu kaidelerden istifade etmiştir.”¹⁹

1.2.3. Ebu Ya’kûb Yusuf es-Sekkâkî

Müellif, Sekkâkî hakkında şunları zikretmiştir:

¹⁸ el-Merâğî, s. 10; Ülgen, Emrullah, *Nahivcilerle belâğatçıların Meânî Konularına Yaklaşımları ve Bunların Mukayesesi*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, Yıl: 2014, s. 15.

¹⁹ el-Merâğî, s. 11.

“H. 626 yılında dünyadan göçmüştür. “Miiftâhu’l-‘Ulûm” adlı eserini kaleme almıştır. Bu kitabın 3. bölümünde kendinden önceki âlimlerin belâğat fenni ile ilgili yazdıklarının özünü bir arada toplamıştır. Kendinden önceki âlimlerin dağınık bir şekilde ele aldığı o incileri bir arada nazmetmiştir. Ana kitaplardaki dağınık kaideleri de bir araya getirmiştir. En güzel bir şekilde onları sıralamış, en güzel şekilde de o kaideleri bölümlere ayırmıştır. Mantık ve felsefe ilimlerini çok iyi bildiği için belâğat ilminin üç ana konusu olan me’ânî, bedî’ ve beyânı birbirleri ile açıklamıştır. Eğer müellif Arap üslubunu Yunan ilimlerinden ve onların ıstılahlarından daha üstün tutmasaydı, belâğat ilminde onun kitabı insanlar için çıkarılan en hayırlı kitap olurdu. Çünkü o, dağınık olan bu ilmi ve kaidelerini bir araya getirmiştir. Müellif, “et-Tibyân” diye isimlendirdiği başka bir eserinde belâğat ilmi ile ilgili bir arada bulunan bu kaideleri özetlemiştir. Bazı müteâhhir âlimler de meşhur ana kitaplarında bu kaideleri özetlemişlerdir. İbn Malik, Hatîb Celaluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni gibi bazı müteahhir âlimler de kendi kitaplarında bu kaideleri özetlemişlerdir.”²⁰

1.2.4. el-Vezîr Diyâuddîn İbnu’l-Esîr

Müellif, İbnu’l-Esîr hakkında şunları kaleme almıştır:

“Selahaddîn Eyyubî’nin oğlunun veziri olan bu müellifin tam adı, Diyauddîn Ebi’l-Fetih Nasır b. Muhammed el-Musıl’li’ş-Şeybânî el-Ma’ruf bi İbni’l-Cezerî’dir. (h. 637) yılında vefat etmiştir. Sekkâkî “Miiftâhu’l-‘Ulûm” adlı eseri yazarken bu müellif de o esnada “el-Mes’elu’s-Sair fî Edebi’l-Kâtibi ve’ş-Şâ’ir” adlı eseri kaleme alıyordu. Bu kitap kendi alanında tektir. Emsal ve akranlarından üstündür. Bundan dolayı müellifin bu kitabı belâğatın birçok konusunu kapsamaktadır. Kur’an-ı Kerim’den ve Hz. Peygamber’in sünnetinden de belâğat kaideleri üzerine örnekler getirmiş, onları tatbîk etmiştir. Bu hünerlerinden dolayı onun bu kitabı belâğat ile ilgili yazılan kitaplar arasında seçkin bir kitap olmuştur.”²¹

1.3. ŞERH VE HAVÂŞÎ DÖNEMLERİ

Müellif, âlimlerin başka kitapları şerh etmeye başlamasını şöyle dile getirmiştir:

²⁰ el-Merâğî, s. 11.

²¹ el-Merâğî, s. 11, 12.

“Âlimler (h. 8. yy.) ve sonraları Kazvîni’ye ait “Miftâh ve Telhîs”ini sıkça şerh yapmaya başladılar. Çalışmalarının çoğunu müelliflerin anlaşılması zor olan ibarelerini açıklamaya ve farklı olan görüşlerini bir araya getirmeye ayırmışlardır.”²²

1.4. ÇAĞIMIZDA BELÂĞAT ESERLERİ

el-Merâğî, kendi çağının belâğatla ilgili durumu hakkında şunları kaleme almıştır:

“Çağımızdaki büyük medreselerin yöntemleri önceki belâğat âlimlerinin yöntemleriyle bir benzerliği yoktur. “Dâru’l-‘Ulûm Medresesi” bunlardan birisidir. Bu medresenin âlimleri medreseye uygun bazı muhtasar kitaplar yazdılar. Talebeler de kendi ihtiyaçlarını karşılayacak tarzda belâğat ile ilgili kolay kitaplarla karşılaştılar. Bundan dolayı insanlar bu âlimlere teşekkür ettiler. Bu meziyetlerinden dolayı onların kitaplarını övdükleri kadar şahıslarını da övdüler ve onları takdir ettiler. Bu muhtasar kitaplar içerisinde en önemlisi “Durûsu’l-Belâğa” isimli eserdir. Bu kitap kısa ve öz olmakla birlikte mubtedînin halini de göz önünde bulundurur, mümkün olduğunca onların zihninde kaidelerin canlanmasında çaba sarfeder.”²³

1.5. ‘ULÛMU’L-BELÂĞA’NIN TE’LİFİNDEKİ METOT

el-Merâğî, ‘Ulûmu’l-Belâğa adlı eserinin metodunu şu şekilde izah etmiştir:

“Bizim ele aldığımız kitap, öncekilerin yürüdükleri yolu, takip ettikleri üslubu bir arada toplamıştır. Bu yol ve üslup şöyledir: “Okuyuculara, tam manasıyla belâğatın hususları açıklanana kadar örnek ve şevâhitler gösterilip bu vesileyle belâğatın hususlarını, anlamaları, beş duyu organlarıyla hissetmeleri, ilmi amele dönüştürmeleri, görünmeyeni görünür hale getirmeleri, özete baktıklarında tafsili hatırlamalarıdır. Bu izlediğimiz yol, talebenin psikolojisi düşünüldüğünden, talebeyi vicdanına ve hissiyatına dayanmayı alıştırdığından dolayı en güzel yoldur.” Müteahhirinin de yürüdükleri yolu ve takip ettikleri üslubu bir arada topladık. Şöyle ki: Talebelerin derste başarılı olmaları ve bilgiye daha kolay ulaşmaları için ele

²² el-Merâğî, s. 12.

²³ el-Merâğî, s. 13.

aldıkları tertîp ve tebvîb konularını, bu fennin dağılık olan kaidelerini bir arada toplamak olan metodlarını kitabımızda uyguladık.”²⁴

Müellif, metodundaki eksik ve yanlışlıkları şöyle açıklar:

*“Yüce Allah’ın inayetiyle biz amacımıza ulaştık ve niyet ettiğimiz maksada eriştik. Eğer biz hak yolundan saptıysak doğru yöntemden şaşıtıysak veya okuyucu hatalarımızın farkına vardıysa hatalarımızı görmezden gelsin. Çünkü gittiğimiz yol çok engebeli bir yoldur, bineğimiz de uysal değildir. Şahsiyet olarak kişiye kendi ayıplarını sayması yeterlidir. Bu kitabın hazırlanmasında, bilinsin ki biz açıklama hususunda bir şey gizlemedik. Belâğat ile ilgili olan ana kaynaklarda çok zaman harcadık. Hem mutekaddimîn hem de müteahhirîn âlimlerden istifade ettik. Çağdaşlarımızın yazdıkları kitaplar üzerine de kafa yorduk. Yüce Allah c.c. hepsinin mükâfatını güzellikle versin, güven ancak yüce Allah’a c.c. duyulur, yardım da ancak O’ndan talep edilir.”*²⁵

1.6. BELÂĞAT İLMİNE AİT KAVRAMLAR

Ahmed Mustafa el-Merâğî belâğat ile ilgili olarak, Fesâhat, belâğat, fesâhatın ve belâğatın çeşitlerini kitabında konu edinmiştir; bunların her birisini ele alacağız.

1.6.1. Fesâhat (الفصاحة)

Fesâhatın birçok sözlük manası olup, bunlardan birkaçı şöyledir:

1. Söz olarak açık olmak, ziyade şeylerden hâli olmaktır. Araplar sütün köpüğü alındığında فَصَحَ اللَّبُّ “Süt sade oldu” derler.²⁶

2. Sabah aydınlığının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. أَفْصَحَ الصُّبْحُ “Sabah aydınlığı belirdi” denilir.²⁷

²⁴ el-Merâğî, s.13.

²⁵ el-Merâğî, s.13.

²⁶ el-Merâğî, s.13.

²⁷ el-Merâğî, s. 14; ed-Dannâvî, Muhammed Emin, *Mu’înu’t-Tâlib fî ‘Ulûmi’l-Belâğâ*, Dâru Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1971, s. 9; el-Haşimî, *Cevâhiru’l-Belâğâ, fî’l-me’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*, Muesseseti’l-Muhtar, Kahire 2013, s. 19; el-Cârim, Ali ve Emîn, Mustafa, *el-Belâğatu’l-Vâziha*, Mektebetu ‘İlmi’l-Hadis, Beyrut 2005, s. 5; Bolelli, Nusrettin, *Belâğat, Beyân, Me’ânî, Bedî’ İlimleri*, M.Ü: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 13.

3. Dilin gramer hatalarından arındırılmasıdır. Örnek: bir kimse açık, düzgün ve anlaşılır bir şekilde konuştuğunda أَفْصَحَ الشَّبَابُ فِي كَلَامِهِمْ “Gençler düzgün konuştular” denilir.²⁸

Terim olarak fesâhat, sözün ses ve mana kusurlarından arınmış olmasıdır. Fasih söz, manası kolay anlaşılan, rahat telaffuz edilen, dizimi mükemmel olan sözdür.²⁹

1.6.2. Belâğat (البلاغة)

Belâğat, sözlük olarak maksada ulaşmak, maksadın sonuna varmak anlamına gelir. بَلَغَ الشَّخْصُ مُرَادَهُ “Şahıs amacına ulaştı.”³⁰

Belâğat âlimleri belâğatın terim anlamı konusunda iki guruba ayrılmışlar.

Mutekaddim âlimlerden bazıları bu terimi şöyle tanımlamıştır:

1. Abdulkahir el-Curcânî ve onun gibi düşünenlere göre fesâhat ve belâğat kelimeleri eş anlamlıdır.³¹

2. Ebu Hilâli'l-‘Askerî “es-Sına‘ateyn” adlı eserinde şöyle der: “Belâğat ve fesâhat asıl olarak her ne kadar birbirinden farklı olsalar da aynı anlama işaret ederler. Çünkü her ikisi de izhar etmek ve güzel bir şekilde ifade etmek için kullanılır.”³²

3. Fahu'r-Râzî “Nihâyetu'l-Îcâz” adlı eserinde şöyle demiştir: “Belîğlerin çoğu belâğat ve fesâhat arasına fark yapmaya dahi yaklaşmamışlar, belki her ikisini eş anlamlı ve iki şey gibi kullanmışlardır.”³³

4. el-Cevherî “es-Sahhâh” adlı eserinde şöyle demiştir: “Fesâhat, belâğat demektir.”³⁴

Müteâhhir âlimlerden bazıları bu terimi şöyle tanımlamışlardır:

Ebu Yakup Yusuf es-Sekkâkî, İbnu'l-Esîr ve bu ikisi gibi düşünenler fesâhatı, belâğatın çemberinden çıkarıp fesahatı, harflerin uyuşmazlığından, lafızların

²⁸ el-Merâğî, s.14; el-Haşimî, s. 19; el-Cârim ve Emîn, s. 5; ed-Dannâvî, s. 9.

²⁹ el-Cârim ve Emîn, s. 5; el-Haşimî, s. 19; Bolelli, s. 13.

³⁰ el-Merâğî, s. 31; el-Haşimî, s. 40; el-Cârim ve Emîn, s. 8-10; ed-Dannâvî, s. 9.

³¹ el-Merâğî, s. 15.

³² el-Merâğî, s. 15; Bolelli, s. 28.

³³ el-Merâğî, s. 15.

³⁴ el-Merâğî, s. 15.

anlaşılmamasından ve kıyasa muhalif olmaktan uzak anlamları ifade etmektir; diye tanımlamışlardır. İçinde bulunduğu hale uygun bulurlarsa buna fesâhat dedikleri gibi belâğat da demişlerdir. Merâğî de fesâhat ve belâğatı müteahhir âlimlerin görüşüne göre ele almıştır.³⁵

1.6.3. Fesâhatın Çeşitleri (أقسام الفصاحة)

Fesâhat, kelime, kelam ve mütakellim üçlüsüne sıfat olabilir.³⁶

1.6.3.1. Kelimenin Fesâhatı (فصاحة الكلمة): Harflerin uyuşmazlığı, lafzın kapalı olması, kıyasa muhalif olması, dinlerken kulakları tırmalaması, duyulmasından hoşnut olunmaması gibi ayıplardan salim olan kelimedir. Bu da birkaç kısma ayrılır:³⁷

1.6.3.1.1. Harflerin Uyuşmazlığı (تسافر الحروف): Konuşanın diline ağır gelen, dinleyicinin kulağına hoş gelmeyen, kelimenin talaffuzunu güçleştiren gibi anlamlara gelmektedir. Tenâfuru'l-hurûfun, güzel zevkin dışında herhangi bir kaidesi yoktur.³⁸

Tenâfur iki kısma ayrılır:

a. Son derece sakîl olan tenâfur lafızlarına şöyle örnekler verilebilir: الظُّشُّ: Sert yer için kullanılır.³⁹ طَسَّاسِيحٌ: Köy demektir.⁴⁰ صَمْعَمَعٌ: Küçük kafalıya denir.⁴¹

b. Hafif derecede tenâfur olan lafızlara şu örnekler verilebilir: النَّعَاقُ: Tatlı temiz su demektir. النَّقَّعَةُ: Kurbağa sesine denir.

غَدَائِرُهُ مُسْتَشْرَبَاتٌ إِلَى الْعُلَى، تَضِلُّ الْمَدَارِي فِي مَشَى وَمُرْسَلٍ

“Arkayı süslemekte olan sevgilinin o kömür gibi kara ve sık hurma salkımı gibi çok olan saçlarınının saçbağı kısmı, başın yukarılarına doğru bir araya gelmiş

³⁵ el-Merâğî, s. 15.

³⁶ el-Merâğî, s. 15; Bolelli, s. 14.

³⁷ el-Merâğî, s. 15, 16; el-Cârim ve Emîn, s. 6, 7; el-Haşimî, s. 18; Aslan, Mehmet Ali, *Muhtasarı'l-Me'ânî Tercümesi*, Seyda yay., İstanbul 2014, I-III, c. I, s. 57.

³⁸ el-Merâğî, s. 16; Aslan, c. I, s. 58; el-Haşimî, s. 18; ed-Dannâvî, s. 17.

³⁹ el-Merâğî, s. 16; Bolelli, s. 15.

⁴⁰ el-Merâğî, s. 16.

⁴¹ el-Merâğî, s. 16.

bağlanmış ve saçın (sık ve gür olmasından dolayı) demir tarak, bükülü ve sarkık olan diğer iki bölük saçların arasında kaybolarak gözükmemektedir.”

Bu beyitte, bükülmüş ipler manasına gelen مُسْتَشْرَبَاتْ kelimesi de hafif derecede tenâfur olan lafızların kısmına girer.⁴²

1.6.3.1.2. Garabet (الغرابية): Kullanımına alışık olunmayan ve mana açısından kapalı olan kelimedir.⁴³ Garabetin iki belirleyici unsuru vardır:

a. Arap diline vakıf bir kimsenin, kelimenin anlamını lügat kitaplarında araştırdıktan sonra öğrenmesidir.

Garabetin bu kısmına şu örnekler verilebilir: مُسْحَنَفَرَةٌ: Genişlik. بُعَاق: Yağmur.

جُرْدَحْلَان: Vadi. موماة: Kurtuluş. همرحلة: Hızlı deve. الوحى: Kısık ses. زيم: Cin sesini hikayet etmektir.^{44 45}

b. Maksadın anlaşılabilmesi için te'vil yoluyla uzak anlamları kastetmektir.

أَيَامَ أَبَدَتْ وَأَضِحَا مُقْلِبًا، أَعَزَّ بَرَاقًا وَطَرْفًا أُبْرَجَا
وَمُقَلَّةً وَحَاجِبًا مُرَجَّحًا، وَفَاجِمَا وَمَرْسِنًا مُسْرَجَا

“Ve kara gözü, ince, uzun kaşı, kömür gibi siyah saçı, inceliği ve düzgünlüğü ile es-Sureycî adındaki demircinin yaptığı kılıca benzeyen burnu. (veya parıltısında ve saçtığı aydınlıkla lambaya benzeyen burnu.)”

Yukarıdaki şiirde geçen مُسْرَجٌ kelimesinde garabet mevcuttur.⁴⁶

1.6.3.1.3. Muhâlefetu'l-Kıyas (مخالفة القياس): Arap kelâmından olup sarf kurallarına göre icra edilmeyen kelimeye denir.⁴⁷ Örneğin: İdğam yapılması gereken yerde fek yapılması.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِّ، أَنْتَ مَلِيكَ النَّاسِ رَبُّنَا فَاقْبَلْ
“Hamd, yüce, büyük, olan Allah’a c.c. mahsustur. Sen Rab olarak insanların hükümdarısın kabul eyle. (Allah’ım)”

⁴² el-Merâğî, s. 16.

⁴³ el-Merâğî, s. 17; Aslan, c. I, s. 62; el-Haşimî, s. 19. Bolelli, s. 17.

⁴⁴ el-Merâğî, s. 17.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 17, 18.

⁴⁶ el-Merâğî, s. 18; Bolelli, s. 18; Aslan, c. I, s. 62; el-Haşimî, s. 19.

⁴⁷ el-Merâğî, s. 19; Aslan, c. I, s. 63; el-Haşimî, s. 21; el-Cârim ve Emîn, s. 6, 7; Bolelli, s. 17.

Burada الأجلُّ kelimesi الأجلُّ şeklinde idğamla gelmeliydi.⁴⁸

Çoğulun, gelmesi gereken vezin üzere gelmemesi.

Hemzetu'l-vasl kullanılacağına hemzetu'l-kât kullanılması veya tam tersi.⁴⁹

50

1.6.3.1.4. el-Kerâhetu fi's-Sem' (الكراهة في السمع): Kulakları tırmalayan, insanların tabiatlarının nefret ettiği, alışılmışın dışında kaba olan bir sözdür.⁵¹

مُبَارَكُ الْإِسْمِ أَعْرُ اللَّقْبِ، كَرِيمُ الْجَرَشِيِّ شَرِيفُ النَّسَبِ

Bu şiirde الجَرَشِيِّ nefis/şahıs anlamında kullanılmıştır.⁵²

Bu ilimden haberdar olan kişi buna benzer kelimeleri duyduğunda ona ağır gelmesi, kelimenin garipliğinden kaynaklandığını bilir.^{53 54}

1.6.3.2. Kelâmın Fesâhatı (فصاحة الكلام): Cümlede bulunan kelimelerin fasih olmasıyla beraber, cümlenin tenâfuru'l-kelimattan, za'f-ı te'liften, lafzî ve mânevî ta'kîd'den, fazla tekrardan, peş peşe yapılan izâfelerden ve art arda gelen sıfatlardan salim olur. Başka bir ifadeyle kelimelerin basit, manaları açık, dizilimi mükemmel, lafızları birbiriyle uyumlu, Arapça sarf ve nahiv kurallarına aykırı olmayan sözlere fasih denir.⁵⁵

Kelam ancak şu dört şeyden arındırılmışsa fasih olur:

a. Tenâfuru'l-kelimat: Kelimelerin uyumsuzluğu.

b. Za'fu't-te'lif: Te'lifin zayıflığı/nahiv ilminin meşhur kaidelerine muhalif olması.

c. Ta'kidu'l-lafzî: Lafızdaki düğüm.

d. Ta'kidu'l-mânevî: Manadaki düğüm.⁵⁶ Bunlar aşağıda şöyle açıklanmıştır:

⁴⁸ el-Merâğî, s. 19; Aslan, c. I, s. 63; el-Haşimî, s. 21; Bolelli, s. 16.

⁴⁹ el-Merâğî, s. 19.

⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 19.

⁵¹ el-Merâğî, s. 20; el-Haşimî, s. 21; Bolelli, s. 18.

⁵² el-Merâğî, s. 20.

⁵³ el-Merâğî, s. 19, 20.

⁵⁴ Müellifin, buraya kadar anlattığı konular ile ilgili cevabı ile birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma ve detaylı bilgi için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 20-23.

⁵⁵ el-Merâğî, s. 23; Bolelli, s. 19; Aslan, c. I, s. 68, 69; el-Cârim ve Emîn, s. 6, 7; el-Haşimî, s. 30.

⁵⁶ el-Merâğî, s. 23.

1.6.3.2.1. Tenâfuru'l-Kelimat/el-Muâ'zaletu'l-Lafzîyye (تنافر الكلمات):

Tenâfuru'l-kelimat, kelimelerin uyumsuzluğu, kelamı oluşturan kelimelerin dizilişinin uyumsuzluğu, telaffuz karmaşıklığı ve telaffuzu zor olan kelimelerin yan yana gelerek kulağı rahatsız etmesi ve lisana ağır gelmesi sonucunda meydana gelen bir kusurdur.⁵⁷ el-Merâğî'ye göre tenâfuru'l-kelîmât şu beş yerde meydana gelir:

- a. Nesir veya nazımda bir kelimedede bir veya iki harfin tekrar edilmesi.
- b. Atıfsız bir şekilde peş peşe fiillerin zikredilmesi.
- c. Birkaç sıfatın bir yol üzere peş peşe zikredilmesi.
- d. Edevatların birbirini takip ederek peş peşe gelmesi.
- e. İzâfelerin peş peşe gelmesi.^{58 59}

1.6.3.2.2. Te'lifteki Zaâfiyet (ضعف التأليف): Cümlelerin nahiv ilminin meşhur kaidelerine ters bir şekilde te'lif edilmesidir.⁶⁰ Örneğin iki zamirin yan yana fasılsız bir şekilde gelmesi ve a'raf olmayan zamirin mükaddem olması, muzari fiili nasb edatı olmadan mansup gelmesi veya يَكُن fiilinden sonra sakin bir harf geldiğinde يَكُن fiilindeki nun harfi esre harekesi almadan hazfedilmesi.⁶¹

1.6.3.2.3. Lafızdaki Karmaşıklık (التعقيد اللفظي): Lafızların dizilişi manadaki sıralamaya göre olmaması, kelamın düzeni ve te'lifi, takdîm ve tehîrlerden dolayı bozulması şeklinde meydana gelen karmaşıklığa denir. Örneğin sıfatın mevsuf üzerine takdîmi, sılanın mevsul üzerine takdîmi vs. Bu durum, mananın değişmesi ve çalkalanmasını zorunlu kıldığı için belâğatçılar tarafından tasvip edilmemiş ve terk edilmiştir.⁶² 'Attâbî bu durumu şöyle açıklamıştır:

*"Elfazlar cesettirler me'ânîler ruhturlar, sen ancak onları kalplerin gözüyle görebilirsin. Nasıl ki sen başın yerini el ile elin yerini de ayakla değiştirdiğinde hilkatini bozuyorsan, aynı şekilde sen kelamdaki muahheri mukaddem veya mukaddemi muahher yaparsan sen sureti bozmuş ve manayı değiştirmiş olursun."*⁶³

⁵⁷ el-Merâğî, s. 23; s. 19; Aslan, c. I, s. 72; el-Cârim ve Emîn, s. 6; el-Haşimî, s. 30.

⁵⁸ el-Merâğî, s. 23-26.

⁵⁹ Detaylı bilgi ve örnekler için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 23-26.

⁶⁰ el-Merâğî, s. 26; Aslan, c. I, s. 70; el-Cârim ve Emîn, s. 6; el-Haşimî, s. 31; Bolelli, s. 19.

⁶¹ el-Merâğî, s. 26.

⁶² el-Merâğî, s. 26; Aslan, c. I, s. 75; el-Cârim ve Emîn, s. 6; el-Haşimî, s. 31; Bolelli, s. 19.

⁶³ el-Merâğî, s. 27.

1.6.3.2.4. Manadaki Karmaşıklık (التعقيد المعنوي)

Kelamın hedeflenen manaya delaletinin karmaşık olmasına denir.⁶⁴ Bunun bazı sebepleri şöyledir:

a. Bir vasıtaya ihtiyaç duyan kinâyeler.

b. Kelamın olmazsa olmazı olup fakat maksada delalet edecek karinelerin olmaması şeklinde gizli olması. Bu sebeplerden dolayı kelam amaçlanan manaya delalet etmekten âciz kalır.⁶⁵

c. Tekrarın çokça yapılması.

d. İzâfelerin peş peşe yapılması da manadaki karmaşıklığa sebep olarak gösterilmiştir.^{66 67}

1.6.3.3. Mütakellimin Fesâhatı (فضاحة المتكلم): Bu fesâhat, mütakellimin nefsinde kökleşmiş bir sıfattır. Onunla zihninde dönüp dolaşan meramlarını tabir eder. Mütakellim bu fesâhat özelliği sayesinde medih, hiciv, azarlama, mersiye, ilmi hutbeler vs. değişik türden kelam yapabilme gücüne sahip olur.⁶⁸ Müellif, bu konuyu tanımladıktan sonra fesâhate ulaşamamanın bazı nedenlerini şu şekilde açıklamıştır: *“Lügatı çok iyi bilmeyen, edebiyat kitaplarına tam muttalî olmayan, Arap üslubunun esrârını bilmeyen, Arap kelamının kaynağını şiirden ve seçkin kitaplardan öğrenmeyen, şair ve hatiplerin ahvalından habersiz olan, padişah ve umerânın meclislerinde bulunmayan, Arapların âdetlerini ve günlük konuşmalarını bilmeyen ne bir şâir ne de bir yazar zikrettiğimiz seviyeye ulaşamaz.”*⁶⁹

1.6.4. Belâğatın Çeşitleri (أقسام البلاغة): Belâğat sözlükte, varmak, hedefe ulaşmak manasına gelir.⁷⁰ Terim olarak, doğru bir manayı kendisinde olan üstün

⁶⁴ el-Merâğî, s. 28; Aslan, c. I, s. 78; el-Haşimî, s. 32; Bolelli, s. 24.

⁶⁵ el-Merâğî, s. 28, 29.

⁶⁶ el-Haşimî, s. 33; Bolelli, s. 25.

⁶⁷ Detaylı bilgi ve el-Merâğî'nin bu konuyla ilgili olarak cevabı ile birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 29-31.

⁶⁸ el-Merâğî, s. 31; Aslan, c. I, s. 84; el-Haşimî, s. 37; Bolelli, s. 27.

⁶⁹ el-Merâğî, s. 31.

⁷⁰ Bolelli, s. 27, 28; Aslan, c. I, s. 97, 98; el-Haşimî, s. 38.

ifadelerle anlatılmaktadır.⁷¹ Belâğat kelâmın belâğatı ve mütekellimin belâğatı olmak üzere iki kısma ayrılır:

1.6.4.1. Kelâmın Belâğatı (بلاغة الكلام): Kelâmın belâğatı, bir sözün hem fâsîh hem de yer, zaman ve duruma uygun olmasına denir.⁷² el-Merâğî, ayrıca şunu söylemiştir: *“Mutekellim, bu şartlara riâyet ölçüsünde kelâmını güzelleştirir, bu şartlardan uzaklaşma ölçüsünde de kelâmının güzelliğini kaybeder.”*⁷³

Ahmed Mustafa el-Merâğî, belâğatın çeşitlerini yazdıktan sonra, sırasıyla mertebelerini şu şekilde açıklamıştır: *“Belâğatta en yüksek mertebeler sırasıyla şöyledir: Belâğat ve fesâhatin zirve yaptığı zamanda, uzun bir süre zarfında bu zirveden inmemesine rağmen, en kısa suresinin dahi benzerinin getirilemediği ve bundan dolayı “Kelimetu’l-‘Ulya” lakabını alan Kur’an-ı Kerim’dir. Kur’an-ı Kerim’den sonra belâğat ve fesâhat uzmanlarının, hakkında hayret ettikleri, Allah c.c. tarafından kendisine az ve öz konuşmanın verildiği efendiler efendisinin s.a.v. kelâmının üstünlüğü gelir. Daha sonra da Cahiliyye dönemiyle İslami dönemdeki belîğlerin sözleri gelir.”*^{74 75}

1.6.4.2. Mutekellimin Belâğatı (بلاغة المتكلم): Mutekellimin belâğatı, kişinin merâmını belîğ sözlerle ifade etmesine denir.⁷⁶ el-Merâğî, bir mutekellimin belîğ olmasını bazı şartlara bağlarken Hz. Peygamber’in de bu doğrultuda hareket ettiğini söylemiştir: *“Bir kişinin belîğ olabilmesi, muktezâya uygun riâyet etme özelliğine sahip olabilmesi için Arap üslubunu, lügatını, me’ânîyi, Arapların methetme, şükretme, hicvetme, yüceltme, nefret ettirme vs. yöntemlerini iyi bilmesi gerekir. Hz. Peygamber de muhataplarına göre mektup yazmıştır. Peygamber s.a.v. Fars ehline gönderdiği mektubu Arap olmadıkları için kolay tercüme edilebilecek şekilde yazmıştır. Vail b. Cuhri’l-Hadrâmî ve kavmine gönderdiği mektupta ise tercümesi*

⁷¹ el-Merâğî, s. 31; el-Cârim ve Emîn, s. 8-10; el-Haşimî, s. 39.

⁷² el-Merâğî, s. 31; Aslan, c. I, s. 87; el-Cârim ve Emîn, s. 8-10; el-Haşimî, s. 39.

⁷³ el-Merâğî, s. 31.

⁷⁴ el-Merâğî, s. 31-33.

⁷⁵ Daha fazla bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa s. 32, 33.

⁷⁶ el-Merâğî, s. 34; Aslan, c. I, s. 101; el-Cârim ve Emîn, s. 8-10; el-Haşimî, s. 40; Bolelli, s. 29.

zor olan sözler kullanmıştır. Çünkü bu metnin tercümesine güçlerinin yettiğini, böyle zor metinlerin onlarda âdet olduğunu bildiği için böyle yapmıştır.^{77 78}



⁷⁷ el-Merâğî, s. 34, 35.

⁷⁸ Hz. Peygamber'in yazdığı bu mektuplar ile detaylı bilgi için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 35.

İKİNCİ BÖLÜM
‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNDE ME‘ÂNÎ İLMİNİN
UYGULAMALARI

ME‘ÂNÎ İLMİNİN UYGULAMALARI

معاني sözlükte معنى kelimesinin çoğulu olup, kastedilen şey demektir.⁷⁹ Terim olarak kendisiyle muktezâyı hale uygun Arapça elfaz ve ahvallarının bilindiği ilim dalıdır.⁸⁰

Müellif, bu ilim hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Bu ilim, bazı kaidelerden oluşmakta ve bu kaideler sayesinde kelamın muktezâyı hale uygun olup olmadığı bilinir. Bu kaideler sayesinde kendimizi yanlış anlamlardan koruruz, takdîm te’hîri gerektiren sebepleri, hazf edilmesinin ve zikredilmesinin sebeplerini, îcâz ve itnâbın sebeplerini, fasl ve vaslın sebeplerini biliriz. Bu ilmin kaidelerini açıklayan, mes’elelerini ayıklayan, sistematik bir şekilde ele alan ilk kişi (h. 471) yılında vefat eden Abdulkâhir el-Curcânî’dir. Câhız ve Ebu Hilâli’l-‘Askerî gibi âlimler de Curcânî’den önce bu ilme az da olsa değinmişlerdir.”*⁸¹ el-Merâğî, me‘ânî ilmine giriş yapıp biraz bilgi verdikten sonra bu ilmin faydasını şöyle açıklamıştır: *“Nesir veya nazım konusunda belâğat ilminin esrârına vakıf olmak, Kur’an-ı Kerim’in îcâz yönünü, sıra dışı terkipliğini, üzerine şamil geldiği tatlılık ve verimliliğini, fesâhatındaki sırlarını, bütün zamanlarda mucizesini nasıl devam ettirdiğini bilmemizi sağlar.”*⁸²

2.1. HABER VE BEŞ KONUSU (الخبر وفيه خمسة مباحث)

el-Merâğî tarafından haber, tanımıyla beraber beş başlıkta yazılmış olup bunlar şu şekilde ele alınmıştır:

2.1.1. Haberin Târfi (تعريف الخبر): Haber, doğru ve yanlış muhtemel olan söze denir.⁸³

Talaffuz edilen her haberde iki nisbet vardır.

a. en-Nisbet-ü’l-Kelâmiyye (النسبة الكلامية): Talaffuz edilen kelimeden anlaşılan haberdir.⁸⁴

⁷⁹ el-Câmi, Abdurrahman, *Molla Cami/Fevâidu-z-Zıyâiyye*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, t. y. s. 3.

⁸⁰ Aslan, c. I, s. 112, 113; ed-Dannâvî, s. 25.

⁸¹ el-Merâğî, s. 36, 37.

⁸² el-Merâğî, s. 37.

⁸³ el-Merâğî, s. 38; Bolelli, s. 189; el-Haşimî, s. 51.

⁸⁴ el-Merâğî, s. 38; el-Haşimî, s. 51.

b. en-Nisbet-ü'l-Hariciyye (النسبة الخارجية): Talaffuz edilen cümlenin kendisinden değil de dışarıdan olup bitenlerden anlaşılabilir. ⁸⁵

Eğer kelamın bizzat ifade ettiği hüküm ile hariçten anlaşılabilir nisbet birbirine uyum sağlarsa sıdk kelamı olur. Mesela: “*Güneş doğdu*”. Cümlesi kurulduğunda gerçekte de güneş doğmuşsa buna sıdk kelamı denir. Eğer hakikatte güneş doğmadıysa o zaman bu kelama kizb kelamı denir. ⁸⁶

2.1.2. Cümlelerin Te'lifi (تأليف الجمل): Bir cümlenin meydana gelebilmesi için müsned ve müsnedün ileyh denilen iki rükün olmalıdır. ⁸⁷ Müellif, bir cümlenin müsned ve müsnedün ileyhten oluştuğunu söyledikten sonra, müsnedün ileyh ve müsned olabilecekleri şöyle sıralamıştır: “*Müsnedün ileyh olabilecekler şunlardır: Mübteda, fail, ismi failin faili, zannenin birinci mef'ulu, erânın ikinci mef'ulu, nasih edevatlarının isimleri. Müsned olabilecekler ise haber, nasih edevatlarının haberi, fiil, zannenin ikinci mef'ulu, erânın üçüncü mef'ulu, ismi fiil.*” ^{88 89}

2.1.3. Haber Cümlesinin Gelmesindeki Gaye (الغرض من إلقاء الخبر):

a. Haberin Faidesi (فائدة الخبر): Cümlenin barındırdığı anlamı mütekellimin, muhataba ifade etmesidir. ⁹⁰

وُلِدَ النَّبِيُّ (ص) عَامَ الْفِيلِ، وَأُوجِيَ إِلَيْهِ فِي سِنِّ الْأُرَيْعِينَ، وَأَقَامَ بِمَكَّةَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرًا

“*Hz. Peygamber Fil Senesi'nde doğdu; kırk yaşında kendisine Peygamberlik gönderildi; Mekke'de 13 yıl, Medine'de 10 yıl ikâmet etti.*”

Bu örnekte mütekellim, muhataba cümlenin içerdiği hüküm hakkında bilgi vermiştir. ⁹¹

b. Luzûm-i Faide (لزوم الفائدة): Mütekellimin, muhatab tarafından bilinen bir hususu, kendisinin de bildiğini, ifade etmesi için söylenir. Mütekellimin bunu bilmesine haberin luzûmi faidesi denilir. ⁹²

⁸⁵ el-Merâğî, s. 38; el-Haşimî, s. 51.

⁸⁶ el-Merâğî, s. 39; Aslan, c. I, s. 122; Bolelli, s. 190; el-Haşimî, s. 51; el-Cârim ve Emîn, s. 139, 140.

⁸⁷ el-Merâğî, s. 40.

⁸⁸ el-Merâğî, s. 40; Bolelli, s. 191; el-Cârim ve Emîn, s. 139, 140; Aslan, c. I, s. 124.

⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 40.

⁹⁰ el-Merâğî, s. 40; Bolelli, s. 195.

⁹¹ el-Cârim ve Emîn, s. 144; Bolelli, s. 196.

أَنْتَ تَعْمَلُ فِي حَدِيقَتِكَ كُلَّ يَوْمٍ “*Sen hergün bahçende çalışıyorsun.*”

Bu örnekte mütekellim, dinleyiciye yeni bir şey anlatmak istemediğini; muhataba cümlede anlattığı şeyler hakkında bilgi sahibi olduğunu anlatmak istemiştir.⁹³

Bazen de haberin faydası ile başka anlamlar hedeflenir.

- a. Cümlelerin üzüntü ve hasretinin bildirilmesi.
- b. Cümledeki zaafiyetin açığa çıkarılması.
- c. Cümlelerin içinde talep edilen şefkatin açığa çıkarılması.
- d. Cümlelerin içindeki azarlamanın açığa çıkarılması.
- e. Cümlelerin içindeki sevincin açığa çıkarılması.
- f. Cümlelerin içindeki canlılık ve kararlılığın harekete geçirilmesi.
- g. Vaaz ve irşadın ifade edilmesi hedeflenir.^{94 95}

2.1.4. Haberi Sunma Yolu (اللقاء الخبير): Tabirin inceliği, gayelerin değişmesi ile değişen üsluplar, Arap lügatının meziyetlerindedir. İhtiyaç olmadığı halde uzatma ve gereksiz açıklama yapmak bilgi sahibi kişilerin yanında saçmalamak olduğu gibi kelamın uzatılması gerektiği halde kısaltmak da saçmalamaktır.⁹⁶

Bununla ilgili olarak müellif, felsefeci Kindi ile Arap lügatının ünlü bilgini Müberred arasında güvenilir kişilerden rivayet edilen şu bilgiyi aktarır:

“*Kindi, Müberred’in yanına gidip ona şunları sordu: “Ben Arapların عِبْدُ اللَّهِ “Kindi, Müberred’in yanına gidip ona şunları sordu: “Ben Arapların عِبْدُ اللَّهِ كَيْفَ إِذَا عَابَدُوا اللَّهَ كَقَائِمِهِ، إِنَّ عِبَادَ اللَّهِ قَائِمٌ، إِنَّ عِبَادَ اللَّهِ كَقَائِمِهِ. Etfazlar tekrarlandığı halde manaları birdir” Müberred de ona şöyle cevap vermiştir: “Hayır, bu cümlelerin anlamları değişik olup, birinci cümlede Abdullah’ın ayakta olduğunu haber vermekte, ikinci cümlede gizli bir soruya verilen cevap anlamı taşımakta, üçüncü cümlede ise Abdullah’ın ayakta olduğunu inkâr eden*

⁹² el-Merâğî, s. 40; Bolelli, s. 195.

⁹³ el-Cârim ve Emîn, s. 144; Bolelli, s. 197.

⁹⁴ el-Merâğî, s. 40, 41; Bolelli, s. 195; el-Haşimî, s. 52. el-Cârim ve Emîn, s. 146, 147.

⁹⁵ Detaylı bilgi, örnekler ve cümlelerin gelmesindeki gaye ile ilgili olarak müellifin cevabıyla beraber verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 41-43.

⁹⁶ el-Merâğî, s. 43.

“*Muhakkak ki Sen s.a.v. yüce bir ahlak üzeresin*”¹⁰⁴ denildiğinde burada Hz. Peygamber’in ahlakının güzelliğinin kesintisiz ve sabit olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

b. Fiil Cümlesi (الجملة الفعلية): Fiil cümlesi, fiil ve failden veya fiil ve naib-i failden meydana gelip asıl manası itibari ile kısa zamana ve yenilenmeye delalet eder.¹⁰⁶

طَلَعَتِ الشَّمْسُ، مَا طَلَعَ الْقَمَرُ، نَجَحَ بِلَالٌ

“*Güneş doğdu; Ay doğmadı; Bilal başarılı oldu.*”

Burdaki cümlelerin hepsinde kısa zaman içerisinde yapılan ve yenilenmeye delalet eden cümleler vardır.¹⁰⁷

Bazen de fiil cümlesi kendisini sürekli yenileyen anlamında gelir.¹⁰⁸

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ “*Muhakkak ki biz dağları ona musahhar kıldık.*

İşrâk vakti ve akşam vakti onunla beraber tesbih ederlerdi.”¹⁰⁹

Uyarılar (تنبيهات):

a. İsim cümlesi, devamlılık anlamını ifade etmesi için, haberinin müfred veya isim cümlesi gelmesi gerekir.¹¹⁰

خَالِدٌ أَبُوهُ جَوَادٌ “*Halid’in babası cömerttir.*”

b. Müsned, bazen müfred, bazen zarf, bazen de cümle gelir.^{111 112}

2.2. İNŞÂ VE ALTI KONUSU (الإنشاء وفيه ستة مباحث)

Ahmed Mustafa el-Merâğî, inşâ konusunu kitabında altı konuda işlemiş olup bu konular tek tek şöyle ele alınmıştır:

¹⁰⁴ el-Merâğî, s. 49; Şahin, Muzaffer ve Halil Altuntaş, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, Kalem, 68/4.

¹⁰⁵ el-Merâğî, s. 49.

¹⁰⁶ el-Merâğî, s. 49; el-Haşimî, s. 63; Bolelli, s. 204; Ülgen, agm, s. 14.

¹⁰⁷ el-Merâğî, s. 49; el-Haşimî, s. 63; Bolelli, s. 204.

¹⁰⁸ el-Merâğî, s. 49.

¹⁰⁹ el-Merâğî, s. 49; Şahin ve Altuntaş, Sâd, 38/18.

¹¹⁰ el-Merâğî, s. 50.

¹¹¹ el-Merâğî, s. 50.

¹¹² Müellifin, isim ve fiil cümleleri ile ilgili cevabıyla birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 50-52.

2.2.1. İnşânın Tarifi (تعريف الإنشاء): Sözlükte, bir şeyi icat etmek, tasarlamak anlamına gelir. Terim olarak, doğru veya yalan ihtimali olmayan bir sözdür.¹¹³ İnşâ iki kısma ayrılır:

a. Talebî İnşâ (الإنشاء الطلبي): İstek anında bulunmayan bir şeyin, olmasını gerektiren duruma inşâ denir. Bu da, emir, nehiy, soru, temenni ve nida ile yapılır.¹¹⁴

b. Gayr-ı Talebî İnşâ (الإنشاء غير طلبي): Bir isteğe delalet etmeyen inşâdır. Bu da, ta‘accub, övme, yerme, yemin, recâ fiilleri, akit vs. üsluplarda kullanılır.¹¹⁵

”*Sadece yaptığın iş kadar karşılık iste.*”¹¹⁶ لَا تَطْلُبُ مِنَ الْجَزَاءِ إِلَّا بِقَدْرِ مَا صَنَعْتَ

أَلَا مَا لِسَيْفِ الدَّوْلَةِ الْيَوْمَ غَاتِيَا، فِدَاهُ الْوَرَى أَمْضَى السُّيُوفِ مَضَارِيَا

”*Dikkat edin! Bugün Seyfuddevle’yi yeren yoktur. İnsanlar ona feda olsun. Onun kılıçlarının çentikleri keskin idi.*”¹¹⁷

يَا لَيْتَ شِعْرِي وَلَيْتَ الطَّيْرَ تُخْبِرُنِي، مَا كَانَ بَيْنَ عَلِيٍّ وَابْنِ عَمَّانَا

”*Keşke ben Ali ile Affan’ın oğlu Osman arasındaki anlaşmazlığın nedenini bilseydim ve keşke kuşlar bu şeyi bana bildirselerdi.*”¹¹⁸

لَعَلَّ انْحِدَارَ الدَّمْعِ يُعْقِبُ رَاحَةً، إِلَى الْقَلْبِ أَوْ يَشْفِي نَجِيَّ الْبَلَابِلِ

”*Belki aşktan gözyaşlarının dökülmesi, ardından bir ferahlama getirir. (veya gönlü hüzünlü kimseye tedavi verir.)*”¹¹⁹

Yukarıda geçen misallerden ilk dördü inşâdır. Nitekim her dört misal ile istek anında mevcut olmayan bir şeyin meydana getirilmesi talep edilmiştir. Bundan dolayı bunlara talebî inşâ denilir. Son örnekte ise yapılması istenen bir şey bulunmadığı için gayr-ı talebî inşâ olarak isimlendirilmiştir.¹²⁰

¹¹³ el-Merâğî, s. 53; el-Haşimî, s. 67.

¹¹⁴ el-Merâğî, s. 53; Bolelli, s. 229; el-Kazvîni, Ebu'l-Meâlî Celaluddîn el-Hâtîp Muhammed, *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2010, s. 108.

¹¹⁵ el-Merâğî, s. 53; el-Cârim ve Emîn, s. 167-170; Bolelli, s. 229; el-Haşimî, s. 67; el-Kazvîni, s. 109.

¹¹⁶ el-Cârim ve Emîn, s. 167.

¹¹⁷ el-Cârim ve Emîn, s. 167.

¹¹⁸ el-Cârim ve Emîn, s. 167.

¹¹⁹ el-Cârim ve Emîn, s. 168.

¹²⁰ el-Cârim ve Emîn, s. 169.

هل الخيل الوبي مؤخود؟ ”*Vefâkar dost var mıdır?*”¹³¹

c. Men, Ma (من وما):

من: Akıllı varlıklardan bir tanesi talep edilir.

من شيد الأكر ”*Büyük piramiti kim inşâ etti?*”¹³²

ما: Gayr-ı akıl olan varlıkların öğrenilmesi için kullanılır.¹³³

ما soru edatı:

1. Bir ismin açıklanması, bir şeyin mahiyetinin ve hakikatinin bilinmesi için kullanılır.¹³⁴

ما اللجين؟ فيجاب بأنه الفضة

”*Lüceyn nedir?*” Sorusuna ”*Altındır diye cevap verilir.*”¹³⁵

2. Herhangi bir varlığın hakikatinin açıklanması için kullanılır.

ما الحسد ”*Haset nedir?*”¹³⁶

3. Bir varlığın mahiyeti ile birlikte durumunun sorulması için kullanılır.

فؤلك لقادم عليك وأنت لاتعرفه: ما أنت؟ ”*Tanımadığın biri yanına geldiğinde ona*

şöyle dersin: Sen nesin (kimsin)?”¹³⁷

d. Meta, Eyyane, Eyne, Ennâ (متى، أيان، أين، أني):

متى: Zamanın anlaşılması talep edilir. Mazi veya mustakbel fark etmez.¹³⁸

متى قدمت؟ متى تسافر؟ ”*Ne zaman geldin? Ne zaman misafir olacaksın?*”

¹³¹ el-Merâğî, s. 56.

¹³² el-Merâğî, s. 57; Aslan, c. II, s. 54; el-Cârim ve Emîn, s. 196; el-Haşimî, s. 80; Bolelli, s. 269; el-Ğalâyinî, eş-Şeyh Mustafa, *Cami' u' d-Durûsi' l-Arabiyye*, Daru Ahyai' t-Turasi' l-Arabi, Beyrut-Lübnan t. y., I-III, c. I, s. 98.

¹³³ el-Merâğî, s. 58; ed-Dannâvî, s. 53; el-Ğalâyinî, c. I, s. 98.

¹³⁴ el-Merâğî, s. 58; el-Haşimî, s. 80.

¹³⁵ el-Merâğî, s. 58; Aslan, c. II, s. 55.

¹³⁶ el-Merâğî, s. 58; Bolelli, s. 270.

¹³⁷ el-Merâğî, s. 58; Bolelli, s. 270.

¹³⁸ el-Merâğî, s. 58; el-Haşimî, s. 80; Bolelli, s. 270; ed-Dannâvî, s. 53; el-Ğalâyinî, c. I, s. 100.

أَيَّانَ: Hususi olarak mustakbel zamanın tayini için kullanılır. Genel olarak tefhîm, tehvîl makamındadır.¹³⁹

“Sorar ki kıyamet günü ne zamandır?”¹⁴⁰ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟

أَيْنَ: İçinde bir şeyin olduğu mekânın tayin edilmesi için kullanılır.

“Nerde misafirsin?”¹⁴¹ أَيْنَ تَسَافِرُ؟

¹⁴² gelir. anamlarına متى، أين، من، كيف. kelimesi:أَيْنَ

e. Keyfe, Kem, Eyyu (كيف، كم، أي): Bir şeyin durumunun tayin edilmesi için kullanılır.¹⁴³

“Mısır’da eğitim durumu nasıl?”¹⁴⁴ كيف التعليم بمصر؟

¹⁴⁵ Belli olmayan sayının belirlenmesi için kullanılır. كم

“Kaç ülke büyük savaşa katıldı?”¹⁴⁶ كم مملكة إشتَرَكَتْ فِي الْحَرْبِ الْعَظْمَى؟

¹⁴⁷ Bir şeyde ortak olan iki kişiden hangisi olduğunu belirlemek içindir. أي

أَيُّ الْبَلَدَيْنِ أَدْفَأُ جَوْ الْقَاهِرَةَ أَمْ الْإِسْكَندَرِيَّةَ؟

“Hangi belde daha sıcak, Kahire’nin sıcaklığı mı İskenderiye’nin mi?”¹⁴⁸

Uyarı (تنبيه): Bazen istifham edatları konuldukları anlamın dışına çıkabilir.

Örneğin: gecikme, ta‘accub, nehiy, tekrîr, inkâr, tehekkum, istib‘ad, tehvîl, tahkîr, tâzîm, nefy, temennî, vs.^{149 150}

¹³⁹ el-Merâğî, s. 58; Bolelli, s. 271; el-Haşimî, s. 80; el-Cârim ve Emîn, s. 196. Aslan, c. II, s. 60.

¹⁴⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1982, Kıyamet, 75/6; el-Haşimî, s. 81; Bolelli, s. 272; el-Ğalâyinî, c. I, s. 100.

¹⁴¹ el-Merâğî, s. 58; Bolelli, s. 272; el-Haşimî, s. 81; el-Cârim ve Emîn, s. 196. Aslan, c. II, s. 60; el-Ğalâyinî, c. I, s. 100.

¹⁴² el-Merâğî, s. 58; Aslan, c. II, s. 60; Bolelli, s. 272; el-Haşimî, s. 81; el-Cârim ve Emîn, s. 196.

¹⁴³ el-Merâğî, s. 58; el-Haşimî, s. 81; el-Ğalâyinî, c. I, s. 100.

¹⁴⁴ el-Merâğî, s. 58.

¹⁴⁵ el-Merâğî, s. 58; Bolelli, s. 274; el-Haşimî, s. 81; el-Cârim ve Emîn, s. 196; Aslan, c. II, s. 58; el-Ğalâyinî, c. I, s. 101.

¹⁴⁶ el-Merâğî, s. 58.

¹⁴⁷ el-Merâğî, s. 58; el-Cârim ve Emîn, s. 196; Bolelli, s. 274; el-Haşimî, s. 81; el-Ğalâyinî, c. I, s. 101.

¹⁴⁸ el-Merâğî, s. 58.

¹⁴⁹ el-Merâğî, s. 58-60; Bolelli, s. 278-289; el-Haşimî, s. 82, 83.

2.2.4. Emir (الأمر): Bir fiilin oluşması için üstten birinin alttan birinden talep etmesidir.¹⁵¹

Emrin dört şıgası mevcuttur:

a. Emir fiili (فعل الأمر):

“Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap.”¹⁵² وَأَصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا

“Ey Yahya Kitab’a sınıksı sarıl.”¹⁵³ يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ

b. Lam-ı emir ile beraber gelen muzâri fiil (المضارع المقترن بلام الأمر):

Örnek: لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ “Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin.”¹⁵⁴

c. İsm-i fiil olan emir (اسم فعل الأمر):

Örnek: تَعَالَى أَفَاسِمُكَ الْهُمُومَ تَعَالَى “Ey sevgilim! Gel, dertlerini seninle paylaşacağım, gel.”

Burada تَعَالَى kelimesi ismi fiil olup, emir manasına gelmiştir.¹⁵⁵

d. Fiilinin yerine geçen mastar (المصدر النائب عن فعله):

Örnek: سَعِيًّا فِي سَبِيلِ الْخَيْرِ “İyilik etme yolunda çalışıp çabala.”¹⁵⁶

Masdarın fiil anlamının dışında geldiği bazı anlamlar şunlardır: Dua, iltimâs, irşad, ta‘cîz, ihanet, tehdit, itibar, temennî, tahyîr, ibâhe, te’dîp, ta‘accub.^{157 158}

¹⁵⁰ Detaylı bilgi ve müellifin, istifham ile ilgili olarak cevabıyla birlikte verdiği üç alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer üç alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 58-64.

¹⁵¹ el-Merâğî, s. 64; Bolelli, s. 236; el-Haşimî, s. 69; el-Cârim ve Emîn, s. 196.

¹⁵² el-Merâğî, s. 65; Şahin ve Altuntaş, Hud, 11/37.

¹⁵³ Şahin ve Altuntaş, Meryem, 19/12; el-Haşimî, s. 69; Bolelli, s. 237.

¹⁵⁴ Şahin ve Altuntaş, Talak, 65/7; Bolelli, s. 238.

¹⁵⁵ İbn Hişam, Ebu Muhammed, Cemâluddîn, Abdullah b. Yusuf, Şerhu Katru’n-Nedâ ve Belli’s-sâda, Dâru’l-Mârifê, Beyrut 2005, s. 32.

¹⁵⁶ el-Haşimî, s. 69.

¹⁵⁷ el-Merâğî, s. 65; Bolelli, s. 240-249; el-Haşimî, s. 69, 70; el-Cârim ve Emîn, s. 179.

¹⁵⁸ Detaylı bilgi, örnekler ve müellifin konuyla ilgili cevabıyla birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 65-67.

2.2.5. Nehiy (النهي): Bir fiilin oluşmaması için üstten birinin alttan birini men etmesidir. Nehiyde sadece bir siğa vardır o da müzari ile beraber nahiye ى sıdır.¹⁵⁹

Bu müzari fiil, muhatap için kullanılırsa nehy-i hazır, gaib için kullanılırsa nehy-i gaib meydana gelir.¹⁶⁰ Örnek: وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا “*Düzene girdikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.*”¹⁶¹

Nehyin delalet ettiği şey, yapılacak fiilden ivedi bir şekilde men etmesidir. Nehiy kelamın akışına göre başka anlamlarda da kullanılmıştır. En önemlileri: Dua, tehdit, irşad, ye’s, temennî ve tevbîhtir.^{162 163}

2.2.6. Nida (الدعاء): Sözlükte, birini çağırmak manasına gelir.¹⁶⁴ Terim olarak nida اذعو ve ona benzer bir fiilin yerine geçebilecek bir harf ile muhatabı çağırmaktır.¹⁶⁵

Nidanın sekiz edatı şunlardır: يا، الهمزة، أي، آي، آ، آيا، هيا، وا Kullanılıştta bu edatlar iki kısma ayrılır:

- a. Ey ve hemze (الهمزة، أي): Yakın olanları çağırmak içindir.
- b. Diğer altı tanesi: Uzak olanları çağırmak içindir.¹⁶⁶

Bazen uzak olan birisi kalpte veya akılda yakın olarak hissedilirse، الهمزة ve أي kullanılabildiği gibi, yakın olan birisi uzak olanın yerine geçtiğinde ise onun için de uzak olanlara kullanılan edatlar kullanılabilir.¹⁶⁷ Müellif yakın olan birisinin şu sebeplerden dolayı uzak olan birisinin yerine geçtiğini söylemiştir: “*Delalet, işaret, iş‘âr, tahassur, ta‘accüp, ihtisas, nüdbe, icâz, zecr, istiğâse, tahayyur.*”^{168 169}

¹⁵⁹ el-Merâğî, s. 67.

¹⁶⁰ el-Haşimî, s. 74; Bolelli, s. 254.

¹⁶¹ el-Merâğî, s. 67; el-Haşimî, s. 74; Şahin ve Altuntaş, Âraf 7/56.

¹⁶² el-Merâğî, s. 67, 68; el-Haşimî, s. 74, 75; Bolelli, s. 254; el-Cârim ve Emîn, s. 187.

¹⁶³ Örnekler ve müellifiin nehy konusu ile ilgili cevabıyla birlikte vermiş olduğu bir alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 67-69.

¹⁶⁴ Sarı, s. 1499; Bolelli, s. 297.

¹⁶⁵ el-Merâğî, s. 69; el-Haşimî, s. 88; Bolelli, s. 297; el-Cârim ve Emîn, s. 212; Aslan, c. II, s. 111.

¹⁶⁶ el-Merâğî, s. 69; Bolelli, s. 297; el-Cârim ve Emîn, s. 213; el-Haşimî, s. 88.

¹⁶⁷ el-Merâğî, s. 69; el-Haşimî, s. 88; Bolelli, s. 298.

¹⁶⁸ el-Merâğî, s. 69-71; Bolelli, s. 302-310; el-Haşimî, s. 89, 90.

2.3. ZİKİR/MÜSNED VE MÜSNEDÜN İLEYHİN ZİKREDİLMESİ

(الذكر):

el-Merâğî, zikir konusundan müsnedün ileyh ve müsnedin zikredilmesini kastetmiştir. Bunlar şöyle açıklanmıştır:

2.3.1. Müsned ve Müsnedün İleyhin Zikredilmesi

Zikir, sözlükte ذَكَرَ fiilinin mastarı olup birşeyi zihinde tutmak ve ezberlemek manasına gelir.¹⁷⁰ Bir me‘ânî terimi olarak söylenilmesi gereken sözün ibarede olmasıdır.¹⁷¹

Musnedün ileyhe delalet edecek bir karine yoksa müsnedün ileyhın zikredilmesi gerekir. Karine olsa bile aşağıda belirtilen yerlerde müsnedün ileyhın zikredilmesi evla görülmüştür:

- a. Fazla açıklama yapmak için.
- b. Âdetin dışında garip bir hüküm varsa ta‘accub yapmak için.
- c. Sevilen kişinin isminden lezzet duyulduğu için.
- d. Tehvîl (korkutmak) için.
- e. Yüceltmek için.
- f. Tahkîr için müsnedün ileyhın zikredilmesi evla görülmüştür.¹⁷²

2.3.2. Musnedin Zikredilmesi Güzel Görünen yerlerden Bazıları:

- a. Müsnedin zikredilmesinin asıl olduğu yerde.
- b. Söylenen bir şeyde muhatap inkâr ettiğiinde ona red olsun diye,
- c. Ona delalet edecek karinenin zayıf olması durumunda.
- d. Muhatabın gerizekâlılığına değinmek için.
- e. Fiil olduğu zaman teceddüdü ifade ettiğini göstermek için.^{173 174}

¹⁶⁹ Detaylı bilgi ve müellifin nidâ konusuyla ilgili cevabıyla birlikte vermiş olduğu bir alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer alıştırma için de bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 69-72.

¹⁷⁰ Sarı, s. 546; Bolelli, s. 397; el-Haşimî, s. 99.

¹⁷¹ el-Haşimî, s. 99; Bolelli, s. 397.

¹⁷² el-Merâğî, s. 73, 74; Bolelli, s. 398-401; el-Haşimî, s. 99, 100.

¹⁷³ el-Merâğî, s. 74; el-Haşimî, s. 127.

¹⁷⁴ Detaylı bilgi, müellifin müsned ve müsnedün ileyh ile ilgili cevabıyla beraber verdiği bir alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer bir alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 73-75.

2.4. HAZF VE DÖRT KONUSU (الحذف وفيه أربعة مباحث)

el-Merâğî, hazf konusunu şu dört başlıkta işlemiş olup bunlar şöyle açıklanmıştır:

2.4.1. Hazfin Tanımı Şartları ve Meziyetleri (تعريف الحذف وشروطه ومزايا الحذف):

Hazf sözlükte حَذَفَ fiilinin mastarı olup bir şeyi düşürmek, izale etmek manasına gelir.¹⁷⁵ Bir me‘ânî terimi olarak, söylenilmesi gerekmeyen bir sözün ibarede zikredilmemesidir.¹⁷⁶

2.4.2. Müsnedün İleyhin Hazfi (حذف المسند اليه):

Müsnedün ileyh şu durumlarda hazf edilebilir:

- a- Bazı karinelerin müsnedün ileyhin hazfine delalet ettiği için.
- b- Makamın darlığından kaynaklanan zaman yetmezliği için.
- c- Fırsatın elden kaçma korkusu olduğu için.
- d- Sec‘ ve kafiye için.
- e- Hazf edilmiş haliyle kullanan öncülerimize uymak için.^{177 178}

2.4.3. Müsnedin Hazfi (حذف المسند):

Müsnedin hazf edilmesinin bazı amaçları şöyledir:

- a. İhtisar için.
- b. İhtisar için.^{179 180}

2.4.4. Mef‘ulun Hazfi (حذف المفعول):

Mef‘ulun hazf edildiği bazı amaçlar şöyledir:

- a. Gaye, manayı faile isbat ettirmek olup mef‘ule isbat ettirmek olmadığına.
- b. İlk bakışta samiin amaç olmayan bir şeye düşüncesinin çevrilmesinde.
- c. İhtisar ile beraber genelleme yapıldığında.
- d. Sec‘e riâyet edildiğinde.

¹⁷⁵ Sarı, s. 283; Bolelli, s. 397.

¹⁷⁶ Bolelli, s. 397; el-Haşimî, s. 101.

¹⁷⁷ el-Merâğî, s. 77, 78; el-Haşimî, s. 101, 102.

¹⁷⁸ Daha fazla bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 78.

¹⁷⁹ el-Merâğî, s. 78, 79; el-Haşimî, s. 127, 128.

¹⁸⁰ Detaylı bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 78, 79.

e. Zikredilmesi ayıp karşılanan yerde mef'ul hazf edilir.^{181, 182}

2.5. TAKDİM VE DÖRT KONUSU (التقديم وفيه أربعة مباحث)

el-Merâğî, takdîm konusunu şu dört başlıkta işlemiş olup bunlar şöyle açıklanmıştır:

2.5.1. Takdîmin Özellikleri ve Kısımları (مزايا التقديم وأقسامه):

Takdîm تَدَدَم fiilinin mastarı olup öne geçmek, öne geçirmek anlamına gelir.¹⁸³

Bir me'ânî terimi olarak, bir ibareyi başka bir ibareden önce zikretmektir.¹⁸⁴

el-Merâğî, takdîmi tanımladıktan sonra şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

*“Musnedün ileyh mahkûmun aleyh olduğu için hakkı takdîmdir. Musned mahkûmun bih olduğu için hakkı tehîrdir. Elfazlar manaların kalıplarıdır sıralamaları ile konuldukları şekil üzere olmalıdırlar fakat kelama bazen öyle meziyetler hâsıl oluyor ki hakkı tehîr bile olsa takdîm yapılır. Bu durum kastedilen amaca işaret ettiği için güzel görülmüştür.”*¹⁸⁵

Takdîmin olduğu yerde şu durumlar meydana gelir:

a. Lafzın güzelleşmesiyle beraber manada ziyadeleşme anlamı katması.

b. Sıfatın mevsuf üzerine takdîm edilmesi veya sılanın mevsul üzerine takdîm edilmesi sonucu anlamın değişmesi veya karışması meydana gelir.¹⁸⁶

2.5.2. Musnedün İleyhin Takdîmi (تقديم المسند اليه):

Müsnedün ileyh aşağıda zikredilen bazı amaçlar için takdîm edilir:

a. Mahkumun aleyh olduğu ve bunun tersini isteyen herhangi bir şey olmadığı için,

b. Haberin samiin zihninde tam yerleşmesi için,

c. İyi niyetli olup sevindirici haberi öne alma niyeti olduğundan,

¹⁸¹ el-Merâğî, s. 79-82.

¹⁸² Daha fazla bilgi, örnekler ve müellifin mef'ulun hazfî konusuyla ilgili cevabıyla beraber verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği bir alıştırma için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 79-85.

¹⁸³ Sarı, s. 1206; Bolelli, s. 390.

¹⁸⁴ el-Merâğî, s. 82; Bolelli, s. 390.

¹⁸⁵ el-Merâğî, s. 86; el-Haşimî, s. 120.

¹⁸⁶ el-Merâğî, s. 86, 87.

d. Kötü düşünceli olan kişinin, samiin zihnine ilk olarak kötü şeylerin gelmesini sağlaması için,

e. Feyiz almaya niyetlenmek için,

f. Akıldan çıkmadığını hissettirmek için,

g. Hususu ifade etme talep edildiği için,

h. Umum anlamının ifade edilmesinin talep edildiği için musnedün ileyh takdîm edilir.^{187 188}

2.5.3. Müsnedin Takdîmi (تقديم المسند): Müsned bazı amaçlar için takdîm edilir:

a. Müsnedin, musnedün ileyhe tahsis edilmesi için.

b. Muhatap ilk duyduğunda sevinmesi için.

c. Haberi getirerek musnedün ileyhın zikredilmesini teşvik etmek için müsned takdîm edilir.^{189 190}

2.5.4. Fiilin Müteâllıklarının Takdîmi (تقديم متعلقات الفعل): Asıl olan âmilin, mâmulun üzerine mukaddem olmasıdır. Bazen bu durum car ve mecrurda, zarfta, halde ve söylenecek bazı amaçlar için tersine döner. Mesela, hatayı reddetmek, tahsis etmek, ihtimâm, teberrük, istilzaz, samiin kelâmına uymak, zarurâtı şiiir, sec'e riâyet için takdîm ve tehîr edilecekler tersine döner.^{191 192}

2.6. TÂRİF VE SEKİZ KONUSU (التعريف وفيه ثمانية مباحث):

el-Merâğî, târif konusunu şu sekiz başlıkta işlemiş olup bunlar şöyle açıklanmıştır:

2.6.1. Mârife ve Nekire Arasındaki Fark İle Mârifeyi Gerektiren Şeyler (الفرق بين المعرفة والنكرة والداعي الي المعرفة)

¹⁸⁷ el-Merâğî, s. 87-89; el-Haşimî, s. 120, 121.

¹⁸⁸ Detaylı bilgi ve örnekler için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 87-90.

¹⁸⁹ el-Merâğî, s. 90, 91; el-Haşimî, s. 130.

¹⁹⁰ Detaylı bilgi ve örnekler için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 90, 91.

¹⁹¹ el-Merâğî, s. 91, 92; el-Haşimî, s. 155, 156.

¹⁹² Detaylı bilgi, örnekler ve müellifin takdîm konusuyla ilgili olarak cevabıyla birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 91-95.

el-Merâğî bu konuyu şöyle açıklamıştır: “Nekire ve mârife belli bir şeye delalet ederler. Nekire, bir şeyin zatına delalet eder ama muhatap bunu bilmez/tanımaz; mârife ise hem bir şeyin zatına delalet eder hem de bu şey muhatap tarafından bilinir.”¹⁹³

2.6.2. Müsnedün İleyhin Zamirle Mârifeleştirilmesi (تعريف المسند اليه بالإضمار):

Müsnedün ileyh zamir olduğu zaman mârifedir çünkü makam ya tekellüm makamıdır. Mesela Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur:

أَنَا الَّذِي لَا كَذِبَ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ “Yalan yok ki ben Peygamber'im. Ben Abdumuttalib'in oğluyum.”¹⁹⁴

Ya da hitap makamıdır:

نَصَرْتَنِي مِنْ كَانَتْ مُخْتِاجًا “Muhtaç olana yardım ettin”¹⁹⁵

Ya da gaib makamıdır:

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَخُذَكَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

“(Ey Muhammed a.s.) sana vahyolunana uy. Yüce Allah hükmünü verene kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”¹⁹⁶

وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْهَىٰ لَكُمْ

“Eğer size geri dönün denirse hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır.”¹⁹⁷

Bu örneklerin hepsinde zamirle mârifeleşen musnedün ileyh vardır.¹⁹⁸

2.6.3. Müsnedün İleyhin Alemiyetle Mârifeleştirilmesi (تعريف المسند اليه بالعلمية)

Âlemin, Müsnedün ileyh olarak geldiği bazı amaçlar şöyledir:

a. Muhatabın zihninde başkası kalmaması için bizzat âlemin zikredilmesi.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ

“(Kâbe'nin) temellerini yükseltiyorlardı.”¹⁹⁹

¹⁹³ el-Merâğî, s. 96.

¹⁹⁴ el-Merâğî, s. 96; el-Haşimî, s. 107; es-Suyuti, Abdurrahman Celaleddîn, *ed-Durru'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1993, I-VIII, c. V, s. 43.

¹⁹⁵ el-Merâğî, s. 96.

¹⁹⁶ el-Merâğî, s. 96; Şahin ve Altuntaş, Yunus, 10/109; el-Haşimî, s. 107.

¹⁹⁷ el-Merâğî, s. 96; Şahin ve Altuntaş, Nur, 24/28; el-Haşimî, s. 107.

¹⁹⁸ el-Merâğî, s. 97.

¹⁹⁹ el-Merâğî, s. 97; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/127; el-Haşimî, s. 109.

b. İsimlerde tâzim yapmak için güzel lakaplar kullanılır.

سَيْفُ الدَّوْلَةِ وَصَلَاحُ الدِّينِ “*Dinin salahiyeti, dinin kılıcı.*”²⁰⁰

c. Kötü olan isimlerin müsnedün ileyh olarak gelmesi için.

صَفْوَانٌ وَصَخْرٌ “*Taş, kaya gibi.*”²⁰¹

2.6.4. Müsnedün İleyhin İsmi İşaretle Mârifeleştirilmesi (تعريف المسند إليه باسم)

(الإشارة): Müsnedün ileyh ismi işaret olarak gelmesinin gayelerinden bazıları şöyledir:

a. Hazır olmayıp ama samiin zihninde belli olan muşaru ileyhiyi tayin etmek.

b. Yakınken tahkîr etmek.

c. Yakınken tâzîm etmek.

d. Uzakken tahkîr etmek.

e. Uzakken tâzîm etmek.

f. Dalga geçmek ve küçük düşürmek gibi amaçlar için müsnedün ileyh mârife gelir.²⁰²

2.6.5. Müsnedün İleyhin Mevsul İle Mârifeleştirilmesi (تعريف المسند إليه)

(بالموصولية): Müsnedün ileyh mevsul ile mârifeleştirilmesinin bazı gerekçeleri şöyledir:

a. Tâzîm için,

b. Muhataba hatasını bildirmek için,

c. Haberin medih, zem, azap gibi çeşitlerine, îmâ ve işaret etmek için,

d. Tâzîmi teşvik etmek için,

e. Küçük düşürmek için,

f. Merhamet etmeye teşvik etmek için müsnedün ileyh mevsul ile mârifeleştirilir.^{203 204}

2.6.6. Müsnedün İleyhin Lam İle Târif Edilmesi (تعريف المسند إليه باللام):

Lamın ifade ettiği manaların müsnedün ileyhte ifade edilmek istenildiğinden müsnedün ileyhte lam getirilir.^{205 206}

²⁰⁰ el-Merâğî, s. 97.

²⁰¹ el-Merâğî, s. 97.

²⁰² el-Merâğî, s. 98, 99; el-Haşimî, s. 110.

²⁰³ el-Merâğî, s. 99-101; el-Haşimî, s. 112.

²⁰⁴ Örnekler ve detaylı bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 99-101.

²⁰⁵ el-Merâğî, s. 101.

2.6.7. Müsnedün İleyhin İzâfe İle Târif Edilmesi (تعريف المسند إليه بالإضافة):

- a. Muhatabın zihninde yer tutabilmesi için en kestirme yol olduğundan.
- b. Müsnedün ileyhin izâfe edildiği zamire, ikramı teşvik etme düşüncesi olduğundan,
- c. Müsnedün ileyhin izâfe edildiği zamir sayesinde zelîl duruma düşürme amaçlandığından,
- d. Müsnedün ileyhin izâfe edildiği zamir sayesinde istihza anlamı bulundurduğu için müsnedün ileyh izâfe ile târif edilir.^{207 208}

2.6.8. Müsnedin Târifi (تعريف المسند): Müsnedin tarif edilmesinin sebebi, târif yollarından biri ile muhataba yardımcı olmaktır. Bazen müsned ve müsnedün ileyh, muârref olma şekli bakımından birdir.²⁰⁹

الرَّاكِبُ هُوَ الْمُنْطَلِقُ “Yürüyen giden o’dur.”

Burada, her ikisi de el takısı ile muârref olmuşlar.²¹⁰

Bazen de muârref olma şekilleri farklıdır.

عَلِيٌّ هُوَ الْمُنْطَلِقُ “Ali’dir o giden.”

Burada, mübteda âlemiyetle muârref olmuş, haber ise el takısı ile muârref olmuştur.^{211 212}

2.7. NEKİRELEŞTİRME (التنكير)

Müellif, tenkir konusuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Belâğat ilmiyle ilgili kitap yazarlar bu konuya değinmemişler. Bu babın çiçeklerinin tomurcuklarını ilk açan âlim, “Keşşaf”ın sahibi olan Zemâhşerî’dir.*”²¹³

Özetle, müsnedün ileyhin nekireleştiği bazı amaçlar şöyledir:

²⁰⁶ Bu manalar ve detaylı bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 101-103.

²⁰⁷ el-Merâğî, s. 103, 104; el-Haşimî, s. 117.

²⁰⁸ Örnekler ve detaylı bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 103, 104.

²⁰⁹ el-Merâğî, s. 104; el-Haşimî, s. 129.

²¹⁰ el-Merâğî, s. 104.

²¹¹ el-Merâğî, s. 104.

²¹² Müellifin bu konu hakkında cevabıyla birlikte verdiği bir alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer bir alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 105, 106.

²¹³ el-Merâğî, s. 107; el-Haşimî, s. 119.

a. Mütetekellim, alem, sıla vs. hiçbir târif cihetini bilmiyorsa mütetekellim cümleyi şu şekilde nekireleştirir:

جاءَ هُنَا رَجُلٌ يَسْأَلُ عَنْكَ “Buraya bir adam geldi ve seni sordu.”²¹⁴

b. Muâyyen olmayan biri kastedildiği zaman cümle şu şekilde kurulur:

وجاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى “Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi.”²¹⁵

Burada adamların cinsinden birisi kastedilir ama hangisi belli değil.²¹⁶

c. Özel bir nev‘ kastedildiğinde cümle şu şekilde kurulur:

وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.”²¹⁷

d. Taklîl kastedildiğinde cümle şu şekilde kurulur:

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ “Allah’ın c.c. rızası ise bunların hepsinden daha büyüktür.”²¹⁸

Burada, yüce Allah’ın rızasının cennetten ve içindeki nimetlerden daha büyük olduğu belirtilmiştir.^{219 220}

2.8. TAKYÎD (التقييد)

el-Merâğî, takyîd konusunu şu dört başlıkta işlemiştir. Bu dört konu şu şekilde açıklanmıştır:

2.8.1. Kayıtlandırmanın Faydaları (فوائد التقييد)

el-Merâğî, takyîd hususunda şu açıklamalarda bulunmuştur: “Takyîd, faydayı fazlalaştırmak için yapılır. Çünkü bir hükmün kayıtları çoğaldıkça, açıklaması ve özelliğinin çoğaldığı bilinip faidesi daha tam ve daha mükemmel olur. Bu hususta müsned ve müsnedün ileyhin takyîd edilmesi konusunda fark yoktur.²²¹ Çoğu nahiv âlimi bu konuyu nahiv üzerinde yazılan kitaplarda ele almışlar fakat derin farklarına

²¹⁴ el-Merâğî, s. 107; el-Haşimî, s. 119.

²¹⁵ Şahin ve Altuntaş, Kasas, 28/20.

²¹⁶ el-Merâğî, s. 107.

²¹⁷ el-Merâğî, s. 107; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/7.

²¹⁸ el-Merâğî, s. 107; Şahin ve Altuntaş, Tevbe, 9/72; el-Haşimî, s. 119.

²¹⁹ el-Merâğî, s. 107; el-Haşimî, s. 119.

²²⁰ Nekireleştirme konusu ile ilgili olarak müellif, cevabıyla birlikte verdiği bir alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer bir alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 108-110.

²²¹ el-Merâğî, s. 111; el-Haşimî, s. 136.

bakmamışlar, latif özelliklerine bakmamışlar çünkü bu detaylar belâğat ilmi ile uğraşanların konusudur. Belîğler, ele aldıkları konuları, esaslarının bilinmesine, terkiplerinin özelliklerine, bu terkiplerin içerisinde bulunan vâd'ın inceliklerini ve sanat tarafının bilinmesini gerçekleştirecek şekilde ele alırlar."²²²

2.8.2. Mef'uller ve Benzeri İle Yapılan Takyîd (التقييد بالمفاعيل ونحوها): Mef'ul ve benzeri olan hâl ve temyîz ile yapılan takyîd çok faydayı gerektiren tahsis manasını; اِنَّ ve اَنَّ ile yapılan takyîd te'kid manasını; كَأَنَّ ile yapılan takyîd teşbih manasını; كَادَ ve كَرِبَ ile yapılan takyîd ise takrîb manasını tahsis eder.²²³

2.8.3. Fasil Zamiri İle Yapılan Takyîd (التقييد بضمير الفصل):

Musnedün ileyhten sonra bazı amaçlar için fasıl zamiri ile takyîd yapılır.²²⁴

a. Tahsis için (التخصيص): Eğer kasrı ifade eden başka şey yoksa müsned, müsnedün ileyhe munhasır kılınır.

أَمْ يَغْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ “Onlar, kullarının tevbesini kabul edenin ve sadakaları alanın yüce Allah c.c. olduğunu bilmiyorlar mı?”²²⁵

Burada اَنَّ nin ismi olan اللّٰه c.c. lafzından sonra هُوَ gelmiş ve onu takyîd etmiştir.²²⁶

b. Tahsisi te'kid için²²⁷ (تأكيد التخصيص):

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ “Şüphesiz yüce Allah rızık verendir.”²²⁸

Burada, mübteda ve haberin ikisi de mârife olduğu için zaten tahsis vardır. هُوَ nin gelmesi ile bu tahsis te'kid edilmiştir.²²⁹

²²² el-Merâğî, s. 111.

²²³ el-Merâğî, s. 111; el-Haşimî, s. 148.

²²⁴ el-Merâğî, s. 112; el-Haşimî, s. 141.

²²⁵ el-Merâğî, s. 113; Şahin ve Altuntaş, Tevbe, 9/104; el-Haşimî, s. 141.

²²⁶ el-Merâğî, s. 113.

²²⁷ el-Merâğî, s. 113; el-Haşimî, s. 141.

²²⁸ Şahin ve Altuntaş, Zariyat, 51/58.

²²⁹ el-Merâğî, s. 113.

c. Haberinin sıfat olmadığını ifade etmek için fasıl zamiri gelir (لتمييز الخبر عن الصفة):

²³⁰ (الصفة)

“Fâsîh odur ki mükemmel açıklayan ve akıcı dilli olanıdır.” Eğer burada هُو gelmeseydi هُو den sonra gelen bütün kelimeler فصيح kelimesinin sıfatı olduğu düşünülürdü. هُو nin gelmesi ile bu düşünce önlenmiş oldu.²³¹

2.8.4. Fiilin Şart Edatları İle Takyîd Edilmesi (التقييد بالشرط):

Müellif, şart edatları konusuyla ilgili biraz açıklama yaptıktan sonra şart edatları hakkında şu bilgileri vermiştir: “Fiil, bazen şart edatları ile amaçlanan anlamı bize ifade eder. Örneğin متى kelimesinden zaman, أين den mekân, كيفما dan hal/durum gibi anlamlar fiile takyîd olunur.”²³² el-Merâğî bunları söyledikten sonra إِنْ ve إِذَا hakkında bilgi vermiştir.

a. إِنْ: Koşulan şartın, mustakbelde oluşacağına inanılmasına yarayan şart edatıdır.²³³

“Eğer sana gelirse o durumda onların arasında hüküm ver veya onlardan yüz çevir.”²³⁴

b. إِذَا: Hükümün gelecek zamanda oluşacağından kesin bir şekilde emin olunmasına yarayan şart edatıdır.²³⁵

“Yeryüzü kendine munhasır bir sarsıntıya uğratıldığı vakit.”²³⁶

Bazı amaçlar için إِنْ edatı إِذَا edatı yerine kullanıldığı gibi tam tersi de olabilir.²³⁷

²³⁰ el-Merâğî, s. 113; el-Haşimî, s. 141.

²³¹ el-Merâğî, s. 114.

²³² el-Merâğî, s. 114; el-Haşimî, s. 143.

²³³ el-Merâğî, s. 114; el-Haşimî, s. 143.

²³⁴ el-Merâğî, s. 114; Şahin ve Altuntaş, Maide, 5/42.

²³⁵ el-Merâğî, s. 114; el-Haşimî, s. 143.

²³⁶ Şahin ve Altuntaş, Zilzal, 99/1.

Uyarı (تنبيه)

اِنْ Istikbal manasında gelmediği bazı yerler şöyledir:

1. Şart, kâne lafzı olduğunda.

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا “Şayet kulumuza (Muhammed s.a.v.)’e indirdiğimiz (Kur’an-ı Kerim) hakkında şüphe içindeyseniz”²³⁸

Burada اِنْ istikbal için değil te’kid için gelmiştir. Çünkü onların şüpheleri gelecek zamanda değil hali hazırda zaten mevcuttur.²³⁹

2. Vavı haliyeden sonra gelen اِنْ sadece hal ile zilhali birbirine bağlamak için gelmişse şart manasında değil te’kid manasındadır.

جَمَالَ وَإِنْ كَثُرَ مَالُهُ بِحَيْلٍ “Cemal, her ne kadar zengin olsa da cimridir.”²⁴⁰

Bazen de اِذَا farklı anlamlara gelir:

1. mazi anlamında gelmesine şu ayet-i kerime örnek olarak gösterilmiştir:

آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغُ عَلَيْهِ قِطْرًا

“Bana (yeterince) demir madeni getirin dedi. İki yamacın arasındaki boşluğu (dağlarla) bir hizaya getirince körükleyin dedi. Demiri eritip kor (gibi) yapınca da bana erimiş bakır getirin, bunun üstüne dökeyim dedi.”²⁴¹

2. Bazen istimrar manasına gelir.²⁴²

وَإِذَا نَعُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا “İman edenlerle karşılaştıkları vakit biz iman ettik derler.”²⁴³

2.9. ZAHİRİN GEREKTİRDİĞİNİN DIŞINA ÇIKMAK (الخروج عن مقتضى)

(الظاهر)

Belîğler, bazen cümlenin akışına uygun konuşurlar bazen de bir nükteden dolayı bunun dışına çıkarlar. Muhatap, kârinelerden de destek alarak cümlenin

²³⁷ el-Merâğî, s. 114.

²³⁸ el-Merâğî, s. 116; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/23.

²³⁹ el-Merâğî, s. 116.

²⁴⁰ el-Merâğî, s. 117.

²⁴¹ el-Merâğî, s. 117; Şahin ve Altuntaş, kehf, 18/96.

²⁴² el-Merâğî, s. 114-117.

²⁴³ el-Merâğî, s. 117; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/14.

akışının dışına çıkma sebeplerini söylemesi lazım. Bu söylenecek sebeplere de zahirin muktezâsından çıkmak denir.²⁴⁴ el-Merâğî bu konuyu şöyle yedi başlıkta taksim etmiştir. Bu başlıklar şu şekilde incelenmiştir:

2.9.1. Tecâhulü'l-'Arif (تجاهل العارف): Kesin bilinen bir şeyi te'kid amaçlı sanki şüpheliymiş durumuna koymaya denir.²⁴⁵ Tecâhulü'l-'arif'i meydana getiren sebeplerden bazıları şöyledir:

a. Ta'accub: أَفَسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ *“Bu Kur'an mı sihir imiş, yoksa siz mi (hakikati) göremiyor muşsunuz?”*²⁴⁶

b. Zem: وَمَا أَدْرِي وَسَوْفَ أَحْضُرُ أَقْوَمَ أَلْ حِصْنِ أَمْ نِسَاءً *“Ben bilmiyorum fakat ilerde öğrenebilirim; bunlar Hısın ehlinin toplumu mu yoksa bayan mıdırlar.”*²⁴⁷

2.9.2. İltifat (الإلتفات): İltifatta, zor şeyler ve dar üsluplar bulunduğu için buna arap yiğitliği denilmiştir. İltifatın hakikati: tekellum, gaybet ve hitaptır. Bu üçünden biriyle tabir yapıldıktan sonra diğerine geçiş yapılır.^{248 249}

2.9.3. Mustakbeli Mazi Lafzı İle Tabir Etmek (التعبير عن المستقبل بلفظ الماضي): Bunun nedeni şudur: Muhakkak oluşacak bir şeyi sanki oluşmuş ve geçmiş gibi mazi ile tabir edilmesidir.²⁵⁰

وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ *“Ve nâr ehli seslendiler.”*²⁵¹

Burada, yüce Allah, kesin olacağı için ateş ehlinin konuşmasını mazi olarak ifade etmiştir.²⁵²

2.9.4. Kalb (القلب): Kelamın parçalarının birbirlerinin yerine geçmesi ve her birisi, yerine geçtiği kelimenin hükmünü almasına denir.²⁵³

²⁴⁴ el-Merâğî, s. 119; el-Haşimî, s. 201.

²⁴⁵ el-Merâğî, s. 119; el-Haşimî, s. 202.

²⁴⁶ el-Merâğî, s. 119; Şahin ve Altuntaş, Tur/15; el-Haşimî, s. 202.

²⁴⁷ el-Merâğî, s. 119; el-Haşimî, s. 202.

²⁴⁸ el-Merâğî, s. 119; el-Haşimî, s. 201.

²⁴⁹ Örnekler ve detaylı bilgi için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 119, 120.

²⁵⁰ el-Merâğî, s. 119; el-Haşimî, s. 203.

²⁵¹ el-Merâğî, s. 119; Şahin ve Altuntaş, Âraf, 7/50.

²⁵² el-Merâğî, s. 122.

²⁵³ el-Merâğî, s. 122; el-Haşimî, s. 203.

أَدْخَلْتُ الْقَلَنْسُوَةَ فِي الرَّأْسِ “*Bereyi başıma koydum.*” Bu cümlelerin aslı şöyledir:

أَدْخَلْتُ الرَّأْسَ فِي الْقَلَنْسُوَةَ “*Başımı bereye koydum.*”²⁵⁴

2.9.5. Haberin İnşânın Yerine Geçmesi (وضع الخبر موضع الإنشاء): Bazı sebepleri şöyledir:

a. Dua cümlesindeki iyimserlik.

وَقَعَكَ اللَّهُ إِلَى مَا فِيهِ الْخَيْرُ “*Yüce Allah seni hayırlı olan şeyde muvaffak kılsın.*”

Burada, inşa (emir) fiili olan وَقَعُ kelimesinin yerine mazi fiili (ihbar) olan وَقَعُ kelimesi kullanılmıştır.²⁵⁵

b. Muhataba olan edebe riayet ve ihtiram için emir sığasından uzaklaşılır.

يُنْظَرُ مَوْلَايَ فِي شَأْنِي وَيَمْضِي طَلْبَتِي “*Büyüğüm beni görse ve ihtiyaçlarımı giderse.*”

Burada, inşa (emir) fiili olan يُنْظَرُ kelimesinin yerine, müzari fiil (ihbar) olan يُنْظَرُ kelimesi kullanılmıştır.²⁵⁶

c. Olmasını istediğimiz bir şeyi açığa vurmak birine mektup vs. yazıldığında denir ki:

جَمَعَ اللَّهُ الشَّمْلَ وَقَرَّبَ أَيَّامَ اللَّقَاءِ “*Allah c.c. bizim durumumuzu toparlasın iyiye çıkarsın bir araya geleceğimiz günleri yakınlaştırsın.*”

Burada, inşa (emir) fiili olan جَمَعَ kelimesinin yerine, mazi fiili (ihbar) olan جَمَعَ kelimesi kullanılmıştır.²⁵⁷

d. İtiraz edilmesi veya yalanlanması istenmeyen bir şeyi muhataba en zarif bir biçimde cümle içinde kullanılması,

نَجِيءٌ غَدًا “*Yarın gelirsin.*”

Şayet emir sığası نَجِيءٌ غَدًا şeklinde kullanılıp muhatap gelmediği takdirde mutekellim küçük duruma düşer öyle olmaması için emir نَجِيءٌ yerine muzari نَجِيءٌ fiili kullanılmıştır.²⁵⁸

²⁵⁴ el-Merâgî, s. 123.

²⁵⁵ el-Merâgî, s. 124.

²⁵⁶ el-Merâgî, s. 124.

²⁵⁷ el-Merâgî, s. 124.

²⁵⁸ el-Merâgî, s. 124.

2.9.6. Haberin Yerine İnşânın Kullanılması (وضع الإنشاء موضع الخبر): Bu konunun gerçekleştiği bazı yerler şöyledir:

a. Bir şeyin istendiği ve değer verildiği açıkça gösterilmeye çalışıldığı vakit,
 “De ki; Rabb'im adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (O'na) doğrultun”²⁵⁹

Burada إقامة yerine أقيم kullanılmasının sebebi namazın öneminin ifşa edilmesi, dindeki öneminin bildirilmek istenmesidir.²⁶⁰

b. Kelamın öncesi ile sonrası arasında uzaklık yapmak ve ikisinin bir olmadığını göstermek için.

إِنْ تَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسْمِئِهِ قَالِ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ، مِنْ دُونِهِ

“Dedi ki; ben sizin yüce Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştüğunuz şeylerden beriyim.”²⁶¹

c. Hasıl olana rıza göstermek, sanki oluşan şey kastedilen şeymiş gibi kabul edilmesidir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kim bilinçli bir şekilde bana yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın.(Cehennemdeki yerine razı olmuştur.)”²⁶²

Burada emir (inşâ) olan ليتبأ kelimesi, müzari fiil olan (ihbar) يتبأ kelimesinin yerine kullanılmıştır.²⁶³

2.9.7. Maziden Muzariye veya Tersî Olan İntikal (الانتقال من الماضي الي المضارع أو

بالعكس)²⁶⁴

a. Maziden muzariye olan intikala şöyle bir örnek verilebilir:

²⁵⁹ el-Merâğî, s. 124; Şahin ve Altuntaş, Âraf, 7/29.

²⁶⁰ el-Merâğî, s. 124.

²⁶¹ el-Merâğî, s. 124; Şahin ve Altuntaş, Hud, 11/54, 55.

²⁶² el-Merâğî, s. 124; el-Hanbelî, ibn. Receb, Camiu'l'Ulumi ve'l-Hikem, Muesseseti'r-Risale, Kahire, Mısır, 2001, I-II, c. I, s. 200, 231.

²⁶³ el-Merâğî, s. 124, 125.

²⁶⁴ el-Merâğî, s. 125; el-Haşimî, s. 203.

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَمَسْقِنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ
 da bulutları hareket ettirir. Biz de bulutları ölü bir toprağa süreriz.”²⁶⁵

Burada; geçmişteki mana sürekli hazırda bulunması için muzari fiil olan تُثِيرُ kelimesi, mazi fiili olan أثارَت kelimesinin yerine kullanılmıştır.²⁶⁶

b. Muzariden maziye olan intikala örnek: وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
 “Sûra üfürüleceği ve yüce Allah’ın c.c. söylediği kimselerin dışında göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla.”²⁶⁷

Burada, mazi fiili olan فَزِعَ kelimesi müzari fiili olan يُنْفَخُ kelimesinin yerine kullanılmış, daha olmamış bir şey, muhakkak bir şekilde olacağı için sanki olmuş ve geçmiş gibi ifade edilmesinin sebebi muhakkak olacağını te’kidleştirmek ve o oluşa mubâlağa yapmak içindir.^{268 269}

2.10. KASR VE ALTI KONUSU (القصر وفيه ستة مباحث)

Ahmed Mustafa el-Merâğî kasr konusunu kitabında şu başlıklar altında ele almıştır:

2.10.1. Kasrın Tarifi (تعريف القصر)

Sözlükte, hapsetmek veya tahsis etmek anlamlarına gelir.²⁷⁰

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْحَيَاةِ
 “Yanlarında gözlerini kendilerinden ayırmayan akran eşler mevcuttur.”²⁷¹

Burada, kasr kelimesi hapis anlamında kullanılmıştır.

Ferrâ’ bu ayeti şöyle açıklamış: “Onlar nefislerini zevcelerine kasretmişler, onlardan başka kimseye de tamah etmezler.”²⁷² Terim olarak hükmü, kelimada var

²⁶⁵ el-Merâğî, s. 125; Şahin ve Altuntaş, Fatr, 35/9.

²⁶⁶ el-Merâğî, s. 125.

²⁶⁷ el-Merâğî, s. 125; Şahin ve Altuntaş, Neml, 27/87.

²⁶⁸ el-Merâğî, s. 125.

²⁶⁹ Müellifin bu konu hakkında cevabıyla birlikte verdiği bir alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer bir alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 125, 126.

²⁷⁰ el-Merâğî, s. 127; Aslan, c. I, s. 604; Bolelli, s. 311; el-Haşimî, s. 157.

²⁷¹ el-Merâğî, s. 127; Şahin ve Altuntaş, Sâd, 38/52.

²⁷² el-Merâğî, s. 127.

olana isbat edip kelamın dışında kalana da nefy etmektir. Tahsis edilen şeye maksur, kendisine başka bir şey tahsis edilene de maksurun aleyh denilir.²⁷³

ما سافرَ إِلَّا عليّ “Kimse sefere gitmedi sadece Ali sefere gitti.”

Burada sefer, Ali’ye tahsis edilmiş ve Ali’nin dışındaki herkese de nefy edilmiştir. إِلَّا dan sonrakine maksurun aleyh, إِلَّا dan öncekine maksur denir.²⁷⁴

2.10.2. Kasrın Gerçekleştiği Durumlar (طرق القصر): Müellif, kasr hakkında şunları söylemiştir: “Kasrın ve ihtisasın çeşitleri çoktur. İmam Suyutî bunları 14 kısma kadar zikretmiştir. En meşhurları altı tanedir.”²⁷⁵ Bunlardan ikisi:

2.10.2.1. Fasl Zamirinin Ortada Olması (توسط ضمير الفصل) dir. Örneğin: كليم الله هو “Yüce Allah ile konuşan Hz. Musa’dır.” Burdaki kasr, zamiru’l-fasl olan هو sayesinde.²⁷⁶

2.10.2.2. Müsnedin el takısı ile tarif edilmesi (تعريف المسند بأل) dir. Örneğin: خَيْرٌ أَرَادَ التَّقْوَى “Nimetin en hayırlısı takva’dır.” Burada, kasr تقوى kelimesindedir. Zira burada burada Al takısı gelmiştir.²⁷⁷ Kalan dört tanesi ise tabloda verilmiştir.²⁷⁸

المقصود عليه	المقصود	المثال	طريق القصر	
ما بعد إِلَّا	الشجاعة	ما شجاع إلا عليّ	النفى والإستثناء ²⁷⁹	1)
الأخبر	الشجاعة	إنما الشجاع علي	إنما ²⁸⁰	(2)
المقابل لما بعد لا	الشجاعة	علي شجاع لا خالد	العطف (إما) بلا ²⁸¹	(3)

²⁷³ el-Merâğî, s. 127; Bolelli, s. 311.

²⁷⁴ el-Merâğî, s. 127; el-Cârim ve Emîn, s. 217.

²⁷⁵ el-Merâğî, s. 127.

²⁷⁶ el-Merâğî, s. 127; Bolelli, s. 312.

²⁷⁷ el-Merâğî, s. 127.

²⁷⁸ el-Merâğî, s. 127.

²⁷⁹ el-Merâğî, s. 127; Bolelli, s. 313; el-Cârim ve Emîn, s. 216.

²⁸⁰ el-Merâğî, s. 127; Bolelli, s. 315; el-Cârim ve Emîn, s. 216.

²⁸¹ el-Merâğî, s. 127; el-Cârim ve Emîn, s. 216; Bolelli, s. 316; el-Haşimî, s. 159.

ما بعد بل	الشجاعة	ما خالد شجاع بل علي	282 (وإمّا) بيل	
ما بعد لكن	الشجاعة	ما خالد شجاع لكن علي	283 (وإمّا) بلكن	
المتقدم	الشجاعة	بالشجاعة يفوز علي	284 تقدم ما حقه التأخير	(4)

2.10.3. Kasrın Oluşum Bakımından Sınıflandırılması (تقسيم القصر باعتبارالواقع)

(والحقيقة)

Kasr vuku bulma bakımından iki kısma ayrılır:

a. Hakikî Kasr (حقيقي): Tahsisin hakikî ve gerçek olduğu kasr çeşididir.²⁸⁵

“Yüce Allah’tan başka hakkıyla mâbud yoktur.” لا مَعْبُودَ بِحَقِّ آلَا اللّٰهُ

Buradaki kasr hakikatte de böyledir nitekim hakikatte de yüce Allah’tan c.c. başka ilah yoktur.²⁸⁶

“Şehirde Zeyd’den başka hiçbir kâtip yoktur.” لا كَاتِبَ فِي الْمَدِينَةِ إِلَّا زَيْدٌ

Buradaki kasr hakikatte de böyledir. Çünkü gerçekte de şehirde Zeyd’den başka kâtip yoktur.²⁸⁷

b. İzâfî Kasr (إضافي): Tahsisin başka bir şeye izâfe yoluyla oluştuğu kasr çeşididir. Bu şey, kendisinin dışındaki her şeye nisbeten, muâyendir.²⁸⁸

“Hâlid’in dışında doğru sözlü olan yoktur.” لا صَادِقٌ إِلَّا خَالِدٌ

Buradaki kasr şöyledir: Birileri Zeyd’in dışında örneğin Bekr’in veya Amr’ın sadık olduğunu düşündüğünde veya bu ikisinde tereddüt ettiğinde yapılan kasr ile Zeyd’in dışında kalan şahıslardan sadık olma düşüncesi nefy edilmiştir.²⁸⁹

“Zeyd yalnız ayaktadır.” مَا زَيْدٌ إِلَّا قَائِمٌ

²⁸² el-Merâğî, s. 127.

²⁸³ el-Merâğî, s. 127; Bolelli, s. 317.

²⁸⁴ el-Merâğî, s. 127; Bolelli, s. 318.

²⁸⁵ el-Merâğî, s. 130; el-Cârim ve Emîn, s. 219; el-Haşimî, s. 161; Bolelli, s. 319; Aslan, c. I, s. 604.

²⁸⁶ el-Merâğî, s. 130; el-Haşimî, s. 161.

²⁸⁷ Bolelli, s. 320; el-Cârim ve Emîn, s. 219; Aslan, c. I, s. 608.

²⁸⁸ el-Merâğî, s. 130; Bolelli, s. 321; el-Haşimî, s. 161.

²⁸⁹ el-Merâğî, s. 131; Aslan, c. II, s. 608.

Burada, Zeyd, ayakta olma vasfına sahiptir. Bu daraltmadan amaç ayakta bulunma vasfından başka, bütün vasıfların Zeyd'den kaldırılması demek değildir.²⁹⁰

2.10.4. Kasr'ın Maksurun Hali İtibari İle Sınıflandırılması (تقسيم القصر)

(باعتبارحال المقصور): Hakiki ve izâfi kasrın her ikisi de maksurun hali itibari ile iki kısma ayrılırlar.

a. Bir mevsuf öyle bir sıfatla kasr edilir ki başka bir sıfatla vasıflanması asla uygun olmaz²⁹¹ (قصر موصوف علي صفة)

Bu kısma ait kasr-ı hakikiye şöyle bir örnek verilebilir:

ما الله إلا كَامِلٌ “Yüce Allah ancak kâmidir.”

Burada, yüce Allah c.c. kâmil sıfatı ile vasıflanmış olup, kâmilin dışında örneğin nakıs sıfatıyla yüce Allah'ın vasıflanması muhaldir.²⁹²

Bu kısma ait kasr'ı izâfiye şöyle bir örnek verilebilir:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ “Muhammed, (s.a.v.) ancak Peygamber'dir.”²⁹³

Burada Hz. Peygamber'in a.s. resul olma vasfı üzerinde durulmuştur. Yani Hz. Peygamber resul olma özelliğine ters düşecek herhangi bir sıfatla vasıflandırılmaz. Fakat biri bu özelliğin karşıtı olmayacak başka bir sıfatla peygamber'imizi vasıflandırabilir. Örneğin uyuması, sevinmesi vs.²⁹⁴

b. Bir sıfat öyle bir mevsufa kasr edilir ki bu sıfat başka bir mevsufa asla sıfat olamaz.²⁹⁵ (قصر موصوف علي صفة)

Bu kısma ait kasr-ı hakikiye şöyle bir örnek verilebilir:

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللهُ “Gaybın ilmi ancak yüce Allah'a mahsustur.”

Burada gaybın bilgisi vasfı sadece Allah'a c.c. ait bir sıfattır. Bu bilgi başka birine sıfat olamaz.²⁹⁶

Bu kısma ait kasr-ı izâfiye örnek:

²⁹⁰ el-Haşimî, s. 161; Bolelli, s. 322; el-Cârim ve Emîn. 219; Aslan, c. I, s. 609.

²⁹¹ el-Merâğî, s. 132; el-Haşimî, s. 162.

²⁹² el-Merâğî, s. 132.

²⁹³ el-Merâğî, s. 132; Şahin ve Altuntaş, Ali İmran, 3/144.

²⁹⁴ el-Merâğî, s. 132; Bolelli, s. 323; el-Haşimî, s. 162.

²⁹⁵ el-Merâğî, s. 132; el-Haşimî, s. 162.

²⁹⁶ el-Merâğî, s. 132.

لَا تُحْتَرَمُ إِلَّا الصَّادِقُ “Ancak sadık olan muhteremdir.”

Burada, ihtiram sahibi olma vasfı sadık olan kişide kasr edilmiş, başka bir mevsufa sıfat olamaz.²⁹⁷

2.10.5. Kasrın Muhatabın Durumu İtibari İle Sınıflandırılması (تقسيم القصر):

(باعتبار حال المخاطب) Bu kasr çeşidi, sadece izâfi kasr kısmında meydana gelir.

İzâfi kasr, muhatabın durumuna göre üç kısma ayrılır:

a. Muhatap iki veya daha fazla ortak olduğunu düşündüğü bir şeyde ona o şeyde bir kişiden fazla şahsın olmadığına dair yapılan kasr çeşididir (قصر إفراد):

إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ “O, ancak bir ilâhtır.”²⁹⁸

Bu ayet-i kerimede muhatabın, yüce Allah’ın c.c. iki veya daha fazla olduğu yönündeki düşüncesi, tek olduğu belirtilmiş ve kasr edilmiştir.²⁹⁹

Örneğin, muhatabın, Halit’in hem doktor hem de mühendis olduğuna dair düşüncesi mütekellim tarafından kurulan مَا حَالِدٌ إِلَّا طَبِيبٌ “Halit sadece doktordur.” cümlesi ile bu vehm bertaraf edilmiştir.³⁰⁰

b. Muhatabın gönlünde olan bilgiyi değiştirmek için yapılan kasr (قصر قلب)

Bir hüküm yanlış anlaşıldığında bu hükmün tayin edildiği belirlendiği ve üzerine kasr yapıldığı kısımdır.³⁰¹

مَا شَاعِرٌ إِلَّا بَكْرٌ “Sadece Bekir şâirdir.”

Burada, en iyi şâirin Bekir’in dışında başka birisi olduğu düşüncesi değiştirilmiş ve Bekir’in üzerine kasr edilmiştir.³⁰²

مَا سَافَرَ إِلَّا عَلِيٌّ “Ali’den başka kimse sefere çıkmadı.”

Burada Ali’nin dışında başka birinin sefere çıktığına dair düşünce değiştirilip sefere çıkanın Ali olduğu belirlenmiştir.³⁰³

²⁹⁷ el-Merâğî, s. 132.

²⁹⁸ el-Merâğî, s. 132; Şahin ve Altuntaş, Nahl, 16/51.

²⁹⁹ el-Merâğî, s. 132.

³⁰⁰ Bolelli, s. 322.

³⁰¹ el-Merâğî, s. 133.

³⁰² el-Merâğî, s. 133.

³⁰³ el-Haşimî, s. 163; el-Cârim ve Emîn, s. 219; Bolelli, s. 324.

2.10.6. Kasrın Gerçekleştiği Yerler (مواقع القصر): Kasr, mübteda haber arasında meydana geldiği gibi, fiil ile faili arasında, fail ve mef'ulu ma'ahu dışında bütün mef'uller arasında ve bütün ma'mullar arasında da meydana gelir.^{304 305}

2.11. FASL VE VASL (الفصل والوصل)

el-Merâğî, fasl ve vasl konusunu beş başlıkta işlemiştir. Bu beş konu şu şekilde açıklanmıştır:

a. Vasl (الوصل): Sözlükte ulaştırmak ve bağlamak anlamına gelir.³⁰⁶ Terim olarak sözü oluşturan cümleleri و harfi ile birbirine bağlamaktır.³⁰⁷

b. Fasl (الفصل): Sözlükte kesmek, iki şeyi birbirinden ayırmak ve uzaklaştırmak manasına gelir.³⁰⁸ Terim olarak bir cümleyi diğer bir cümleye atfetmeyip onları ayrı ayrı zikretmektir.³⁰⁹

2.11.1. Müfretlerin Birleşik ve Ayrı Gelmesi (وصل المفردات و فصلها)

Müfretlerin vashı, müfretlerin birbirlerine atfedilmesi olup, faslı ise, atfedilmeden müfretlerin peş peşe gelmesidir. Bir müfedin diğer bir müfrede atfedilmesinden, ikinci müfedin birinci müfretle i'rab açısından aynı olmasını sağlar.³¹⁰

جاء زَيْدٌ وَبَكْرٌ وَعَمْرٌو “Zeyd, Bekr ve Amr geldi.”

Görüldüğü üzere birbirlerine atfedilen müfretler aynı hüküm altında birleşmişler.

جاء زَيْدُ الْعَاقِلِ الْفَاضِلِ الْكَرِيمِ “Akıllı, faziletli, kerim olan Zeyd geldi.”

³⁰⁴ el-Merâğî, s. 133, 134; Bolelli, s. 326, 327; Aslan, c. II, s. 622.

³⁰⁵ Detaylı bilgi, örnek ve müellifin kasr konusuyla ilgili cevabıyla beraber verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 133-137.

³⁰⁶ Bolelli, s. 333.

³⁰⁷ el-Merâğî, s. 139; Bolelli, s. 333; el-Cârim ve Emîn, s. 230; el-Haşimî, s. 171; Aslan, c. III, s. 449.

³⁰⁸ Bolelli, s. 333.

³⁰⁹ el-Merâğî, s. 142; Bolelli, s. 333; el-Haşimî, s. 172; Aslan, c. III, s. 449; el-Cârim ve Emîn, s. 230.

³¹⁰ el-Merâğî, s. 138; s. 173; Aslan, c. II, s. 125.

Burada, sıfatlar birbirine atfedilmeden arka arkaya gelmiş olup, aynı hükümde birleşmiştir.³¹¹

2.11.2. Cümlelerin Birleştirilmesi (وصل الجملة):

Cümlelerin bir bölümünün diğer bir bölüme و veya و harfinin bir kardeşi ile atıf yapılmasına denir. Bunu yapmanın faydası da mâtuf ve mâtufun aleyhin bir hükümde ortak kılınmasıdır.

Müellif, cümlelerin birleştirilmesi konusuna şu eklemeyi yapmıştır. *“Cümlelerin birbirine atfedilip bu vesileyle aynı hüküm ve ortak bir paydada birleştirilmesine yardımcı olan atıf harflerinden ف tertip içindir. ثم tertip ile beraber terâhi manasını içerir. و ise hükümde mutlak ortaklık anlamını ihtiva eder. Tertib veya tehîr manası yoktur.”*³¹²

جاءت السيارة فركب زيداً “Araba geldi sonrasında zeyd arabaya bindi.”

Burada önce arabanın geldiği daha sonra Zeyd’in arabaya binmesi durumu ف sayesinde anlaşılmaktadır.

جاءت الطائرة ثم ركب بكر “Uçak geldi bir müddet sonra Bekir bindi.”

Burada ثم harfi sayesinde cümleler birbirine tertipli ve terâhi ile vasl yapılmıştır. Önce uçak gelmiş aradan zaman geçtikten sonra Bekir uçağa binmiştir.

لا وفاء للكذوب ولا راحة لحسود “Yalancının hiç vefâkarlığı olamaz. Haset eden kimsenin hiç mutluluk ve rahatı yoktur.”

Bu iki cümle و ile birbirine bağlanarak vasıl yapılmıştır.³¹³

2.11.3. Cümlelerin Aynı Hükümde Birleştirilmesi (الجامع بين الجملة):

Cümlelerin bir hükümde birleşebilmesi için ortak noktaları ve birbirine bağlanabilir özellikleri olması gerekir.³¹⁴

زيد يكتب ويشتغل “Zeyd yazıyor ve şiir söylüyor.”

³¹¹ el-Merâgî, s. 138; el-Haşimî, s. 173; Aslan, c. II, s. 125.

³¹² el-Merâgî, s. 139.

³¹³ el-Cârim ve Emîn, s. 233; Bolelli, s. 351.

³¹⁴ el-Merâgî, s. 140.

Burada, cümlelerin birbiri ile irtibatı aklîdir. Çünkü her iki cümlenin zamiri Zeyd'e raci oluyor.³¹⁵

Eğer aralarında bağlantı mantıklı değilse birbirine atfedilmez.

خَرَجْتُ مِنْ دَارِي وَأَحْسَنَ مَا قِيلَ مِنَ الشَّعْرِ كَذًا

“Ben evimden çıktım; şiirden söylenen ne güzeldi o öyle.”

Bu cümlede şiiri söyleme ve evden çıkma arasında mantıklı bir bağlantı olmadığı için birbirine atfedilmeleri uygun değildir.³¹⁶

2.11.4. Cümlelerde Vaslın Güzellikleri (محسنات الوصل في الجمل):

Cümlelerin birleştirilmesinde güzelliği fazlalaştıran bazı durumlar şöyledir:

a. Cümlelerin keyfiyet bakımından aynı olmaları. Örneğin ikisinin de isim cümlesi, fiil cümlesi, şart cümlesi veya zarf olmaları.

b. Cümleler isim cümleleri olduğunda haberleri, isim veya fiil gelmesi.

c. Bu cümleler eğer fiil cümlesi olursa, haber mazi veya muzari olması.³¹⁷

2.11.5. Cümlelerin Fash (الفصل في الجمل) و harfinin olmamasını gerektiren durumlar meydana gelmesiyle fasl oluşur. Bu da beş yerde vuku bulur.³¹⁸

2.11.5.1. Kâmil İttisal (كمال الإتصال): İki cümle arasında tam bir mutabıklık olması, birbirine tam bağlı olması, sanki ikisi tek kalıba dökülmüş gibi olup bundan dolayı aralarında , atıf harfinin gelmemesine denir.³¹⁹ Bu da iki yerde olur:

a. Te'kitte

a.a. Lafzi Te'kid: Te'kid edilenin isim, fiil, harf, cümle v.b. birebir lafzıyla veya eş anlamıyla tekrarlanmasıdır.³²⁰

فَمَهْلِي الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا

“Artık sen inkârcılara zaman ver, onlara biraz süre tanı”³²¹

³¹⁵ el-Merâğî, s. 140.

³¹⁶ el-Merâğî, s. 140.

³¹⁷ el-Merâğî, s. 141, 142.

³¹⁸ el-Merâğî, s. 142; Bolelli, s. 334.

³¹⁹ el-Merâğî, s. 142; Aslan, c. II, s. 149; Bolelli, s. 334; el-Haşimî, s. 173; el-Cârim ve Emîn, s. 230.

³²⁰ el-Ğalâyinî, III. c., s. 544.

³²¹ el-Merâğî, s. 142; Şahin ve Altuntaş, Târık, 86/17.

Burada, her iki emir cümlesi tıpa tıp aynı oldukları için atıf harfi gelmemiştir.³²²

a.b. Mânevî Te'kid: Nefs, ayn, cem', kila كلا veya kilitا کلتا lafızlarının gelmesiyle oluşan te'kidir.³²³

مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

“Bu bir insan değil ancak iyi (bir) melektir dediler.”³²⁴

Burada مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ cümlesi anlam bakımından مَا هَذَا بَشَرًا cümlesini te'kid ettiği için aralarında atıf harfinin gelmesine gerek kalmamıştır.³²⁵

b. Bedelde: İkincisinin (mubdelin) daha çok matlubu ifade etmesidir.³²⁶

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ، قَالُوا أَيُّدَا مِثْنَا.

“Hayır. Öncekilerin dedikleri gibi söylediler. Ömrümüzün son bulduğu zaman mı?”³²⁷

Burada قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ cümlesi ikinci cümledir; birinci cümle olan قَالُوا أَيُّدَا مِثْنَا cümlesine bedel olduğu için aralarında atıf harfinin gelmesine gerek kalmamıştır.³²⁸

2.11.5.2. Kâmil İnkıta' (كمال الإنقطاع):

Birbirinden son derece kopuk, birbirine tamamen zıt iki cümledir. Bunların arasında da و atıf harfi gelmez.³²⁹

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ، إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمَسْتَقِيمَ. “(Allah'ım!) Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola eriştir.”³³⁰

³²² el-Merâğî, s. 142.

³²³ el-Ğalâyinî, c. III, s. 544.

³²⁴ el-Merâğî, s. 142; Şahin ve Altuntaş, Yusuf, 12/31.

³²⁵ el-Merâğî, s. 142; Bolelli, s. 336.

³²⁶ el-Merâğî, s. 142; Bolelli, s. 345; Acat, s. 139.

³²⁷ el-Merâğî, s. 142; Şahin ve Altuntaş, Muminun, 23/81,82.

³²⁸ el-Merâğî, s. 142; Bolelli, s. 345.

³²⁹ el-Merâğî, s. 143; el-Haşimî, s. 174; Bolelli, s. 337; el-Cârim ve Emîn, s. 230; Aslan, c. II, s. 148.

³³⁰ Şahin ve Altuntaş, Fatiha, 1/5, 6.

Burada ikinci cümle إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ emirdir (inşâdır), birinci cümle Burada ikinci cümle إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ emirdir (inşâdır), birinci cümle muzari fiil (ihbardır) dir. Bu iki cümle birbirine tamamen zıt oldukları için aralarında و atıf harfi gelmemiştir.³³¹

2.11.5.3. Kemâl İttisâline Benzer İttisal (شبهه كمال الإتصال):

İlk cümlelerin ikinci cümleye bir soruymuş gibi olmasıdır. Nasıl ki cevap, sorusundan ayrı yazılıyorsa burda da ikinci cümle, birinci cümleden ayrı yazılıp, aralarında و atıf harfi gelmez.³³²

وَمَا أُبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ “Ben nefsimi temize çıkarmam çünkü nefis kötü olanı aşırı derecede emreder.”³³³

Burada, birinci cümle, sanki ikinci cümlelerin sorusuymuş, ikinci cümle de sanki birinci cümlelerin cevabıymış gibidir. Bundan dolayı و atıf harfi gelmemiştir.³³⁴

2.11.5.4. Kemâl İnkıtâma Benzer İnkita‘ (شبهه كمال الإنقطاع):

Buna şöyle bir örnek verilebilir:

وَتَظُنُّ سَلْمَى أَنِّي أَنْعِي بِهَا، بَدَلًا أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهِيمٌ

“Selma, benim onun yerine bir başkasını istediğimi zannediyor. Ben de onu (bu zannından dolayı) dalalet vadisinde şaşkın şaşkın gezdiğini zannediyorum.”

Burada أَرَاهَا cümlesinin تَظُنُّ cümlesine atfedilmesi uygundur. Ancak أَنْعِي cümlesinin üzerine de atıf edilebileceği vehmine kapılmamak için atıf yapılmamıştır. Çünkü أَنْعِي cümlesine atıf yapıldığı takdirde, bunun Selma'nın zannettiği şeylerden olduğu anlaşılır, şâirin kastettiği mana anlaşılmaz.³³⁵

2.11.5.5. Kâmil İki Cümle Arasındaki İnkita‘ (التوسط بين الجمليين الكاملين):

Birbirine uyumlu iki cümle olup bu iki cümlelerin aynı hükümde birleşmediği düşüncesi bunların birbirine atfedilmesini engeller.³³⁶

³³¹ el-Merâğî, s. 143.

³³² el-Merâğî, s. 144; el-Haşimî, s. 174; Bolelli, s. 339; el-Cârim ve Emîn, s. 230; Aslan, c. II, s. 174.

³³³ el-Merâğî, s. 145; Şahin ve Altuntaş, Yusuf, 12 /53.

³³⁴ el-Merâğî, s. 145; Aslan, c. II, s. 174; el-Haşimî, s. 174; Bolelli, s. 344.

³³⁵ el-Merâğî, s. 145; Bolelli, s. 342; el-Haşimî, s. 176; Aslan, c. II, s. 172.

³³⁶ el-Merâğî, s. 145; Aslan, c. II, s. 135; el-Haşimî, s. 176; Bolelli, s. 343.

وَإِذَا لَعَنُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ، اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ.

“İman edenlerle karşılaştıkları vakit inandık derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık arkadaşlarıyla) yalnız kaldıkları vakit, şüphesiz, biz seninle beraberiz. Biz ancak onlarla dalga geçiyoruz, derler. Hakikatte yüce Allah onlarla alay eder. (Alaylarından dolayı onları cezalandırır.)”³³⁷

Burada, *قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ* cümlesi ile *يَسْتَهْزِئُ اللَّهُ* cümlesi arasında sağlam bir münasebet vardır. Mananın bozulmaması için, ikinci cümle birinci cümleye atfedilemez. Ayrıca *قَالُوا* cümlesini *يَسْتَهْزِئُ اللَّهُ* cümlesine de atfetmek uygun değildir. Çünkü böyle yapılırsa bu ibarenin, onların şeytanlarıyla baş başa kaldıklarındaki durumlarıyla ilgili olduğu anlaşılır. Halbuki yüce Allah’ın münafıklarla alay etmesi, bir zamana veya bir duruma bağlı değildir.^{338 339}

2.12. İCÂZ, İTNÂB VE MÜSÂVÂT (الإيجاز والإطناب والمساواة)

el-Merâğî’nin, kitabında konu edindiği *icâz*, *itnâb* ve *müsâvât* konuları tezde şu şekilde açıklanmıştır:

2.12.1. Belâğatın Farklı Bir Tarifi (تعريف البلاغة)

Müellifin, belâğatla ilgili tanımı ilk bölümde verildiği halde burada farklı bir şekilde tanımlandığı için belâğat kelimesinin tanımı bir daha zikredilmiştir. Şöyle ki: “*Belâğat, icâz ve itnâbtır*” denmiştir.³⁴⁰

2.12.2. İcâz (الإيجاز)

Sözlükte, kısaltmak demektir. “Kelamında *icâz* yaptı.” Cümlesi, kelam kısaltıldığında kullanılır.³⁴¹ Terim olarak, kısa bir sözün içinde çok anlam barındırmaktır.³⁴² İcâz iki kısma ayrılır:

³³⁷ el-Merâğî, s. 145; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 1/14, 15.

³³⁸ el-Merâğî, s. 145, 146; Bolelli, s. 343; el-Haşimî, s. 176; Aslan, c. II, s. 136.

³³⁹ Detaylı bilgi, örnekler ve müellifin fasl ve vasl ile ilgili cevabıyla birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 150-153.

³⁴⁰ el-Merâğî, s. 154.

³⁴¹ el-Merâğî, s. 154; Bolelli, s. 356.

2.12.2.1. Īcâzu'l-Hazf (إيجاز الحذف): Īcâzu'l-hazf şöyledir: Hazf edilen şeye delalet eden bir ipucunun bulunması şartıyla ibarede bulunan kelimelerden bir veya birkaçını ya da bir veya birkaç cümleyi hazf etmekle yapılır. Hazf, müfredin hazfî, cümlelerin hazfî, cümlelerin hazfî diye üç kısma ayrılmıştır.³⁴³

2.12.2.1.1. Müfredin Hazfî (حذف المفرد):

Müfred, cümleden daha fazla kullanıldığı gibi hazfî de ondan fazladır. Müfredin hazfinin gerçekleştiği bazı yerler şöyledir:³⁴⁴

a. Müsned ve Müsnedün İleyhin Hazfî (حذف المسند والمسند إليه): Daha önce müsned ve müsnedün ileyhin hazf edilmeleri ile zikredilmeleri hususuna değinilmiştir.

b. Muzâfın Hazfî (حذف المضاف):³⁴⁵

”*Allah'ı c.c. talep edenler için*“ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ³⁴⁶

Burada, muzâf olan رحمة kelimesi hazfe gitmiş, muzâfun ilehy olan اللَّهُ kelimesi onun yerine geçmiştir.³⁴⁷

c. Muzâfun İleyhin Hazfî (حذف المضاف إليه):³⁴⁸

”*Önce de sonra da hüküm yüce Allah'ındır.*“ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدِ³⁴⁹

Burada kelamın aslı şöyledir:

أَيُّ مَنْ قَبْلُ ذَلِكَ وَمِنْ بَعْدِهِ³⁵⁰

d. Mevsufun Hazfî (حذف الموصوف): Mevsuf hazfe gittiğinde sıfat onun yerine geçer.

³⁴² el-Merâğî, s. 154; el-Haşimî, s. 186; Aslan, c. II, s. 174; Bolelli, s. 356; el-Cârim ve Emîn, s. 242.

³⁴³ el-Merâğî, s. 155; Bolelli, s. 357; el-Cârim ve Emîn, s. 242; el-Haşimî, s. 187.

³⁴⁴ el-Merâğî, s. 155.

³⁴⁵ el-Merâğî, s. 155; el-Haşimî, s. 188.

³⁴⁶ el-Merâğî, s. 155; Şahin ve Altuntaş, Mumtehine, 60/6.

³⁴⁷ el-Merâğî, s. 155.

³⁴⁸ el-Merâğî, s. 155; el-Haşimî, s. 188.

³⁴⁹ el-Merâğî, s. 155; Şahin ve Altuntaş, Rum, 30/4; Bolelli, s. 362.

³⁵⁰ el-Merâğî, s. 155.

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا “Kim de, tövbe edip ve güzel fiil yaparsa işte o, yüce Allah’a pişmanlığı kabul olunmuş vaziyette döner.”³⁵¹

Burada *عَمَلًا* mevsuftur. Hazfe gitmiş, sıfat olan *صَالِحًا* kelimesi onun yerine geçmiştir.³⁵²

e. Sıfatın Hazfi (حذف الصفة): Sıfat hazfe gittiğinde mevsuf onun yerine geçer.³⁵³

“Ben bir hayat yaşamadım.” Burada *طَيِّبَةً* kelimesi sıfat olup hazfe gitmiş, *حَيَاتًا* kelimesi mevsuf olup onun yerine geçmiştir.³⁵⁴

2.12.2.1.2. Cümlelerin Hazfi (حذف الجملة):

Cümlelerin hazf edildiği yerlerden bazıları şöyledir.³⁵⁵

a. Müsebbebin hazf edilip sebebin zikredildiği durumda olan cümlelerin hazfi (يحذف مسبب ذكر سببه):

“Hakkı gerçekleştirmek için, batılı yok etmek için.” *لِيُحَقِّقَ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ*

Bu cümlelerin takdiri şöyledir: *أَيُّ فَعَلٍ مَا فَعَلَ*

Burada müsebbeb olan *فَعَلَ مَا فَعَلَ* cümlesi hazf edilip, sebep olan *لِيُحَقِّقَ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ* cümlesi zikredilmiştir.³⁵⁶

b. Sebebin hazf edilip müsebbebin zikredildiği durumda olan cümlelerin hazf edilmesi (يحذف سبب ذكر مسببه)

“Biz de asanı kayaya vur demiştik, böylelikle kayadan on iki pınar fışkırdı”³⁵⁷

Bu cümlelerin takdiri şöyledir: *أَيُّ لِضْرِبِهِ بِمَا فَانْفَجَرَتْ* Burada sebep olan *بِمَا لِضْرِبِهِ* hazf edilmiş, müsebbep olan *فَانْفَجَرَتْ* zikredilmiştir.³⁵⁸

³⁵¹ el-Merâğî, s. 155; Şahin ve Altuntaş, Furkan, 25/71.

³⁵² el-Merâğî, s. 155; el-Haşimî, s. 188.

³⁵³ el-Merâğî, s. 155; el-Haşimî, s. 188.

³⁵⁴ el-Merâğî, s. 155.

³⁵⁵ el-Merâğî, s. 157; el-Haşimî, s. 188.

³⁵⁶ el-Merâğî, s. 157.

³⁵⁷ Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/60.

c. Mukadder soru cümlesinin hazfini ifade eden cümlelerin hazfi (بحذف الأسئلة المقدرة)

أكرمك زيداً صديقك الكريم أهلٌ لذك منك “Dostun olan Zeyd’e ikramda bulundum. Zeyd ikram edilmeye senden daha layık.”

Bu cümlelerin takdiri şöyledir: هل هو حقيقٌ بالإكرام أي: Yani mukadder olan bir soru cümlesine cevapmış gibi kullanılan bir cevap vardır.³⁵⁹

2.12.2.1.3. Cümlelerin Hazf edilmesi (حذف الجمل)

Burada, ikiden fazla cümlelerin hazf edilmesinden söz edilmektedir. Bu durumun örnekleri genelde yüce Allah’ın kelamı olan Kur’an’da geçmektedir.³⁶⁰

فقلنا اضربوه ببعضها كذلك يحيي الله الموتى “Sığırın bir parçası ile katledilene vurun dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) İşte, yüce Allah ölüleri böyle diriltir.”³⁶¹

Takdiri: أي فضرِبوه بها فحيي فقلنا: كذلك يحيي الله الموتى Burada üç tane cümle hazfedilmiştir.³⁶²

2.12.2.2. İcâzu’l-Kasr (إيجاز القصر)

Herhangi bir hazf olmadan, az olan kelimelerin çok olan manaya delalet etmesine denir. İcâzu’l-kasr, Kur’an’da sayılamayacak kadar çoktur.³⁶³

خذ العَمُو وأمر بالعرِف وأعرض عن الجاهليين “Sen af yolunu tut, güzelliği emret, cahillerden yüzünü dön.”³⁶⁴

Bu ayette bütün güzel ahlakı kasteder. Bütün ahlak inceliklerini içinde barındırdığı gibi büyük küçük bütün güzel ahlaka da şamil gelir.³⁶⁵

Ayetlerde olduğu gibi Hz. Peygamber’in hadislerinde de icâzu’l-kasr mevcuttur. Şöyle ki:

المعدة بيت الداء والحمية رأس الدواء

³⁵⁸ el-Merâğî, s. 157.

³⁵⁹ el-Merâğî, s. 157.

³⁶⁰ el-Merâğî, s. 157; el-Haşimî, s. 189.

³⁶¹ Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/73.

³⁶² el-Merâğî, s. 157.

³⁶³ el-Merâğî, s. 158; el-Haşimî, s. 187; Bolelli, s. 357; el-Kazvîni, s. 143.

³⁶⁴ el-Merâğî, s. 158; Şahin ve Altuntaş, Âraf, 7/199; el-Haşimî, s. 186.

³⁶⁵ el-Merâğî, s. 158; Bolelli, s. 359; el-Haşimî, s. 186.

“Mide hastalık evidir, Perhiz ise ilacın başı sayılmaktadır.”³⁶⁶

2.12.3. Müsâvât (المساواة)

Kastedilen herhangi bir mananın, o manaya eşit bir lafız ile ifade edilmesidir. Öyle ki lafzın eksildiği ölçüde mana da eksilir. Müsâvât görüşü îcâz ve itnâbın ortasını savunanların görüşüdür.³⁶⁷

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ “Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir.”³⁶⁸

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Helal bellidir; haram da bellidir ve bunlar arasında şüpheli şeyler vardır.”³⁶⁹

سَتُبَدِي لَكَ الْآيَاتُ مَا كُنْتَ جَاهِلًا، وَ يَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدْ

“Daha önce öğrenmediğin şeyleri, günler (zaman) sana bildirir. Kendisine herhangi bir azık vermediğin kimse de sana çeşitli haberleri getirir.”³⁷⁰

Burada zikredilen örneklerin hepsinde lafızlar, manaların kalıbı gibi eşit olduğundan müsâvât oluşmuştur.³⁷¹

2.12.4. İtnâb (الإطناب)

Sözlükte, sözü uzatmak manasına gelir.³⁷² Terim olarak herhangi bir fayda için maksadı alışlagelmiş ibareden fazla bir ibare ile ifade etmektir.³⁷³ Müellif, yaptığı tanım ile bu tanımın altına girmeyen şeylerin tanımdan çıkışını şöyle açıklamıştır: “İtnâb, terim olarak tanımlandığında, “herhangi bir faide için” sözü

³⁶⁶ el-Merâğî, s. 159; Deylemi, Ebu Şucâ‘, Şireveyh b. Şehredâr, *el-Firdevs bi Me’suri’l-hutab*, I-IV, (thk., es-Sa’îd b. Beysûnî Zağlûl, Birinci baskı nşr.), Dârü’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1989, 4. c. s. 285, 286 (No: 6843).

³⁶⁷ el-Merâğî, s. 160; Aslan, II. c., s. 296; Bolelli, s. 385; el-Haşimî, s. 196; el-Cârim ve Emîn, s. 240.

³⁶⁸ el-Merâğî, s. 160; Şahin ve Altuntaş, Rum, 30/44; Bolelli, s. 388.

³⁶⁹ el-Merâğî, s. 160; el-Hanbeli, c. I, s. 66.

³⁷⁰ el-Haşimî, s. 196; Bolelli, s. 387; el-Cârim ve Emîn, s. 239.

³⁷¹ el-Merâğî, s. 160.

³⁷² el-Merâğî, s. 160; Bolelli, s. 366.

³⁷³ el-Merâğî, s. 160; Bolelli, s. 367; el-Cârim ve Emîn, s. 250, 251; Aslan, c. II, s. 322; el-Haşimî, s. 190.

kullanıldığından “haşv ve tatvîl” kelimeleri itnâbın târifinden çıkmıştır. Çünkü her ikisi de uzatma anlamına gelmelerine karşın, faidesizdirler.”³⁷⁴

2.12.4.1. İtnâb Birkaç Şekilde Yapılır (الإطناب بأمور شتى)

a. Kapalı İken Açıklamak (الإيضاح بعد الإبهام): Bu açıklama, mana kapalı iken açığa kavuşturmak ve mananın zihinde yerleşmesi için yapılır.³⁷⁵

“Ona şu durumu kesin olarak haber verdik: “Sabaha çıkarken onların sonu kesilmiş olacak.”³⁷⁶

Burada رَبِّ أَنْ دَابَّرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ cümlesi kendinden önceki cümleyi uzunca açıklamış ve bu vesileyle itnâb amacına ulaşmıştır.

b. Hususa delalet eden kelime zikredildikten sonra umuma delalet eden kelime söylenmek suretiyle itnâb yapılır (ذكر الخاص بعد العام):³⁷⁷

“Rabbim! Beni, ebeveynimi iman etmiş olarak evime girenleri, iman sahibi erkekleri ve kadınları bağışla.”³⁷⁸

c. Sakınmak için (للإحتراس): Bir sözden kastedilen mananın dışında başka bir anlam anlaşılması üzere, bu şüphenin ortadan kaldırılması için bir şey ilave etmek suretiyle ihtiras yapılır. Bir şeye üzülp hasretini çekmekten dolayı söz tekrarlanır.³⁷⁹

فَيَا قَبْرَ مَعْنٍ أَنْتَ أَوَّلُ حُفْرَةٍ، مِنَ الْأَرْضِ خُطِّتَ لِلْسَّمَاحَةِ مَوْضِعًا

وَيَا قَبْرَ مَعْنٍ كَيْفَ وَارَيْتَ جُودَهُ، وَقَدْ كَانَ مِنْهُ الْبِرُّ وَالْبَحْرُ مُثْرَعًا

“Ey Ma’n’ın kabri! Sen yeryüzünde cömertlik yeri olmak için kazılan ilk çukursun. Ey Ma’n’ın kabri! Yeryüzü ve deniz ondan faydalanırken sen nasıl onun cömertliğini toprakla gizledin?”³⁸⁰

³⁷⁴ el-Merâğî, s. 160.

³⁷⁵ el-Merâğî, s. 162; Bolelli, s. 382; el-Kazvîni, s. 151.

³⁷⁶ el-Merâğî, s. 162; Şahin ve Altuntaş, Hicr, 15/66. Ayet.

³⁷⁷ el-Merâğî, s. 162; Bolelli, s. 367.

³⁷⁸ Şahin ve Altuntaş, Nuh, 71/28. Ayet; Bolelli, s. 370.

³⁷⁹ el-Cârim ve Emîn, s. 250, 251; Bolelli, s. 378; el-Haşimî, s. 194.

³⁸⁰ el-Cârim ve Emîn, s. 249; Bolelli, s. 372.

d. Umuma delalet eden lafızdan sonra hususa delalet eden lafzı söylemek (ذكر العام بعد الخاص): Buna şöyle bir örnek verilebilir:

حَافِظُوا عَلَيَّ الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى “*Namazlara ve orta namaza (ikindiye) devam edin.*”³⁸¹

e. Tekrîrde Olur (التكرير):³⁸²

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ، ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ.

“*Hayır, gelecekte öğrenirler. Tekrar hayır, gelecekte bilecekler.*”³⁸³

f. Tezyîlde itnâb (التذيل): Tezyîl, ikinci cümle birinci cümleden sonra getirilir.

Amaç birinci cümleyi te’kit etmektir.³⁸⁴

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا “*De ki: “Hak geldi, batıl gitti. Muhakkak ki batıl, yok olmaya mahkûmdur.*”³⁸⁵

Burada, إِنَّ الْبَاطِلُ cümlesi ikinci cümle olup birinci cümle olan وَزَهَقَ الْبَاطِلُ cümlesini te’kit etmiştir.

g. i’tirazda itnâb (الإعتراض): İ’tiraz cümlelerinde itnâbın yapılmasının faydası çoktur. Tenzîh, tazim vs.³⁸⁶

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَكُنَّ مَا يَشْتَهُونَ “*Onlar, kızları yüce Allah’a nisbet ediyorlar ki O, bundan berîdir kendilerine ise, keyiflerinin istediğini.*”³⁸⁷

Burada سُبْحَانَهُ cümlesi tenzîh için mu‘tariza cümlesi olarak gelmiştir.

h. Nefiy ve isbatta itnâb (النفي والإثبات)

Burada, öncelikle bir şey nefiy üzere zikredilip, daha sonra isbat yapıp veya tam tersi durumlarda itnâb meydana gelir.³⁸⁸

³⁸¹ Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/238; el-Haşimî, s. 191; Bolelli, s. 369.

³⁸² el-Merâğî, s. 162; Bolelli, s. 371; el-Haşimî, s. 191.

³⁸³ el-Merâğî, s. 162; Şahin ve Altuntaş, Nebe, 78/4, 5.

³⁸⁴ el-Merâğî, s. 163; Bolelli, s. 375.

³⁸⁵ el-Merâğî, s. 164; Şahin ve Altuntaş, İsrâ, 17/81; Bolelli, s. 375.

³⁸⁶ el-Merâğî, s. 165; Bolelli, s. 372.

³⁸⁷ el-Merâğî, s. 165; Şahin ve Altuntaş, Nahl, 16/57; Bolelli, s. 374.

³⁸⁸ el-Merâğî, s. 166.

وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

“Allah c.c. (onlara zafer konusunda) bir vaadde bulunmuştur. Allah c.c. vaadinden dönmez. Lakin insanların çoğu bilmezler. Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret hususunda ise tamamen gaflettedirler.”³⁸⁹

Burada, önce insanların çoğunun bilmediği şeklinde olumsuz bir cümle kullanılmış, hemen akabinde dünya hayatını bildikleri diye olumluya geçilmiştir. Nefiyden isbata geçiş olduğundan itnâb gerçekleşmiştir.³⁹⁰

2.12.5. İcâz mı Daha Üstün İtnâb mı (الإيجاز أفضل أم الإطناب)

el-Merâgî, bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Âlimler icâz ve itnâbtan hangisinin daha üstün olduğu konusunda ihtilaf etmişler. İcâzı üstün gören Şebîb gibi âlimlerdir. Şebîb şöyle der: “Az ve yeterli olan kelimeler, uzun olup şifalı olmayan kelimelerden daha hayırlıdır.” İtnâbı tercih edenlerin delili şudur: “Mantık ancak açıklamaktır. Beyân da ancak doyurucu konuşma ile olur. Şifa ancak muhatabı ikna etmekle oluşur. Kelamın en faziletlisi en açık olanıdır. Kelamın en açık olanı en çok manayı kapsayandır. Sonuç olarak şöyle diyebiliriz, icâz, havas kişiler için kullanılan bir yöntem olup itnâb, havas ile avam arasında, akıllı ile geri zekâlı arasında ortak bir şekilde kullanılır.” el-Merâgî’nin bu konudaki görüşü şöyledir: “İcâz ve itnâba her ikisine de ihtiyaç vardır. Her ikisinin de kendine has kullanıldığı yerler vardır. Kim ki bu iki kelimeyi kullanılması gerektiği yerde kullanmazsa kesinlikle yanlış yapar.”³⁹¹

2.12.5.1. İcâzın Kullanılmasının Hoş Görüldüğü Bazı Yerler (استحبوا الإيجاز في)

(المواضع)

- Padişahların savaş ve kriz zamanlarında valilerine gönderdiği mektuplarda,
- Yöneticilerin emir ve yasaklarında,
- Merhamet edilme talep edildiğinde,

³⁸⁹ el-Merâgî, s. 166; Şahin ve Altuntaş, Rum, 30/6, 7.

³⁹⁰ el-Merâgî, s. 166.

³⁹¹ el-Merâgî, s. 167.

d. Günahlardan çekinme için kullanılan sözlerde îcâzın kullanımı hoş görülmüştür.³⁹²

2.12.5.2. İtnâbın Kullanılmasının Hoş Görüldüğü Bazı Yerler (استحبوا البسط)

(والإطناب في المواضع)

Müellif, bu yerleri şöyle zikretmiştir:

a. Padişahlardan bütün halkın bilmesini istediği bilgiler. Örneğin yeni bir fethin halka duyurulması.

b. İbadetler için yapılan emir vaazı ile günahlardan kaçınma için yapılan nehy vaazı.

c. Husumet içinde olan iki topluluğun arasını bulmak için okunan hutbe.

d. Meth etmek, övmek, hicvetmek gibi yerlerde itnâbın kullanılması hoş görülmüştür.³⁹³

2.12.5.2.1. İcâzın ve İtnâbın Belâğattaki Sırları (أسرار البلاغة في الإيجاز والإطناب)

el-Merâğî, îcâz, itnâb ve müsâvat konularını bitirdikten sonra bazı takviye bilgilerde bulunmuş şöyle ki:

Müellif tarafından îcâzın kullanımının güzel görüldüğü yerler şu şekilde tayin edilmiştir. (فمن دواعي الإيجاز):

a. Kolay ezberlenmesi, bu konuda Halil b. Ahmed şöyle demiştir. “*Kitap ezberlensin diye kısaltılır, anlaşılın diye de uzatılır.*”

b. Muhatabın dışındaki kişilerde durum gizlenmek istendiğinde,

c. Zamanın yetersiz olup fırsatın kaçmasından çekinildiğinde,

d. Muhatap işaret diliyle anlayacak kadar zeki olduğunda îcâzın kullanımına başvurulur.³⁹⁴

Müellif tarafından itnâbın kullanımının güzel görüldüğü yerler şöyle belirtilmiştir (ومن دواعي الإطناب):

a. Mananın te’kileştirilmesi ve zihinde sabitleştirilmesi için,

b. İcâz ile karışması muhtemel olan durumlarda bu vehmin bertaraf edilmesi için,

³⁹² el-Merâğî, s. 167, 168.

³⁹³ el-Merâğî, s. 168.

³⁹⁴ el-Merâğî, s. 168, 169.

c. Bir şeyin yüceltilmesi ve onun dehşetinin ifade edilmesi için itnâbın kullanımına başvurulur.^{395 396}



³⁹⁵ el-Merâğî, s. 169.

³⁹⁶ Detaylı bilgi, örnekler, müellifin îcâz ve itnâb ile ilgili cevabıyla birlikte verdiği iki alıştırma, cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma ile el-Merâğî'nin me'ânî ilmi üzerine verdiği genel bir alıştırma için bkz. 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 169-173.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNDE BEYÂN İLMİNİN
UYGULAMALARI

BEYÂN İLMİNİN UYGULAMALARI

Beyân, sözlükte izah etmek, açığa kavuşturmak, anlaşılır hale getirmektir.³⁹⁷

Terim olarak bir manayı değişik vecihlerle ve her vechin muktezâyı hâle uygun bir şekilde ifade edilebilmesine denir.³⁹⁸ el-Merâğî, beyân ilminin mevzuundan, bu ilmi ilk tedvîn eden kişiden ve sistemetik olarak ele alan kişiden şöyle söz etmiştir: “Beyân ilmi Arapça lafızların muktezâyı hale uygun olmasıyla beraber, delaleti açıklama açısından hangisi diğerinden üstün olduğundan söz eder.³⁹⁹ Bu ilmi ilk tedvîn eden kişi, “Îcâzu’l-Kur’an” adlı eserinde Ebu ‘Ubeyde Ma‘mer b. Müsennâ’dır. Onu Cahız, b. Mu‘tez, Kudâme b. Cafer ve Ebu Hilâli’l-‘Askeri takip etmişlerdir. Bu ilmin esaslarını oturtan ve sistematik olarak ele alan ilk kişi Abdu’l-Kâhir el-Curcânî’dir.”⁴⁰⁰

Beyân ilmi tablo içerisinde özetle şöyle verilmiştir:⁴⁰¹

الكلام العربي													
غير حقيقة				حقيقة									
كنا ية	مجاز			غير تشبيه				تشبيه					
	عقلي	لغوي		تشبيه		تشبيه		تشبيه		تشبيه			
مركب			مفرد										
إستعارة تمثيلية		مجاز مركب		مجاز مرسل			إستعارة						
						تصريح			مكنية				
						مرشحة		أصلية		تبعية		مرشحة	
						مجردة						مجردة	
						مطلقة						مطلقة	

³⁹⁷ el-Merâğî, s. 174; Bolelli, s. 33; el-Haşimî, s. 205; az-Ziyadat, Tayseer ve Yaşar Acat, *Yabancılar İçin Arap Dili Belâğatı*, Kitâbi yay., İstanbul 2013, s. 18.

³⁹⁸ el-Merâğî, s. 174; Bolelli, s. 33; el-Haşimî, s. 205; az-Ziyadat ve Acat, s. 18; ed-Dannâvî, s. 87.

³⁹⁹ el-Merâğî, s. 174; Bolelli, s. 33; el-Haşimî, s. 205.

⁴⁰⁰ el-Merâğî, s. 174; el-Haşimî, s. 206; Bolelli, s. 34.

⁴⁰¹ el-Merâğî, s. 178.

3.1. TEŞBİH VE KONULARI (التشبيه ومباحثه)

el-Merâğî'nin, kitabında konu edindiği teşbih konusu tezde şu şekilde açıklanmıştır:

3.1.1. Teşbihin Hakikati ve Faydasının Büyüklüğü (حقيقة التشبيه وبيان جليل فائدته):

Teşbih, sözlükte bir şeyi başka bir şeye benzetmek demektir.⁴⁰² İstilahta, bir amaç için (faide) ortak bir manada (vechü's-Şebeh) olan iki şeyden birini (müşebbeh) diğerine (müşebbehün bih) bir edat (ك، كَأَنَّ) vs. vasıtasıyla benzetmektir.⁴⁰³ Teşbihin erkânları مشبه، مشبه به، أداة التشبيه، وجه الشبه. olup teşbihin faydası ise amaçlanan mananın kısa ve öz bir şekilde ifade etmesidir.⁴⁰⁴

3.1.2. Tarafeyn / Müşebbeh-Müşebbehün Bih (الطرفين)

Tarafeyn, müşebbeh ve müşebbehün bihin her ikisinin hissi olması veya aklı olması veya biri hissi diğeri aklı olmasıdır. Bunun dışında her ikisi mürekkebe veya her ikisi müfred olabildiği gibi bunlar mühtelif de olabilirler. Müşebbeh ve müşebbehün bihe teşbihin iki tarafı denilip, herhangi birinin hazfedilmesi mümkün değildir.⁴⁰⁵

3.1.3. Teşbihin, Müşebbeh ve Müşebbehün Bih Tarafları İtibariyle Melfuf (Sarmalanmış) ve Mefruka (Ayrışık) Taksîm Edilmesi (تقسيم التشبيه باعتبار الطرفين الي ملفوف ومفروق)

Müşebbeh ve müşebbehün bih tekrarlandığı vakit iki kısma ayrılırlar:

a. İlk önce müşebbehler zikredilip ister atıf harfî ile beraber olsun ister atıfsız fark etmez, daha sonra müşebbehün bihler aynı şekilde zikredildiğinde buna تَشْبِيهٌ مُلْفُوفٌ denir.⁴⁰⁶

جَاءَ زَيْدٌ وَبَكْرٌ وَعَمْرٌو كَأَلْسِدِ وَالنَّمْرِ وَاللَيْثِ

⁴⁰² el-Merâğî, s. 179; el-Cârim ve Emîn, s. 20; Bolelli, s. 34; el-Haşimî, s. 209.

⁴⁰³ el-Merâğî, s. 179; Aslan, c. II, s. 421; el-Cârim ve Emîn, s. 20; Bolelli, s. 35; el-Haşimî, s. 209.

⁴⁰⁴ el-Merâğî, s. 179.

⁴⁰⁵ el-Merâğî, s. 180; Aslan, c. II, s. 427; Bolelli, s. 35; el-Cârim ve Emîn, s. 20; el-Haşimî, s. 210.

⁴⁰⁶ el-Merâğî, s. 184.

“Zeyd, Bekir ve Amr geldi; aslan gibi, kaplan gibi, aslan gibi.”

Burada, ilk önce üç tane müşebbeh atıf harfi ile beraber arka arkaya gelmiş, müşebbehün bihler de aynı şekilde atıf harfinin aralarında zikredilmesiyle arka arkaya ama müşebbehlerden sonra gelmişler. Teşbih taraflarının bu şekilde gelmesine تَشْبِيهٌ مُلْفُوفٌ denilir.⁴⁰⁷

b. Eğer müşebbeh ile müşebbehün bih zikredilip daha sonra aralarında ister , atıf harfi gelsin ister gelmesin diğer müşebbeh ve müşebbehün bih zikredilirse daha sonra aynı şekilde diğer müşebbeh ve müşebbehün bih zikredilirse buna تشبيه مفروق denir.⁴⁰⁸

جَاءَ زَيْدٌ كَالْأَسَدِ وَبَكْرٌ كَالْقَمَرِ وَعُمَرُو كَاللَيْثِ

“Zeyd geldi aslan gibi; Bekr geldi kaplan gibi; Amr geldi aslan gibi.”

Burada, müşebbeh ve müşebbehün bih zikredilmiş daha sonra atıf harfi ile beraber diğer müşebbeh ve müşebbehün bih zikredilmiş, ardından da diğer müşebbeh ve müşebbehün bih aynı şekilde zikredilmiş bu şekildeki teşbihe تشبيه مفروق denir.⁴⁰⁹

3.1.4. Teşbihin Müşebbeh ve Müşebbehün Bih Tarafları İtibari İle Tesviye ve Cem‘ Kısımlarına Ayrılması (تقسيم التشبيه باعتبار الطرفين الي تشبيه تسوية وتشبيه جمع)

a. Eğer tekrarlanan müşebbeh ise buna teşbih-i tesviye denir.

عَيْنَا زَيْدٍ وَيَدَاهُ كَالذَّهَبِ “Zeyd’in gözleri ve elleri altın gibidir.”

Burada, müşebbeh tekrarlandığı için teşbih-i tesviye olmuştur yani Zeyd’in elleri ve gözleri eşit bir şekilde altına benzetilmiştir.⁴¹⁰

b. Eğer tekrarlanan müşebbehün bih ise teşbihi cem‘ olur.

زَيْدٌ كَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ “Zeyd altın ve gümüş gibidir.”

Burada, müşebbehün bih tekrarlandığı için teşbih-i cem‘ olmuştur. Zeyd, altın ve gümüş gibi olma özelliğini kendinde barındırmıştır.⁴¹¹

3.1.5. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihinin Teşbih Yönü (وجه الشبه)

⁴⁰⁷ el-Merâgî, s. 184.

⁴⁰⁸ el-Merâgî, s. 184.

⁴⁰⁹ el-Merâgî, s. 184.

⁴¹⁰ el-Merâgî, s. 184.

⁴¹¹ el-Merâgî, s. 184, 185.

Vech-i şebeh, müşebbeh ve müşebbehün bihinin ortak oldukları benzetme yönü demektir. Kim ki bir şeyi diğer bir şeye benzetmek isterse ilk önce iki şey arasındaki ortak noktayı bulması daha sonra teşbih yapması gerekir.⁴¹²

زَيْدٌ كَالْأَسَدِ شَجَاعَةٌ وَجْهُهُ أَلْبَبٌ كَالشَّمْسِ حُسْنًا
“Zeyd kuvvetli olma bakımından aslan gibidir. Elif’in yüzü güzellik bakımından güneş gibidir.”

Burada, Zeyd ve esed kelimelerinin vech-i şebehleri, cesarettir. Elif ile Güneş kelimelerinin vech-i şebehleri ise güzelliştir.⁴¹³

Vech-i şebeh bazen hakiki olur buna tahkîki vech-i şebeh denir. Bazen de hayali olur buna tahyîli vech-i şebeh denir.⁴¹⁴

3.1.6. Teşbihin Vech-i Şebeh İtibari İle Tamsili Olan ve Tamsili Olmayan Teşbih Bakımından Taksim Edilmesi (تقسيم التشبيه باعتبار الوجه إلى تمثيل وغيره)

a. Tamsili teşbih: Benzetme yönünün en az iki şey ile yapıldığı teşbih çeşididir.⁴¹⁵

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا
“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.”⁴¹⁶

Burada müşebbeh, Yahudilerdir, Tevratı ezber olmaları/okumaları ve içindeki şeylerle amel etmemeleridir. Müşebbehün bih ise merkeptir, sırtındaki kitaplar ve kitapları anlamamasıdır. Burada müşebbeh ve müşebbehün bihin teşbih yönü birden fazla olduğu için tamsili teşbih oluşmuştur.⁴¹⁷

b. Gayr-ı tamsili teşbih: Vech-i şebehin müteaddit olmadığı teşbih çeşididir.⁴¹⁸

فُلَانٌ كَالسَّيْفِ فِي الْمَضَاءِ
“Falanca aydınlıkta kılıç gibidir.”

Burada, vech-i şebeh müteaddit olmadığı için vech-i şebeh gayr-ı tamsilidir.⁴¹⁹

⁴¹² el-Merâğî, s. 185.

⁴¹³ el-Merâğî, s. 185.

⁴¹⁴ el-Merâğî, s. 186.

⁴¹⁵ el-Merâğî, s. 189; Bolelli, s. 56; el-Cârim ve Emîn, s. 35; Aslan, c. II, s. 519; az-Ziyadat, ve Acat, s. 24; ed-Dannâvî, s. 93.

⁴¹⁶ el-Merâğî, s. 188; Bolelli, s. 62; Şahin ve Altuntaş, Cuma, 62/5.

⁴¹⁷ el-Merâğî, s. 188.

⁴¹⁸ el-Merâğî, s. 190; Aslan, c. II, s. 523; Bolelli, s. 58; el-Cârim ve Emîn, s. 35.

3.1.6.1. Teşbih ve Temsîl Arasındaki Fark (الفرق بين التشبيه والتمثيل):

el-Merâğî, teşbih ve temsîl arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymuştur: “Teşbih, umumu ifade eder, temsîl ise hususu ifade eder. Çünkü temsîlin olabilmesi için vech-i şebelin müteaddit olması gerekir. Teşbihte ise böyle bir şart söz konusu değildir. Buna göre şu kaideyi söyleyebiliriz: Her temsîl teşbihtir ama her teşbih temsîl değildir.”⁴²⁰

3.1.7. Teşbih’in Vech-i Şebeli İtibari İle Mücmel ve Mufassal Kısımlarına Ayrılması (تقسيم التشبيه باعتبار الوجوه إلى مجمل ومفصل)

3.1.7.1. Teşbih-i mücmel

Vech-i şebelin zikredilmediği teşbih çeşididir. İki kısma ayrılır:⁴²¹

a. Zahir: Herkesin anladığı için vech-i şebelin zikredilmediği teşbihtir.

إِنَّمَا الدُّنْيَا كَيْبُوتٍ، نَسَحَتْهُ الْعَنْكَبُوتُ “Dünya öyle bir ev gibidir ki örümcek onu örmüştür.”

Burada, örümceğin ördüğü evin çok basit olduğu herkesçe bilindiği için vech-i şebel zikredilmemiştir.⁴²²

b. Hâfi: İlk duyulduğunda vech-i şebelin anlaşılmadığı, te’vile ihtiyaç duyulduğu teşbihtir.

هُمُ كَالْحَلَقَةِ الْفُرْعَةِ لَا يُدْرِي أَيْنَ طَرَفَاهَا “Onlar kapalı bir halka gibidir, onun başlangıcı ve sonu neredir bilinmiyor.”

Burada, halka gibiden kasıt nedir? Hangi açıdan halkaya benzetildikleri, olumlu mu olumsuz mu ilk duyulduğunda belli değildir, birileri tarafından açığa kavuşturulmaya ihtiyaç duyulduğu için burdaki teşbih hâfidir.⁴²³

3.1.7.2. Teşbih-i mufassal

Vech-i şebelin zikredildiği veya vech-i şebelin yerine geçebilecek bir şeyin zikredildiği, bu şeyin de vech-i şebehe delalet ettiği teşbih çeşididir.⁴²⁴

⁴¹⁹ el-Merâğî, s. 190.

⁴²⁰ el-Merâğî, s. 190.

⁴²¹ el-Merâğî, s. 191; Aslan, c. II, s. 523; Bolelli, s. 41; el-Cârim ve Emîn, s. 25.

⁴²² el-Merâğî, s. 191; Bolelli, s. 47.

⁴²³ el-Merâğî, s. 192.

⁴²⁴ el-Merâğî, s. 192; Aslan, c. II, s. 527; Bolelli, s. 41; el-Cârim ve Emîn, s. 25.

a. Vech-i şebihin zikredildiği kısma şöyle bir örnek verilebilir:

أَنْتَ بَدْرٌ حُسْنًا وَشَمْسٌ عُلوًّا، وَحِسَامٌ حَزْمًا وَبَحْرٌ نَوَالًا

“Sen parlaklık bakımından ay gibisin; yücelik bakımından güneş gibisin; keskinlik bakımından bıçak gibisin; cömertlik bakımından deniz gibisin.”

Burada vech-i şebeh bütün cümlelerde zikredilmiştir.⁴²⁵

b. Vech-i şebihin zikredilmeyip yerine geçen şeyin zikredilmesi.

el-Merâğî, bu kısma verdiği örneği Araplar arasında kullanılma sebebini de söyleyerek verir: “Araplar bir lafzı söylediklerinde dile ağır gelmiyorsa, manasının anlaşılması zor değilse şu sözleri sarfederler:”

“O, tatlılık açısından bal gibidir, selamet açısından su gibidir, yumuşaklık açısından temiz hava gibidir.”

Aslında burası *هِيَ كَالْعَسَلِ لَازِمٌ الْحَلَاوَةُ وَالسَّلَامَةُ وَالرَّقَّةُ* şeklinde olmalıydı.

Hepsinde *لَازِمٌ* kelimesi hazf edilmiştir. Asıl vech-i şebeh *لَازِمٌ* olup ama yerine geçen kelimeler buna delalet etmiştir. Çünkü tatlılığın, selamet, yumuşaklığın gerekliliği değil de bunların kendisi zikredilmiştir.⁴²⁶

3.1.8. Teşbihin Vech-i Şebeh İtibari İle Herkesçe Bilinen Karîb ve Anlaşılması Zor Olan Ba‘îde Taksîm Edilmesi (تقسيم التشبيه باعتبار الوجه الي قريب)

(مبتذل وبعيد غريب)

3.1.8.1. Kârib-i mubtezel (القريب المبتذل): Kârib-i mubtezel, vech-i şebeh açık olduğundan havas ve avamın, müşebbeh ve müşebbehün bih arasındaki vech-i şebehi bilmeleridir. Örneğin bir kılıç kınından çekildiğinde parlaklığın, şimşek çaktığı zaman ışığın, havasın ve avamın aklına gelmemesi mümkün değildir.⁴²⁷

3.1.8.2. Ba‘îd-ü'l-ğarîb (البعيد الغريب): Bu teşbih kısmında, müşebbehten müşebbehün bihe olan intikalın anlaşılabilmesi için tefekkür, tedebbüre ihtiyaç vardır. Çünkü müşebbeh ve müşebbehün bih arasındaki vech-i şebeh gizlidir.⁴²⁸

⁴²⁵ el-Merâğî, s. 192.

⁴²⁶ el-Merâğî, s. 192.

⁴²⁷ el-Merâğî, s. 192.

⁴²⁸ el-Merâğî, s. 193.

3.1.9. Teşbih edatları (أدوات التشبيه)

Teşbih edatları كَأَنَّ، يَشَبَّهُ، نظير، شبه. ile mumaselet ve müşabehet anlamını ifade edenlerdir.⁴²⁹

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أُنزِلَتْهُ مِنَ السَّمَاءِ “Dünya hayatının durumu ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun haline benzer”.⁴³⁰

Burada, teşbih edatı ك harfidir.

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ “Onlar sanki yakut ve mercandır.”⁴³¹

Burada, teşbih edatı كَأَنَّ dir.

تَلَقَّى الْحُسَامُ عَلِيَّ جِرَاءَ وَحَدِّهِ، مَثَلُ الْجَبَانِ بِكَفِّ كُلِّ جَبَانٍ “Kılıç çok keskin olmasına karşın, sen onu her ürkeğin elinde ürkek gibi görürsün.”⁴³²

Burada teşbih edatı مثل dur.

Müellif ك ve كَأَنَّ arasındaki fark ile مثل ve كَأَنَّ arasındaki farkı şöyle açıklamıştır:

كَأَنَّ: Haberi camid veya camide muevvel olduğunda teşbih manasını ifade eder. Haberi müştak olduğunda şekke delalet eder. كَأَنَّ ile yapılan teşbih, ك ile yapılan teşbihten daha mubâlağalı bir anlama delalet eder. Çünkü كَأَنَّ edatında hem ك hem de كَأَنَّ olduğu için te'kid vardır. ك ile yapılan teşbihte benzetme edatından sonra müşebbehün bih gelir ve onunla mecrur olur. مثل vs. İsimlerde de aynı durum söz konusudur. كَأَنَّ veya fiillerle yapılan teşbihte, bunlardan sonra müşebbeh gelir.”⁴³³

3.1.10. Edat İtibariyle Teşbihin Taksîm Edilişi (تقسيم التشبيه باعتبار الأدوات)

3.1.10.1. Müekked (مؤكد): Teşbih edatının hazf edildiği teşbih çeşididir.⁴³⁴

⁴²⁹ el-Merâğî, s. 194; Aslan, c. II, s. 493.

⁴³⁰ el-Merâğî, s. 195; Şahin ve Altuntaş, Yunus, 10/24.

⁴³¹ el-Merâğî, s. 195; Şahin ve Altuntaş, Rahman, 55/58.

⁴³² el-Cârim ve Emîn, s. 26; Bolelli, s. 44.

⁴³³ el-Merâğî, s. 195; Aslan, c. II, s. 494, 495; Bolelli, s. 36; el-Haşimî, s. 223; el-Cârim ve Emîn, s. 19.

⁴³⁴ el-Merâğî, s. 196; Aslan, c. II, s. 542; Bolelli, s. 41; el-Cârim ve Emîn, s. 25.

وهي تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ “Halbuki onlar bulutların geçişine benzer geçer gider.”⁴³⁵

Burada ك harfî teşbih edatı olup, hazfe gittiği için teşbih-i müekked olmuştur.

3.1.10.2. Mürsel (مرسل): Teşbih edatının zikredildiği teşbih çeşididir.⁴³⁶

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ “Sonra onları tüketilmiş ekin yaprağına benzer kıldı.”⁴³⁷

Burada, teşbih edatı olan ك görüldüğü üzere zikredilmiştir.

2.1.10.3. Teşbih-i belîğ (التشبيه البليغ): Müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredildiği, vech-i şebeh ile teşbih edatının hazf edildiği teşbih çeşididir.⁴³⁸

el-Merâğî, şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Teşbih-i belîğ bu şekilde isimlendirilmesi teşbih edatının ve vech-i şebehin hazf edilmesi, müşebbehin müşebbehün bihin seviyesine çıkması, İkisinin eşit seviyede olduğunu, biri diğerinden üstün olmadığını, benzetmede en mübâlağalı teşbih olduğunu ifade etmek içindir. Teşbih edatının zikredilmesi müşebbehin müşebbehün bihe nazaran zayıflığını gösterdiği gibi vech-i şebehin zikredilmesiyle beraber teşbihin iki tarafı arasında mukayyet kılındığı ve bir yöne münhasır kılındığı için yine teşbihin zayıflığını gösterir.”⁴³⁹

3.1.10.4. Teşbih-i zımnî (التشبيه الضمني): Bilinen yollarla direkt teşbihin anlaşılmadığı belki dolaylı olarak cümlenin manasından ve akışından teşbihin anlaşılmasına denir. Bu teşbihteki amaç, müşebbehe isnât edilen şeyin mümkün olduğunu ifade etmektir.⁴⁴⁰

مَنْ يَهُنُّ يَسْهَلُ الْهُوَ أَعْلَيْهِ، مَا لِيُجْرِحَ بِمَيْتِ إِيلَامٍ “Kim onursuz/alçak birisi olursa artık ona zillet sıradan gelir; zira mevtayı yaralamak, ona acı vermez.”⁴⁴¹

Burada, hakîrliğe alışan ondan dolayı acı duymaz çünkü o, acıyı hisetmeme konusunda ölü gibidir. Bu örneğimizde teşbih direkt anlaşılmıyor cümlenin mefhumundan anlaşılıyor.⁴⁴²

⁴³⁵ el-Merâğî, s. 195; Bilmen, Neml, 27/88.

⁴³⁶ el-Merâğî, s. 196; Bolelli, s. 41; el-Cârim ve Emîn, s. 25; Aslan, c. II, s. 545.

⁴³⁷ el-Merâğî, s. 196; Bolelli, s. 51; Bilmen, Fîl, 105/5.

⁴³⁸ el-Merâğî, s. 196; Aslan, c. II, s. 539; Bolelli, s. 41; el-Cârim ve Emîn, s. 25.

⁴³⁹ el-Merâğî, s. 196.

⁴⁴⁰ el-Merâğî, s. 196; Bolelli, s. 64; el-Cârim ve Emîn, s. 47; az-Ziyadat, ve Acat, s. 26.

⁴⁴¹ Bolelli, s. 65; el-Cârim ve Emîn, s. 46.

3.1.11. Teşbihten Gaye (الغرض من التشبيه)

Teşbihin maksatları şöyle zikredilebilir:

- a. Müşebbehe isnat olunan şeyin, mümkün olduğunu açıklamak.
- b. Müşebbehin durumunu belirtmek. Burada, teşbih yapıldığında daha önce bilinmeyen müşebbehin durumu hakkında bilgi sahibi olunur.
- c. Müşebbehin durumunu miktarını ortaya koymak.
- d. Müşebbehin durumunu zihne yerleştirmek.
- e. Müşebbehi süslemek ve ona karşı rağbeti arttırmak üzere durumunu güzel göstermek.
- f. Müşebbehin sevilmemesini ve ona rağbet edilmemesini gerçekleştirmek için müşebbehi kötölemek ve onu çirkin göstermek için teşbih yapılır.⁴⁴³

3.1.12. Maksat İtibarı İle Teşbihin Taksîm Edilmesi (أقسام التشبيه باعتبار الغرض)

a. Makbul/Hasen teşbih (التشبيه الحسن/المقبول): Maksat olan amaca yeterli olan teşbih çeşididir. Belîğlerce en çok kabul gören teşbih çeşidi budur. Bu teşbih çeşidinde, müşebbehün bih genel anlamda müşebbehten daha mu‘arrefdir, tamamlayıcıdır ve hükmü daha sabittir.⁴⁴⁴

b. Merdud/Kabîh teşbih (التشبيه القبيح-المردود): Amacı tam ifade etmeyen bir teşbihtir. Müşebbeh ve müşebbehün bih arasında vech-i şebelin zikredilmediği teşbih çeşididir. Bu teşbih çeşidi kadar kötü görülen başka bir teşbih çeşidi yoktur.⁴⁴⁵

3.1.12.1. Tezyîl/Teşbih Konusu Hakkında Ek Bilgi (تذييل): Mübâlağa

açısından teşbih üç kısma ayrılır:

a. Teşbihin en yüksek mertebesi, vech-i şebelin ve teşbih edatının hazf edildiği kısımdır. Örnek: زَيْدٌ أَسَدٌ “Zeyd aslandır.”

b. Teşbihin orta mertebesi, vech-i şebelin veya teşbih edatından sadece birinin zikredildiği kısımdır. Örnek: زَيْدٌ كَالْبَدْرِ “Zeynep ay gibidir.” veya زَيْدٌ بَدْرٌ فِي الْحُسْنِ “Zeynep güzellikte aydır.”

⁴⁴² el-Cârim ve Emîn, s. 47; Bolelli, s. 65.

⁴⁴³ el-Merâğî, s. 197-199; Bolelli, s. 68; el-Cârim ve Emîn. 54, 55.

⁴⁴⁴ el-Merâğî, s. 199; Aslan, c. II, s. 546; el-Haşimî, s. 230.

⁴⁴⁵ el-Merâğî, s. 200; Aslan, c. II, s. 547; el-Haşimî, s. 230.

c. Teşbihin en alt mertebesi, vech-i şebihin ve teşbih edatının ikisinin de aynı anda zikredildiği kısımdır. بَكَرٌ يَضْحَكُ كَالْقَرْدِ قُبْحًا “Kötü gülme bakımından Bekr maymun gibidir.”⁴⁴⁶

3.1.12.2. Teşbihin Zihindeki Tesiri (أثر التشبيه في الذهن)

Müellif, bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Müberred, “Kâmil” adlı eserde şöyle demiştir: Teşbih, Arapların kelimada çok gelmiştir. Hatta birisi, Arapların kelimada en çok teşbih vardır dese uzak bir görüş ifade etmiş olmaz.”

Teşbihe şöyle bir örnek verilebilir:

كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي رُجَاةِ الرُّجَاةِ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ

“Duvarda bir hücre; içinde bir kandil; kandil, bir cam fânûs içerisinde. Fanûs, sanki inciye benzer ışıldayan bir yıldız.”⁴⁴⁷

Bu ayet-i kerime teşbih yapılan yerlerden sadece bir tanesidir.

“Ebu Hilal, “es-Sına‘âteyn” adlı eserde şöyle demiştir: Teşbih, manaya açıklık katar, ona te’kid kazandırır. Bütün Arap ve Acem konuşmacılar teşbihin bu durumunda hemfikir olmuşlar.”

Teşbihle alakalı Hz. Peygamber’in hadisinden şöyle bir örnek verilebilir:

وَمَثَلُ الَّذِي يُعَلِّمُ الْخَيْرَ وَلَا يَعْمَلُ بِهِ مِثْلُ السَّرَاحِ يُضِيءُ لِلنَّاسِ وَهُوَ يَخْتَرِقُ

“Hayrı öğretip kendisi onunla amel etmeyeninin durumu, insanlar için aydınlık yapıp kendisi ise yanan lamba gibidir.”^{448 449}

3.2. HAKİKAT VE MECÂZ (الحقيقة والمجاز)

el-Merâğî’nin, konu edindiği hakikat ve mecâz konuları tezde şu şekilde ele alınmıştır:

3.2.1. Hakikatın tarifi (تعريف الحقيقة): Hakikat, bir şeyin sabit olması, lafzın konulduğu manada kullanılması demektir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ el-Merâğî, s. 200, 201.

⁴⁴⁷ el-Merâğî, s. 201; Şahin ve Altuntaş, Nur, 24/35; Bolelli, s. 47.

⁴⁴⁸ el-Merâğî, s. 201; Bolelli, s. 63; Deylemi, c. 4, s. 134, (No: 6419).

⁴⁴⁹ Müellifin, teşbih konusuyla ilgili olarak cevabı ile birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 203-207.

⁴⁵⁰ el-Merâğî, s. 208; Aslan, c. II, s. 559; Bolelli, s. 82; ed-Dannâvî, s. 112.

2.2.2. Mecâzın tarifi ve kısımları (تعريف المجاز وأقسامها): Sözlükte gelip geçilen yer, gelip geçilen zaman veya gelip geçmek manasına gelir.⁴⁵¹ Terim olarak kelimenin asıl konulduğu mananın dışındaki bir manada ve asıl mananın irade edilmediğini gösteren bir karine ile kullanılmasıdır.⁴⁵²

el-Merâğî tarafından mecazın kısımları şöyle açıklanmıştır:

a. Mecâz-ı Lüğâvînin Tanımı (مجاز لغوي): Hakiki ve mecâzi mana arasında bir alaka olduğu ve hakiki manayı kastetmeye engel olan bir karine bulunduğu için vazgeçildiği manadan ayrı bir manada kullanılan kelimeye mecâz-ı lüğâvî denir.⁴⁵³

b. Mecâz-ı Aklî (مجاز عقلي): Bir fiil veya fiil manasına gelen ismi (kendi failine isnadına engel olan bir karine bulunmak şartıyla) bir ilgi yüzünden, gerçek failinden başkasına isnat edilmesi demektir.⁴⁵⁴

c. Mecâz-ı Mürekkebin Tanımı (مجاز مركب): Birkaç lafızdan meydana gelen bir cümle, benzerlik dışında tam bir ilgi yüzünden kendi manası dışında kullanılmasına mecâz-ı mürekkeb denir. Mürekkeb mecâz, lüğâvî mecâzdandır. Mesela ihbari cümlelerinin, inşâ cümlelerin yerine kullanılmaları böyledir.⁴⁵⁵

فَإِنِّي أَرَاكَ تُقَدِّمُ رَجُلًا وَتَأَخَّرُ أُخْرَى، فَإِذَا أَتَاكَ كِتَابِي هَذَا فَاعْتَمِدْ عَلَيَّ أَيُّهُمَا شِئْتَ

“Ben senin bir adım ileri, bir adım geri attığını (tereddüt ettiğini) görüyorum. Bu mektubum sana vardığında istediğin ayağın üzerinde dur (dilediğin gibi davran).” Bu mektupta tereddüt etme durumu, bir defa bir işi yapmak üzere ilerlemeyi talep edip bir adım atan, bir defasında da ilerlemek istemeyen ve geri adım atan adamın durumuna benzetilmiştir.⁴⁵⁶

d. İstiâre (استعارة): Sözlükte, bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemektir.⁴⁵⁷ Terim olarak, hakiki mana ve mecâzi mana arasındaki benzerlik

⁴⁵¹ el-Merâğî, s. 210; Aslan, c. II, s. 575; Bolelli, s. 82; Cevâhiru'l-Belâğa, s. 237.

⁴⁵² el-Merâğî, s. 210; Aslan, c. II, s. 577; Bolelli, s. 82.

⁴⁵³ el-Merâğî, s. 208; Aslan, c. II, s. 578; el-Cârim ve Emîn, s. 71; Bolelli, s. 82, 83.

⁴⁵⁴ el-Merâğî, s. 209; Bolelli, s. 160; el-Cârim ve Emîn, s. 115-122; el-Haşimî, s. 244.

⁴⁵⁵ el-Merâğî, s. 210; Bolelli, s. 158.

⁴⁵⁶ Bolelli, s. 159.

⁴⁵⁷ el-Haşimî, s. 258; Bolelli, s. 90.

alakasından dolayı bir kelimenin manasını geçici olarak alıp başka bir kelime için kullanmak olup bununla beraber hakiki manayı kastetmeye engel bir karinenin bulunmasının gerekmesine denir.⁴⁵⁸

3.2.3. Mecâz-ı Mürsel/Mecâz-ı Müfred (المجاز المرسل): Bir sözün, benzerlik dışında tam bir ilgi yüzünden, kendi manası dışında kullanılmasına mecâz-ı mürsel denilir. Mecâz-ı mürsele mecâz-ı müfred de denilmiştir.⁴⁵⁹

Bu konu ile ilgili Hz. Peygamber'in şu hadis-i örnek olarak verilmiştir: *أَسْرَعُكُمْ لِحَاقًا بِي أَطْوَلُكُمْ يَدًا* "Sizden bana en erken ulaşacak kişi eli en uzun olanınızdır."

Burada, uzun kelimesinden kasıt sadaka verendir. Burada teşbih yoktur dolayısıyla istiâre değil, mecâz-ı mürseldir.⁴⁶⁰

3.2.3.1. Mecâz-ı Mürselin Meşhur Alakaları (أشهر علاقات المجاز المرسل)

a. Sebebiyet (السببية): Bir şeyin başka bir şeye tesir etmesi, onun oluşmasına sebep olması, sebebi söyleyip müsebbebi (neticeyi) kastetmek suretiyle yapılmasıdır. Bu ilgiye zikr-i sebep irade-i müsebbeb de denir.⁴⁶¹

رَعَتِ الْمَاشِيَةُ الْعَيْثَ "Sürü, yağmuru (yani bitkileri) otladı."

Burada العيث kelimesinden, yağmur ve bitkiler kastedilir. Çünkü yağmur bitkilerin yeşermesine sebep olur.⁴⁶²

b. Müsebbebiyet (المسببية): Bir şeyin başka bir şeyin tesiriyle oluşması veya bir şeyin sonucunu (müsebbebini) söyleyip sebebini kastetmektir ki buna zikr-i müsebbep irade-i sebep de denir.⁴⁶³

وَيُنزِلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ رِزْقًا "Sizin adınıza gökten bir rızık indirendir."⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ el-Merâğî, s. 218, 219; el-Haşimî, s. 258; Bolelli, s. 90; el-Cârim ve Emîn, s. 77.

⁴⁵⁹ el-Merâğî, s. 210; Bolelli, s. 144; el-Cârim ve Emîn, s. 110; el-Haşimî, s. 244; Aslan, c. II, s. 582; ed-Dannâvî, s. 115.

⁴⁶⁰ el-Merâğî, s. 211; Ebu Zekerîya en-Nevevî, Yahya b. Şeref, *Şerhu'n-Nevevî 'Âla Muslim*, Dârusselam, Kahire, 1996, I-VIII, c. VIII, s. 207.

⁴⁶¹ el-Merâğî, s. 211; Bolelli, s. 145; el-Haşimî, s. 238.

⁴⁶² el-Merâğî, s. 211; el-Haşimî, s. 238; Bolelli, s. 145.

⁴⁶³ el-Merâğî, s. 211; Bolelli, s. 145.

⁴⁶⁴ el-Merâğî, s. 211; Şahin ve Altuntaş, Mumin, 40/13.

Takdiri: أَي مَطَرًا يُسَبِّبُ الرِّزْقَ

Bu ayet-i kerimede gökyüzünden size rızık indirir denmiş, yani müsebbeb zikredilmiştir. Çünkü rızık yağmurun tesiriyle/sebebiyle bizlere iner.⁴⁶⁵

c. Külliyyet (الكليّة): Bir şeyin bütünü zikredip parçasını kastetmektir. Buna zikr-i küll irade-i cüz de denir.⁴⁶⁶

”*Parmaklarını kulaklarına koyarlar.*”⁴⁶⁷ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ

Takdiri: أَي رُؤُسُ أَنَامِلِهِمْ

Burada, parmaklar külldür. Burdaki amaç ise bunun cüz’üdür. Yani parmaklarının ucunu kulaklarına koyuyorlar, parmaklarının hepsini değil.⁴⁶⁸

”*Nil (fırat) Nehri’nin suyunu içtim.*” Yani bir kısım suyunu içtim. Bu mecâz-ı mürseldeki alaka külliyyettir. Yani bir şeyin tamamı zikredilmiş bir kısmı kastedilmiştir.⁴⁶⁹

Yüce Allah c.c. şöyle buyurmuştur:

”*Onun içinde kesinlikle namaz kılma.*”⁴⁷⁰ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا

Takdiri: أَي لَا تُصَلِّ Bu ayet-i kerimede, “İçinde kesinlikle durma” cümlesi ile küll zikredilmiş, amaç ise orada durmak olmadığı, namaz kılmak olduğu için, cüz kastedilmiştir.⁴⁷¹

d. Cüz’iyyet (الجزئية): Bir bütünü bir parçasını zikredip tümünü kastetmektir. Buna zikr-i cüz irade-i küll de denir.⁴⁷²

Peygamber’imiz s.a.v. şöyle buyurmuştur:

”*Kim faziletine iman edip sevabını yüce Allah’tan bekleyip ramazanda teravih namazını kılarsa (ibadetle geçirirse) geçmiş günahları bağışlanır.*”

⁴⁶⁵ el-Merâğî, s. 211; Bolelli, s. 146; el-Cârim ve Emîn, s. 108, 109; el-Haşimî, s. 238.

⁴⁶⁶ el-Merâğî, s. 211; el-Haşimî, s. 239; Bolelli, s. 148.

⁴⁶⁷ el-Merâğî, s. 211; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/19; Bolelli, s. 148.

⁴⁶⁸ el-Merâğî, s. 211; el-Haşimî, s. 239.

⁴⁶⁹ el-Merâğî, s. 211; Bolelli, s. 148; el-Cârim ve Emîn, s. 111; el-Haşimî, s. 239.

⁴⁷⁰ el-Merâğî, s. 212; Şahin ve Altuntaş, Tevbe, 9/108.

⁴⁷¹ el-Merâğî, s. 212.

⁴⁷² el-Merâğî, s. 211; el-Haşimî, s. 239; Bolelli, s. 147; el-Cârim ve Emîn, s. 108, 109.

Bu hadiste قام اyağa kalktı kıyama durdu ibaresinden maksat namazın tamamıdır.⁴⁷³

e. Geçmiş göz önünde bulundurmak (اعتبار ما كان): Bir şeyin geçmişte kendisinde hâsıl olan duruma göre değerlendirilmesine denir. Buna kevnîyyet diyenler de vardır.⁴⁷⁴

“Şüphesiz, kim Rabb’ine günahkâr olarak gelirse”⁴⁷⁵ إِنَّهُ مِنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا

Bu ayet-i kerimede, mücrim kelimesi dünyaya nazaran söylenmiştir. Burada karine يَأْتِ fiilidir.⁴⁷⁶

Yüce Allah c.c. başka bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur:

“Yetimlere mallarını veriniz.”⁴⁷⁷ وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ

Bu ayet mecâz-ı mürseldir. Yani daha önce yetim olup da bülüğ çağına eren kimselere mallarını veriniz. Buradaki alakada إعتبار ما كان yani daha önce bulunduğu durum göz önünde bulundurulmuştur. Buradaki karine أتوا fiilidir.⁴⁷⁸

f. Geleceği göz önünde bulundurmak (اعتبار ما سيكون):

Bir şeyi gelecekte kendisinde hâsıl olacak duruma göre değerlendirmeye denir.⁴⁷⁹

“Muhakkak ben rüyamda şaraplık üzüm sıkığımı gördüm.”⁴⁸⁰ إِيَّيَّ أَنْزَلْتَنِي أَعْصِرُ خَمْرًا

Bu ayette amaç içkiyi sıkılmak değil, sıkılan üzümünden sonra meydana gelen içkidir, burdaki karine إعتبار ما سيكون olup أَعْصِرُ meydana gelmiştir.⁴⁸¹

“Muhakkak ki, sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve günahkârdan, kâfirden başkasını da doğurmazlar.”⁴⁸² إِنَّكَ إِنْ تَذَرْتَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فِاجِرًا كَفَّارًا

⁴⁷³ Bolelli, s. 147; Fazl, Hasan Abbas, *el-Belâğa, funûnuha, ve efnânuha ‘ilmu’l-Meânî*, Dâru’l-Furkan, Ürdün, 1997, s. 155.

⁴⁷⁴ el-Merâğî, s. 212; Bolelli, s. 149; el-Haşimî, s. 239.

⁴⁷⁵ el-Merâğî, s. 212; Şahin ve Altuntaş, Taha, 20/74.

⁴⁷⁶ el-Merâğî, s. 212.

⁴⁷⁷ el-Merâğî, s. 212; Şahin ve Altuntaş, Nisa, 4/2.

⁴⁷⁸ el-Merâğî, s. 212; Bolelli, s. 149; el-Haşimî, s. 240.

⁴⁷⁹ el-Merâğî, s. 212; Bolelli, s. 149.

⁴⁸⁰ el-Merâğî, s. 212; el-Haşimî, s. 240; Şahin ve Altuntaş, Yusuf, 12/36.

⁴⁸¹ el-Merâğî, s. 212; el-Haşimî, s. 240.

Bu ayette كَفَّارًا ve فَاجِرًا kelimelerinde mecâz-ı mürsel vardır. Burada اِعْتَبَارًا مَا سَيَكُونُ göz önünde bulundurulmuştur.⁴⁸³

g. Halliyet (الحالية): Bir şeyin kendisi dışında bir varlık içinde yer alması durumudur. Bir mekân içinde bulunan bir şeyin zikredilip mekânın kastedilmesidir. Buna zikr-i hall irade-i mahall de denir.⁴⁸⁴

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ *“İyiler kesinlikle nimet içinde olurlar. Kötüler de kesinlikle cehennem içinde olacaklar.”*⁴⁸⁵

Bu ayette نَعِيمٍ nimet kelimesinde mecâz-ı mürsel vardır. Çünkü insanlar nimetin içinde bulunduğu yer olan cennette olacaklar. Burada hall zikredilip mahall kastedilmiştir.⁴⁸⁶

h Mahalliyet (المحلية): Mekân yönüyle bir şeyi kuşatan, yerin zikredilip onun içindekinin kastedilmesidir. Buna zikr-i mahâll irade-i hâll de denilir.⁴⁸⁷

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ *“O hemen meclisine haber versin biz de zebanilere haber veririz.”*⁴⁸⁸

Bu ayette نَادِيَهُ kelimesinde mecâz-ı mürsel vardır. Çünkü toplantı yeri zikredilmiş ama söz konusu toplantı yerinde bulunan aşiret ve taraftarlar kastedilmiştir. Buradaki alaka الْمَحَلِّيَّةُ dur. Yani yer zikredilip orada bulunan şahıslar kastedilmiştir.⁴⁸⁹

i. Âliyet (الآلية): Bu mecâz-ı mürselde alet/organ zikredilir onun etkisi ve mef‘ulu kastedilir.⁴⁹⁰

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

⁴⁸² Bilmen, Nuh, 71/27.

⁴⁸³ el-Merâğî, s. 212; el-Cârim ve Emîn, s. 108, 109; el-Haşimî, s. 240; Bolelli, s. 150.

⁴⁸⁴ el-Merâğî, s. 213; el-Haşimî, s. 240.

⁴⁸⁵ Şahin ve Altuntaş, İnfitar, 82/13; Bolelli, s. 152.

⁴⁸⁶ el-Merâğî, s. 213; Bolelli, s. 152.

⁴⁸⁷ el-Merâğî, s. 213; el-Haşimî, s. 240.

⁴⁸⁸ el-Merâğî, s. 213; Şahin ve Altuntaş, 96/18.

⁴⁸⁹ el-Merâğî, s. 213; el-Haşimî, s. 240; Bolelli, s. 150.

⁴⁹⁰ el-Merâğî, s. 213; el-Haşimî, s. 239.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ
*“Biz her peygamber’i, ancak kendi topluluğunun lisanıyla gönderdik ki onlara açıklasın.”*⁴⁹¹

Bu ayette اللسان dil organı zikredilmiş, konuşulan dil/lehçe kastedilmiştir.⁴⁹²

Mecâz-ı mürselin diğer bazı meşhur alakaları şöyle verilebilir: **a.** Lazimiyet **b.** Melzumiyet **c.** Umum **d.** Husus **e.** Bedeliyet **f.** Mubdeliyet **g.** Mucâveret **s.** Dalliyet **h.** Medluliyet **i.** İtlâku’l-mastar **j.** İtlâku ismi fail **k.** İtlâku ismi mef‘ul.^{493 494}

3.2.4. İstiârenin Vifâkiye ve ‘Înâdiye’ye Taksim Edilmesi (تقسيم الإستعارة إلي عنادية ووفاقية)

عنادية ووفاقية

İstiârenin tanımından daha önce söz edildiği için burada hemen istiârenin kısımlarına geçiş yapılmıştır. İstiâre, müşebbeh ve müşebbehün bih tarafları itibariyle iki kısma ayrılır:

3.2.4.1. Vifâkiye (وفاقية): İstiârenin iki tarafı olan müşebbeh ve müşebbehün bihin ortak noktalarının olması demektir. Vifâk isminin verilmesi, müşebbeh ve müşebbehün bih arasında eşitlik olduğu içindir.⁴⁹⁵

3.2.4.2. ‘Înâdiye (عنادية): İstiârenin iki tarafı arasında eşitliğin olmamasıdır.

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ
*“Ölü iken canlandırdığımız ve kendisine insanların içinde yürüyeceği bir aydınlık verdiğimiz kişinin durumu”*⁴⁹⁶

Takdiri: أَيُّ مَنْ كَانَ ضَالًّا فَهَدَيْنَاهُ

Burada, ihya kelimesi gerçek manasından hidayet manasına istiâre edilmiştir. İhya ile hidayet bir arada kullanılabilir. Fakat burada meyyit ve ihya kelimeleri birbirine zıt olmalarına rağmen yan yana kullanıldıkları için ‘înâdiye istiâre meydana gelmiştir.⁴⁹⁷

⁴⁹¹ el-Merâğî, s. 213; Şahin ve Altuntaş, İbrahim, 14/4; Bolelli, s. 152.

⁴⁹² el-Merâğî, s. 213; Bolelli, s. 153.

⁴⁹³ el-Merâğî, s. 210-214; el-Haşimî, s. 240, 241.

⁴⁹⁴ Detaylı bilgi, örnekler, müellifin mecâz-ı mürsel konusu ile ilgili cevabı ile beraber verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 216-218.

⁴⁹⁵ el-Merâğî, s. 224; el-Haşimî, s. 255.

⁴⁹⁶ el-Merâğî, s. 224; Şahin ve Altuntaş, Enâm, 6/122; el-Haşimî, s. 255.

⁴⁹⁷ el-Merâğî, s. 224; el-Haşimî, s. 255.

2.2.5. İstiârenin Tarafeyn (Muşebbeh-Muşebbehün Bih) ve Tarafeynin Ortak Yönü Bakımından Taksim Edilmesi (إنقسام الإستعارة باعتبار الطرفين والجامع)

İstiâre, müşebbeh ve müşebbehün bih tarafları ve tarafların ortak olma yönü açısından altı kısma ayrılır.⁴⁹⁸

a. Somut olan bir şeyin, somut olan bir şeye, somut bir vecihle istiâre edilmesi (استعارة محسوس لمحسوس بوجه حسي):

“*Ve o gün (Ye'cüc ile Me'cüc'ün çıktıkları vakit) onların bir bölümü bazısı içinde dalgalandır (muzdarib) bir halde terk etmişizdir.*”⁴⁹⁹

b. Somut olan bir şeyin, somut olan bir şeye, soyut bir vecihle istiâre edilmesi (استعارة محسوس لمحسوس بوجه عقلي):

وَأَيَّةٌ هُمْ اللَّيْلُ نَسَلَحُ مِنْهُ النَّهَارُ

“*Ve onlar için gece de bir ibrettir. Ondan gündüzü yüzüp ayırırız.*”⁵⁰⁰

c. Somut olan bir şeyin, somut olan bir şeye, istiâre edilmesi olup, aralarındaki bağlantı/vech-i şebah ise, bir bölümü somut olup, bir bölümü de soyut olması şeklinde yapılan istiâre (استعارة محسوس لمحسوس والجامع مختلف بعضه حسي وبعضه عقلي):

“*Ben güneşi gördüm.*”

Burada, görünen insan, çıkagelmesi itibarıyla güneş gibi ışıldaması somut bir benzetme yönü olup kıymetinin/sevgisinin kalpte büyük olması ise soyuttur.⁵⁰¹

d. Soyut bir şeyin, soyut olan bir şeye istiâre edilmesi (استعارة معقول لمعقول):

“*söylemiş olurlar ki, eyvah bize! Bizi kim yattığımız yerden kaldırdı?*”⁵⁰²

e. Somut bir şeyin, soyut olan bir şeye istiâre edilmesi (استعارة محسوس لمعقول):

“*Artık sen emir olunduğun şeyi izhar et.*”⁵⁰³

⁴⁹⁸ el-Merâğî, s. 226.

⁴⁹⁹ el-Merâğî, s. 226; Bilmen, Kehf, 18/99.

⁵⁰⁰ el-Merâğî, s. 227; el-Haşimî, s. 256; Bilmen, Yasin, 36/37.

⁵⁰¹ el-Merâğî, s. 227.

⁵⁰² el-Merâğî, s. 227; Bilmen, Yasin, 36/52.

f. Soyut bir şeyin, somut olan bir şeye istiâre edilmesi (استعارة معقول محسوس):

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ *“Şüphe yok ki, su taşıdığı zaman”*⁵⁰⁴

3.2.6. İstiârenin Musarraha ve Mekniyye Kısımları (تقسيم الإستعارة إلى مصرية ومكنية)

(ومكنية)

3.2.6.1. Musarraha (مصرية): Müşebbehün bih lafzının aşikâr bir şekilde zikredildiği ve müşebbehin hazf edildiği istiâreye denir.⁵⁰⁵

الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

*“Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'an) Rab'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övülmeye layık olan yüce Allah'ın yoluna çıkarman maksadıyla sana indirdiğimiz bir kitaptır.”*⁵⁰⁶

Bu ayette الظُّلُمَاتِ karanlıklar ve النُّور aydınlık kelimeleri asıl manaları dışında kullanılmıştır. Bu istiâredeki alaka ise الضلال sapıklık ile karanlıklar ve الهدى hidayet ile aydınlık arasındaki münasebettir. Karine, bu kelimelerden önceki kısımdır.⁵⁰⁷

3.2.6.2. Mekniyye (مكنية): Müşebbehün bih hazf edilip ve ona has levazımlarından birisi ile ona işaret edilen istiâre çeşididir.⁵⁰⁸

وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ *“Onlara şefkat ederek tevazu kanadını alçalt.”*⁵⁰⁹

Bu ayette, onlara rahmet kanadını alçalt denmiştir. Halbuki rahmetin kanadı yoktur. Anne babaya karşı alçak gönüllü olmak kanatları olup uçan bir kuşa benzetilmiş, nasıl ki o kanatlı hayvan yavrularını korumak için tevazu ile yavrularını kanatlarının altında muhafaza ediyorsa anne babanın muhafaza edilmesi de buna benzetilmiştir. جَنَاح benzettiğimiz müşebbehün bih olan hayvana has bir özelliktir ve

⁵⁰³ el-Merâğî, s. 227; Bilmen, Hicr, 15/94.

⁵⁰⁴ el-Merâğî, s. 227; Bilmen, Hakka, 69/11.

⁵⁰⁵ el-Merâğî, s. 228; Bolelli, s. 92; el-Haşimî, s. 247; el-Cârim ve Emîn, s. 76.

⁵⁰⁶ Şahin ve Altuntaş, İbrahim, 14/1; Bolelli, s. 93; el-Cârim ve Emîn, s. 75.

⁵⁰⁷ Bolelli, s. 93; el-Cârim ve Emîn, s. 75.

⁵⁰⁸ el-Merâğî, s. 228; Aslan, c. III, s. 11; el-Cârim ve Emîn, s. 76; Bolelli, s. 92; el-Haşimî, s. 247.

⁵⁰⁹ el-Merâğî, s. 228; Şahin ve Altuntaş, İsrâ, 17/24.

muşebbehün bih olan uçan kuşun yerine zikredilmiştir. Muşebbehün bihin kendisi zikredilmemiştir. Dolayısıyla buradaki istiâre mekniyyedir.⁵¹⁰

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَمَا أَكُنُ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

“Dedi ki: Ya Rabbi! Muhakkak ki benim kemiklerim zayıflaştı, başımın tüyü de tutuştu ve Rabb'im! Sana ne dua ettiysem mahrum kalmadım.”⁵¹¹

Bu ayette *وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا* Başımın saçı bembeyaz alev gibi tutuştu cümlesindeki saç ağarmasının yayılması ve çoğalması, ateşin odunlar içerisinde yayılmasına benzetilmiştir. Sonra istiâre-i mekniyye yoluyla, müşebbehün bihe ait bir şey ile yani *اشْتَعَلَ* kelimesiyle buna işaret edilmiş olup kârine ise başın alevlendiğini ispatlamaktır.⁵¹²

3.2.7. İstiârenin Muraşşaha, Mücerrede ve Mutlaka Taksim Edilmesi (تقسيم)

(الإستعارة إلى مرشحة ومجردة ومطلقة)

a. Muraşşaha/Tezyîn (مرشحة): Müsteâru minhunun (muşebbehün bih) özellikleri zikredildikçe istiârenin muraşşahası çoğalır. Bu istiâreye terşih de denilir.⁵¹³

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

“Onlar (o münafıklar) öyle kimselerdir ki, hidayet karşılığında dalaleti satın almışlardır. Onların bu ticaretleri bir kâr temin etmemiştir. Ve onlar hidayete ulaşmış kimseler değildir.”⁵¹⁴

Bu ayette *اشترى* satın alma kelimesi *إستبدال* sözcüğünün yerine kullanılmıştır. Müşebbehün bih ile ilgili iki unsur olan *رَبِحَت* ve *تِّجَارَةً* kelimelerinin zikredilmesi terşih/tezyîn içindir. *اشترى* kelimesinin asıl manasının kastedilmesine engel olan kârine *الضَّلَالََةَ* kelimesidir.⁵¹⁵

⁵¹⁰ el-Merâğî, s. 228.

⁵¹¹ Bilmen, Meryem, 19/4; Bolelli, s. 97; el-Cârim ve Emîn, s. 76.

⁵¹² el-Cârim ve Emîn, s. 77, Bolelli, s. 97.

⁵¹³ el-Merâğî, s. 233; Aslan, c. III, s. 657; Bolelli, s. 122; el-Cârim ve Emîn, s. 90; el-Haşimî, s. 259.

⁵¹⁴ Bilmen, Bakara, 2/16; Bolelli, s. 122.

⁵¹⁵ el-Merâğî, s. 234; el-Cârim ve Emîn, s. 89; Bolelli, s. 123.

b. Mucerrede (مجردة): İçinde müşebbehin mülâyimi (münasip unsuru) zikredilen istiârelere mucerred istiâre adı verilir. Bu istiâreye tecrîd de denir.⁵¹⁶

Mucerred istiâre şu şekilde örneklendirilebilir:

يُؤدُّونَ التَّحِيَّةَ مِنْ بَعِيدٍ، إِلَى قَمَرٍ مِنَ الْإِيوَانِ بَادٍ
*“Onlar (köşkün) balkonundan görülen bir kamere uzaktan selam veriyorlar.”*⁵¹⁷

Bu beyitteki istiârede, müşebbeh ile ilgili mülâyimlerden biri bulunuyor. O da بَادٍ مِنَ الْإِيوَانِ balkondan görülen ibaresidir. Karine ise يُؤدُّونَ التَّحِيَّةَ selam veriyorlar ibaresidir. Bu istiâredeki tecrîd de بَادٍ مِنَ الْإِيوَانِ balkondan görülen ibaresidir. Karine ise يُؤدُّونَ التَّحِيَّةَ selam veriyorlar ibaresidir. Bu istiâredeki tecrîd de بَادٍ مِنَ الْإِيوَانِ balkondan görülen ibaresidir.⁵¹⁸

c. Mutlaka (مطلقة): İçinde müşebbehün bih ve müşebbeh ile ilgili (el-musteâru leh ve el-musteâru minh) hiçbir mülâimi ile zikredilmeyen istiâreye mutlak istiâre denir ya da mutlak istiâre içinde terşih ve tecrîdin her ikisinin de bulunduğu istiâredir.⁵¹⁹

Kur'an'dan şöyle bir örnek verilmiştir:

إِنَّا لَمَّا طَعَى الْمَاءَ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ

*“Muhakkak ki, su taşıdığı vakit sizi o akan gemiye biz bindirdik.”*⁵²⁰

Bu ayetteki istiâre, mutlak istiâredir. Müşebbeh ve müşebbehün bih ile ilgili bir şey zikredilmemiştir. Karine الماء kelimesidir.⁵²¹

3.2.8. İstiârenin Güzel ve Çirkin Durumları (حسن الإستعارة وقبحها)

el-Merâğî, istiârenin güzelleşmesi için bazı şartlar belirlemiştir. Şöyle ki:

a. İki taraf arasında teşbihin güzel olmasına riâyet edilmesi. Curcâni, bu konu hakkında şöyle demiştir: *“İstiârenin esası, teşbihin yakın olması, müsteâr ve*

⁵¹⁶ el-Merâğî, s. 234; el-Cârim ve Emîn, s. 91; Bolelli, s. 122; el-Haşimî, s. 259; Aslan, c. III, s. 656.

⁵¹⁷ el-Cârim ve Emîn, s. 89; Bolelli, s. 124.

⁵¹⁸ el-Cârim ve Emîn, s. 90; Bolelli, s. 124.

⁵¹⁹ el-Merâğî, s. 234; Aslan, c. II, s. 656; el-Cârim ve Emîn, s. 91.

⁵²⁰ Bilmen, Hakka, 69/11; Bolelli, s. 124.

⁵²¹ el-Cârim ve Emîn, s. 90; Bolelli, s. 124.

*müsteârün leh arasında münasebet olması, aralarında hoşnutsuzluk olmaması ve lafızlar arası itiraz kalmaması için lafzın mana ile birleşmesidir.*⁵²²

b. Vech-i şebihin narin olması, altında geniş anlam barındırması, sıradan bir şey olmaması, gerektiği gibi muamma ve lağaz olacak seviyede gizli de olmaması gerekir.⁵²³

c. Teşbih ile gerçeklikten uzaklaşılmalı.⁵²⁴

İstiâre'nin belâğattaki sırları (أسرار البلاغة في الإستعارة): Müellif bu konuyu şöyle anlatmıştır: “İstiâre, bütün çeşitleriyle, bütün mezhep ve şubeleriyle mertebe olarak teşbihten daha üstündür ve ondan daha mübâlağalıdır, Çünkü istiârede teşbih unutulmuş gibidir. Müşebbeh ve müşebbehün bihin aynı şey olduğu iddiası varsayıldığı için bunlar aynı kelime oldukları kabul edilir. Muhakkak ki Arapların istiâreyi kelimalarında kullanmalarının sebebi, manayı duyan kimsenin zihnine yakınlaştırmak hayalini uyarmak, kalbinin kavramasını sağlamak ve ona söylenenlere ikna olması içindir.”^{525 526}

3.2.9. Mecâz-ı Mürekkeb (المجاز المركب)

Birkaç lafızdan meydana gelen bir cümle, kendi manası dışında kullanılmasına, mecâz-ı mürekkeb denir.⁵²⁷

هَوَايَ مَعَ الرَّكْبِ الْيَمَانِيِّنَ مُصْعَدًا، جَنِيْبٌ وَجُنْمَانِي بِمَكَّةَ مُوْتَقٌ

“Benim bedenim Mekke’de bağlı ve mahpus olduğu halde, gönlüm (sevgim) Yemen’e giden kervana katılarak onlarla birlikte uzak yerlere gitmektedir.”

Şairin bu beyti söylemekten kastı, durumu anlatmak olmayıp belki de amacı üzüntüsünü ve hasret çektiğini açıklamaktır.⁵²⁸

3.2.10. Mecâz-ı Hazf ve Mecâz-ı Ziyade (المجاز بالحذف أو بالزيادة)

⁵²² el-Merâğî, s. 237.

⁵²³ el-Merâğî, s. 237.

⁵²⁴ el-Merâğî, s. 235, 236.

⁵²⁵ el-Merâğî, s. 237.

⁵²⁶ el-Merâğî'nin, istiâre ile ilgili cevabı ile birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 237-241.

⁵²⁷ el-Merâğî, s. 241; Bolelli, s. 158.

⁵²⁸ Bolelli, s. 159.

Geçmiş yerlerde görüldüğü üzere nasıl ki bir lafız asıl manasından çıkıp başka bir manaya geçtiğinde mecâz oluşuyorsa aynı şekilde lafzın hazfedilmesi veya ziyadeleşmesi sonucu irabta oluşan değişiklik sonucunda da mecâz oluşur.⁵²⁹

Hazf sonucu oluşan mecâza şöyle bir örnek verilebilir:

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا

“Rabbinin emri ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldiği vakit”⁵³⁰

Burada fail مُرُّ kelimesidir. Aynı zamanda muzâftır hazfe gitmiş olup ve muzâfun ileyh olan رَبُّ kelimesi onun yerine geçmiş, onun irabtaki hükmünü de almıştır.⁵³¹

Artma sonucu oluşan mecaza şöyle bir örnek verilebilir:

فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ “Hadi vurun boyunlarını”⁵³²

Takdiri: فَاضْرِبُوا الْأَعْنَاقِ

Burada فَاضْرِبُوا kelimesi mef‘ul olup mansubtur. فَوْق kelimesi ziyade olmuş, onun hükmünü almıştır.⁵³³

3.2.11. Mecâz-ı Aklî / Hükmî (المجاز العقلي أو الحكمي)

Mecâz-ı aklî, bir fiili veya fiil manasına gelen ismi (kendi failine isnadına engel bir karine bulunmak şartıyla), bir ilgi yüzünden, mütekellime göre gerçek failinden başkasına isnad edilmesidir.⁵³⁴

Fiilin faile isnad edilmesine şöyle bir örnek verilebilir:

نَامَ لَيْلِي “Gecem uyudu.”⁵³⁵

فَمَا رَجَحَتْ بُحَارُهُمْ “Alışverişleri onlara kâr getirmemiş.”⁵³⁶

⁵²⁹ el-Merâğî, s. 244.

⁵³⁰ el-Merâğî, s. 244; Şahin ve Altuntaş, Fecr, 89/22.

⁵³¹ el-Merâğî, s. 244.

⁵³² el-Merâğî, s. 245; Şahin ve Altuntaş, Enfal, 8/12.

⁵³³ el-Merâğî, s. 245.

⁵³⁴ el-Merâğî, s. 245; el-Cârim ve Emîn, s. 122; Bolelli, s. 160; el-Haşimî, s. 244.

⁵³⁵ el-Merâğî, s. 245.

⁵³⁶ el-Merâğî, s. 245; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/16.

Bu iki örneğimizde mecâz vardır. Ama *لَيْلِي* ve *تِجَارَتِي* kelimelerinin lafızlarında veya manalarında değil. Çünkü ikisi de hem lafız hem mana itibariyle hakikidirler. Bunların mecâzlığı *نَام* ve *رَجَح* fiilerine fail olmalarıdır, aralarındaki isnattır. Çünkü uyuyan gece değil şahıstır. Kâr eden ticaret değil, ticareti yapan kişidir.⁵³⁷

Fiilin, mef'ule isnad edilmesine şöyle bir örnek verilebilir:

وَأَقْعُدُ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي “*Otur! Çünkü sen, yiyen ve giyensin.*”

Cümlenin takdiri: *إِنَّكَ تُطْعِمُ غَيْرَكَ وَتَكْسُوهُ* “*Sen başkasına yedirirsin ve giydirirsin*” şâir böyle demek istemeyip şöyle demek istemiştir: “*Başkalarına yük olarak onlar tarafından yedirilmiş ve giydirilmiş olarak otur.*” Burada, faile isnad edilmesi gereken vasıf mef'ule isnad edilmiştir.⁵³⁸

Fiilin mastara isnad edilmesi ise şöyle örneklendirilebilir:

جَدَّ جَدُّكَ وَكَدَّ كَدُّكَ “*Senin çalışman, çalıştı ve senin çaban çabaladı.*”⁵³⁹

Bu cümlenin aslı şöyledir: Sen çalıştın ve sen çaba harcadın. Bu misalde *جَدَّ* ve *كَدَّ* fiileri, gerçek faillerine değil, mastarlarına nisbet edilmişler. Bu isnad, hakiki değil, mecâzi isnâttır.⁵⁴⁰

Şibh-i fiilin zamana isnat edilmesi şöyle örneklendirilebilir:

نَهَارُ الزَّاهِدِ صَائِمٌ وَلَيْلُهُ قَائِمٌ

“*Zâhidin gündüzü saim (oruçlu); gecesi, kâim (gece namazı kılan) dir.*”⁵⁴¹

Bu misalde, oruç tutmak gündüze, gece namazı kılmak da geceye nisbet edilmiştir. Halbuki gündüzün kendisi oruç tutmaz, bilakis gündüzde bulunan kişi oruç tutar. Gecenin de kendisi namaz kılmaz, gecede bulunan şahıs namaz kılmak üzere kalkar.⁵⁴²

Fiilin mekâna isnat edilmesine şöyle bir örnek verilebilir:

وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ

⁵³⁷ el-Merâğî, s. 245.

⁵³⁸ el-Merâğî, s. 246; Bolelli, s. 163; el-Cârim ve Emîn, s. 116.

⁵³⁹ el-Merâğî, s. 246; el-Cârim ve Emîn, s. 115; Bolelli, s. 162.

⁵⁴⁰ el-Merâğî, s. 246; el-Cârim ve Emîn, s. 116; Bolelli, s. 162.

⁵⁴¹ el-Merâğî, s. 246; Bolelli, s. 161; el-Cârim ve Emîn, s. 115.

⁵⁴² el-Merâğî, s. 246; Bolelli, s. 161; el-Cârim ve Emîn, s. 116.

“Onlara dolu dolu yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık.”⁵⁴³

Bu ayette, akıtma nehre isnat edilmiştir. Halbuki nehir su yatağıdır, akan nehir değil nehrin içindeki sudur. Dolayısıyla buradaki mecâz hem lafız hem mana itibariyle hakiki manada kullanılan nehir değil akıtmanın nehre olan hükmüdür; ona olan isnadıdır.⁵⁴⁴

el-Merâğî, bu konuyu bitirdikten sonra şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Bütün misaller incelendiğinde, fiillerin veya şibh-i fiillerin gerçek faillerine isnad edilmedikleri, bilakis bunlar, fiilin sebebine, zamanına, mekânına veya mastarına isnad edilmiştir. Bu isnadın hakiki isnad olmadığını anlamak kolaydır. Çünkü hakiki isnad, fiilin gerçek failine isnat edilmesidir. Öyle ise bu misallerdeki isnad mecâzi olup buna mecâz-ı aklî de denir. Çünkü buradaki mecâz, istiâre ve mecâz-ı mürselde olduğu gibi lafızda değil, isnatta olup, bu da akıl ile anlaşılır.”^{545 546}

3.3. KİNÂYE VE DÖRT KONUSU (الكناية وأربعة مباحثه)

el-Merâğî'nin, konu edindiği kinaye ve dört konusu tezde şu şekilde ele alınmıştır:

3.3.1. Kinâyenin Tarifi (تعريف الكناية)

Kinâye, sözlükte bir şeyi açıkça söylememek, gizlemek manasına gelir.⁵⁴⁷ Terim olarak bir sözü, gerçek manasına da gelebilecek şekilde, onun dışında başka bir manada kullanma sanatıdır.⁵⁴⁸

فُلَانٌ رُحْبُ الصَّنْدُرِ “Falanca göğsü geniştir.”

Bu örneğe bakıldığında رُحْبُ kelimesi genişlik anlamı üzerine kurulmuş fakat ondan halim/yumuşak huyluluk kastedilmiştir.

⁵⁴³ el-Merâğî, s. 246; Bolelli; Şahin ve Altuntaş, Enâm, 6/6.

⁵⁴⁴ el-Merâğî, s. 246.

⁵⁴⁵ el-Merâğî, s. 245; el-Cârim ve Emîn, s. 115; Bolelli, s. 164.

⁵⁴⁶ Müellif, mecâz-ı aklî konusuyla ilgili olarak cevabı ile birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 251-253.

⁵⁴⁷ el-Merâğî, s. 254; Aslan, c. III, s. 86; Bolelli, s. 171; el-Haşimî, s. 275.

⁵⁴⁸ el-Merâğî, s. 254; el-Cârim ve Emîn, s. 132; Bolelli, s. 171; Aslan, c. III, s. 86; el-Haşimî, s. 276.

أخي طَوِيلُ النَّحَادِ زَفِيعُ الْعِمَادِ كَثِيرُ الرَّمَادِ “*Kardeşim, kılıç bağı uzun, çadırının direği yüksek, küllü çok olan biridir. Şâir burada, kardeşinin uzun boylu, cesur, şerefli ve cömert olduğunu kastetmektedir.*”⁵⁴⁹

3.3.2. Kinâyenin Mekniyyu ‘Anhu Açısından Kısımları (أقسام الكناية من حيث

المكني عنه)

a. Cömertlik, iyilik, yumuşak huy gibi bir kişinin taşıyabileceği sıfatların kastedildiği kinâye şöyle örneklendirilebilir:

هُوَ كَثِيرُ الرَّمَادِ “*Onun küllü çoktur.*”

“Bu örnekten, yemeklerin çokluğu, bunun da kişinin cömert olduğu akla gelir.”⁵⁵⁰

هُوَ حُبُّ الْكَلْبِ “*O’nun köpeği korkaktır.*”

Köpeğin korkak hâle gelmesinden kişinin misafirperverliği akla gelir.⁵⁵¹

b. Mevsufun kastedildiği kinâye şöyle örneklendirilebilir:

فَتَلْتُ مَلِكَ الْوَحُوشِ “*Ben yırtıcı hayvanların kralını öldürdüm.*”

Burada kastedilen şey mevsuf olan aslandır.⁵⁵²

الضَّارِبِينَ بِكُلِّ أَيْبَضٍ مَخْدَمٍ، وَالطَّاعِنِينَ بِجَمَاعِ الْأَضْعَانِ

“Biz keskin ve ışıldayan kılıçlarıyla (düşmanı) vuran ve onları yok eden, ayrıca kin, haset ve kıskanmanın toplandığı yeri (düşmanın kalbini) vuran kimseleriz.”

Burada kastedilen ibaresiyle kalpler kastedilmektedir.⁵⁵³

c- Bir şeyi bir kimseye sabit kılma veya bir şeyi bir kimseden nefy etme ile ilgili yapılan kinayeye şöyle bir örnek verilebilir:

أَلْمَجْدُ بَيْنَ نُؤْبِيهِ وَالكَرْمُ مَاءٌ بُرْدِيهِ “*Şerefli olma, onun iki giysisi arasındadır. İyilik onun iki hırkasını dolduruyor.*”

⁵⁴⁹ el-Cârim ve Emîn, s. 132; Bolelli, s. 171; el-Haşimî, s. 277.

⁵⁵⁰ el-Merâgî, s. 255.

⁵⁵¹ el-Merâgî, s. 255.

⁵⁵² el-Merâgî, s. 256.

⁵⁵³ el-Merâgî, s. 256; Bolelli, s. 173; el-Cârim ve Emîn, s. 123, 124. el-Haşimî, s. 278.

Burada, adamın şerefli olduğu ve kerem sahibi olduğu sarıh bir şekilde söylenmemiş, şerefin iki elbisesi arasında ve keremin iki hırkası arasındaki söylem ile kinâye yapılmış, şeref adamın zatına sabit kılınmıştır.⁵⁵⁴

3.3.3. Vasıtalar Bakımından Kinâyenin Taksim Edilmesi (أقسام الكناية من حيث

الوسائط)

Musannıf Ahmed Mustafa el-Merâğî, kinâyeyi vasıtalar açısından dört kısma ayırmıştır:

a. Ta‘rîz (تعريض): Sözlükte, açık açık söylememektir, terim olarak, cümlenin akışına göre kullanılıp farklı bir şey kastedilmesidir.⁵⁵⁵

Ta‘riz sanatına Hz. Peygamber’in şu hadisi örnek olarak verilmiştir:

الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

“Müslüman, insanların elinden ve lisanından salim olduğu kimsedir.”

Bu hadiste her ne kadar müslüman tanımlansa da aslında bir nasihat vardır. Yani el ve dil ile zarar vermemek gerektiği öğütlenmiştir.⁵⁵⁶

b. Telvîh (تلويح): Sözlükte, uzaktan birisine işaret etmektir. Terim olarak lazım ve melzum arasında vasıtaların çok olmasına denir.⁵⁵⁷

“Bende hiçbir eksiklik yoktur. Çünkü ben, köpeği korkak ve devesinin yavrusu cılız olan birisiyim.”⁵⁵⁸

Bu şiirde, köpeğin korkaklığından kasıt, evine gelen insanların sayısının çok olduğu, bundan da ev sahibinin misafirperver biri olduğu anlaşılır. Deve yavrusunun zayıf olmasından, annesinin olmadığı, bunun sebebinin de devenin misafirler için kesildiği ve etinin onlara dağıtıldığı anlaşılır.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ el-Merâğî, s. 256; el-Cârim ve Emîn, s. 123; Bolelli, s. 174.

⁵⁵⁵ el-Merâğî, s. 257; Bolelli, s. 182; el-Cârim ve Emîn, s. 278.

⁵⁵⁶ el-Merâğî, s. 257; Bolelli, s. 182; el-Haşimî, s. 278; el-Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Dâru ibn. Kesir, Beyrut, 1993, I-VII, c. I, s. 22, 23, 362.

⁵⁵⁷ el-Merâğî, s. 258; el-Haşimî, s. 278; Bolelli, s. 182; el-Cârim ve Emîn, s. 125.

⁵⁵⁸ el-Merâğî, s. 258; Bolelli, s. 179; el-Cârim ve Emîn, s. 146.

⁵⁵⁹ el-Merâğî, s. 258; Bolelli, s. 179.

c. **Remz** (رمز): Sözlükte, yakın birisine dudakla veya kaşla gizlice işaret etmektir. Terim olarak lazım ve melzum arasında vasıtaların az olmasına denir.⁵⁶⁰

هُوَ غَلِيظُ الْكَبِدِ “O katı yüreklidir.”

Burada, kişinin merhametsiz olduğu hemen anlaşılıyor çünkü bu söz Araplarda bu anlamda kullanılmaktadır.⁵⁶¹

هُوَ عَرِيضُ الْقَفَا “O, kafası büyük olandır. Bu cümle kişinin ahmak olduğunu ifade ediyor.”⁵⁶²

d. **Îmâ veya işaret** (إيماء أو إشارة): Amaca delalet açık olmakla beraber vasıtalar azdır.⁵⁶³

أَوْ مَا رَأَيْتَ الْمَجْدَ أَلْقَى رِجْلَهُ، فِي آلِ طَلْحَةَ ثُمَّ لَمْ يَتَحَوَّلِ “Şeref ve asaletin Talha ve ailesi arasında bekleyip bir daha onlardan kopmadığını görmedin mi?”

Bu beyit, onların cömert olduklarına hemen delalet ettiği için îmâ meydana gelmiştir.⁵⁶⁴

3.3.4. Kinâyenin Güzelliği ve Çirkinliği (حسن الكناية وقبحها)

el-Merâğî, bu konuyu kısa bir şekilde şöyle açıklamıştır: “Bu konudan önceki konularda zikredilen şartlar eğer mevcutsa kinâye güzel olur; eğer mevcut değilse çirkin kinâyedir.”⁵⁶⁵

Şerif Rida bir kadının mersiyesinde şöyle der:

إِنْ لَمْ تَكُنْ نَصَلًا فَعَمْدُ نِصَالٍ “O kadın eğer ok değilse kılıcın sokulduğu kındır.”

Burada, kinâye ile alakalı zikrettiğimiz şeyler mevcut olmadığından, ölmüş bir kadının arkasından bu şekilde konuşmanın şüphe ve töhmet uyandırmasından kabîh kinâyedir.⁵⁶⁶

Kapanış (خاتمة):

⁵⁶⁰ el-Merâğî, s. 258; el-Cârim ve Emîn, s. 125; Bolelli, s. 180; el-Haşimî, s. 278.

⁵⁶¹ el-Merâğî, s. 258.

⁵⁶² el-Cârim ve Emîn, s. 146; Bolelli, s. 180; el-Haşimî, s. 278.

⁵⁶³ el-Merâğî, s. 258; el-Haşimî, s. 279; Bolelli, s. 181; el-Cârim ve Emîn, s. 125.

⁵⁶⁴ el-Merâğî, s. 258; Bolelli, s. 181; el-Haşimî, s. 279.

⁵⁶⁵ el-Merâğî, s. 258.

⁵⁶⁶ el-Merâğî, s. 259.

Müellif, bazı yerlerde konuyla ilgili genel olarak bazı önemli bilgiler vermektedir. O yerlerden biri de “حائمة” başlığı altında sunulan ek bilgilerdir; şöyle ki:

“a. Mecâz ve kinâye hakikat ve tasrîhten daha belîğdir. Çünkü mecâz ve kinâye ile yapılan bir konuşma delil getirilerek yapılan konuşmaya benzer.

b. İstiâre, teşbihten ve mecâz-ı mürselden daha belîğdir. Çünkü istiâreden meşebbeh ve müşebbehün bih bir şeymiş gibi kabul edilir.

c. İstiâre, ister temsîli olsun, ister mekniyye olsun, ister bunların dışında başka bir istiâre olsun kinâyeden daha belîğdir. Çünkü istiâre, kinâye ve istiâreyi sanki bir arada barındırıyor.”^{567 568}

Ahmed Mustafa el-Merâğî, beyân ilmini şu sözlerle sonlandırmıştır: *“Bu değişik şekiller, bu çeşit üslup farklılıkları, konularını gördüğün beyân ilminin mevzu’udur. Eğer sen manaların elde edilmesinde zikredilenleri kendine rehber edinirsen bunlar, seni ulaşmak istediğin gayeye götürür. Fakat sadece tek başına ilmi okuman, belîğlerin ve fâsihlerin azıcık şahitlerine vakıf olman, seni amacına ulaştırmaz. Nasıl ki sen matematik kaidelerini okuduğunda her kaideden azıcık örneklerle yetindiğinde bu durum sana çok meseleleri çözme vasfını kazandırmıyorsa belki bu vasfa ulaşabilmen için çok problem çözmen gerekiyorsa, ta ki bu matematik problemleri sende olgunlaşsın bir formüle dönüşsün. Bu ilim de aynı şekilde tekrar yapmak ve değer vermek gerekiyor. Biz hiç iyi bir kâtibi ve iyi bir şâiri bilmeyiz ve görmemişiz ki muhakkak değişik nesir ve manzumeler, değişik üsluplarda gezmemiş, dolaşmamış ve onun tatlı suyundan kana kana içmemiş olsun. Denizlerinin derinlerine dalıp yakut ve incilerini çıkarmamış olsun.”⁵⁶⁹*

⁵⁶⁷ el-Merâğî, s. 259.

⁵⁶⁸ Müellifin, mekniyyu anhu ve vasıtaları bakımından kinaye ile ilgili olarak cevabı ile birlikte verdiği iki alıştırma ile beyân ilminin geneli ile ilgili olarak cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 261-265.

⁵⁶⁹ el-Merâğî, s. 267.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNDE BEDÎ’ İLMİNİN
UYGULAMALARI

BEDÎ' İLMİNİN UYGULAMALARI

Bedî'in tanımına geçilmeden önce şunun belirtilmesinde fayda olacaktır: *"Müellif, bedî' ilminde tefennun (yenilik) yaparak kitabında me'ânî ve beyân ilminde yapmış olduğu bablandırma yöntemini bedî' ilminde yapmayarak tam da bu ilmin adına yakışır bir şekilde direkt konulara geçtiği görülmüştür."*

Bedî' sözlük olarak, ortaya çıkarılmış yenilik, geçmişte bir benzeri olmayan demektir.⁵⁷⁰ Bu manaya örnek olarak şu ayet verilebilir:

قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مَنْ الرُّسُلِ *"De ki: Ben Peygamber'lerin ilki değilim. Benden önce bu davamı yürüten çok Peygamber'ler a.s. gelmiştir."*⁵⁷¹

Terim olarak, muktezây-ı hale uygun sözlerin, lafız bakımından kusursuz, mana yönünden mâkul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilme bedî' ilmi denir. Ya da kelamın lafız ve manalarının güzelleştirme yollarına ait bilgileri inceleyen bir ilimdir.⁵⁷² Bu süsleme tarzlarının bir kısmı, mana ile ilgili güzelleştirme olup bunlara الْمُحْسِنَاتُ الْمُعْتَوِيَّةُ denilir.

يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

*"Yüce Allah onların saklı tuttıklarını da bilir, açığa vurduklarını da."*⁵⁷³

Burada يَسْرُونَ ve يُعْلِنُونَ kelimeleri arasında manevi muhassinat vardır. Mana olarak bunlar birbirine zıttır.⁵⁷⁴

Bir kısmı da lafız ile ilgili güzelleştirme sanatlarıdır. Bunlara da الْمُحْسِنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ denir.

وَيَوْمَ نَقُومُ السَّاعَةَ يُفْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ *"Kıyametin kopacağı gün günahkârlar (dünyada) bir andan fazla kalmadıklarına ant içerler."*⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ el-Merâğî, s. 268; Bolelli, s. 405; el-Haşimî, s. 287; ed-Dannâvî, s. 129; el-Celâlî, Musa, *Mecmu'atu'l-'Ulûm, Şefkat Yayınları, İstanbul 2011, s. 141.*

⁵⁷¹ el-Merâğî, s. 268; Şahin ve Altuntaş, Ahkaf, 46/9; Ebu'l-Berekât, eş-Şeyh Bedruddîn et-Tullevî el-İs'irdî, *Tefsîru Ebde'î-l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'an*, Kahraman yayınları, İstanbul 2010, s. 995.

⁵⁷² el-Merâğî, s. 268; el-Haşimî, s. 287; el-Kazvîni, s. 255; ed-Dannâvî, s. 129; el-Celâlî, s. 141.

⁵⁷³ el-Merâğî, s. 268; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/77.

⁵⁷⁴ el-Merâğî, s. 268.

⁵⁷⁵ Şahin ve Altuntaş, Rum, 30/55.

Burada, birinci سَاعَةً kelimesi kıyamet gününü ikinci سَاعَةً kelimesi ise zamanla ilgilidir. Dolayısıyla aynı lafız farklı anlamlara geldiği için lafzî muhassinât oluşmuştur.⁵⁷⁶

Müellif bedî' ilminin vâzını şöyle açıklamaktadır: “*Bu ilmin kaidelerini tedvîn eden ve usullerini koyan ilk kişi Abdullah b. Mu‘tez el-Abbasi olup, vefatı (h. 274) ’tür.*”⁵⁷⁷

4. 1. MÂNEVÎ MUHASSİNAT (المحسنات المعنوية)

el-Merâğî'nin, ‘Ulûmu’l-Belâğa adlı eserde konu edindiği bedî' ilminin birinci kısmı olan mânevî muhassinatın konuları çoktur. Bu konuların hemen hemen hepsi tezde ele alınmaya çalışılmıştır. Bunlar şöyle açıklanmıştır:

4.1.1. Tıbâk-Mutabakat-Tekâfu’-Tezat (الطباق، المطابقة، التكافؤ، التضاض)

Tıbâk, sözlükte iki şeyi bir araya getirmektir.⁵⁷⁸ Terim olarak, birbirine karşılık gelen iki manayı birleştirmektir. Bir arada kullanmaktır. Bu manalar zıt, olumlu, olumsuz, hakiki, mecâz vs. olabilirler.⁵⁷⁹

a. Aynı türden olup bir arada kullanılan iki zıt şeye şu örnek verilebilir:

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاطًا وَهُمْ رُقُودٌ “*Kendileri uyudukları halde (gözleri açık olduğundan) sen onları uyumamış sanırsın.*”⁵⁸⁰

Burada أَيْقَاطٌ ve رُقُودٌ kelimelerinin ikisi de isimdirler birbirlerine zıt anlamlıdır ve bir arada kullanılmışlar.⁵⁸¹

تُرِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُدْلُّ مَنْ تَشَاءُ

“*Sen malı dilediğine verirsin. Dilediğinden de malı alırsın. Dilediğini izzetli edersin, dilediğini zelil edersin.*”⁵⁸²

⁵⁷⁶ el-Merâğî, s. 268; Bolelli, s. 405; el-Cârim ve Emîn, s. 263.

⁵⁷⁷ el-Merâğî, s. 268; el-Haşimî, s. 287; Bolelli, s. 405.

⁵⁷⁸ el-Merâğî, s. 269; Bolelli, s. 469.

⁵⁷⁹ el-Merâğî, s. 268; Aslan, c. III, s. 130; el-Haşimî, s. 292; Bolelli, s. 469; el-Cârim ve Emîn, s. 281; ed-Dannâvî, s. 141.

⁵⁸⁰ el-Merâğî, s. 269; el-Haşimî, s. 292; Aslan, c. III, s. 131; Şahin ve Altuntaş, Kehf, 18/18; Ebu'l-Berekât, s. 587.

⁵⁸¹ el-Merâğî, s. 269; Aslan, c. III, s. 131; el-Haşimî, s. 292; Bolelli, s. 470.

⁵⁸² el-Merâğî, s. 269; Şahin ve Altuntaş, Âli İmran, 3/26.

Burada تَنْزِعٌ ve تَنْزِيٌّ kelimeleri fiildirler, birbirlerine zıttırlar ve bir arada kullanılmışlar.

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

“Onun kazandığı iyilik kendi faydasına, çirkinlik de kendi zararınadır.”⁵⁸³

Burada لَهَا ve عَلَيْهَا kelimeleri harf olup birbirlerinin zıttıdırlar ve bir arada kullanılmışlar.⁵⁸⁴

b. Farklı olan iki türden, iki zıt lafzın bir arada kullanılmasına şöyle bir örnek verilebilir:⁵⁸⁵

وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ “Ve Allah’ın c.c. izniyle mevtaları ihya ederim.”⁵⁸⁶

Burada أُحْيِي ve مَوْتَى kelimelerinin, biri isim diğeri fiil olup ikisi de birbirinin zıt anlamlısı olup bir arada kullanılmışlar.

Tıbak-1 oluşturan kelimelerin olumlu veya olumsuz oluşuna göre tıbâk şu kısımlara ayrılır:

a. Tıbâk-u’l-Îcab (طباق الإيجاب): Birbirine ters manaları ifade eden iki lafzın bir arada zikredilmesine denir.⁵⁸⁷

Hız. Peygaber şöyle demiştir:

خَيْرُ الْمَالِ عَيْنٌ سَاهِرَةٌ لِعَيْنٍ نَائِمَةٍ

“Malın en faydalısı, yatan göz için uyumayan pınardır.”⁵⁸⁸

Burada نَائِمَةٍ uyuyan; سَاهِرَةٌ uyanık manalarını ifade eden kelimeler bir arada zikredilmişler.

b. Tıbâku’s-Selb (طباق السلب): Bir mastarın iki fiilinin bir araya getirilmesidir.

Bu fiiler ister menfi ve müsbet olsun ister emir ve nehiy olsun fark etmez.⁵⁸⁹

⁵⁸³ el-Merâğî, s. 269; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/286.

⁵⁸⁴ el-Merâğî, s. 269; Aslan, c. III, s. 131; Bolelli, s. 471; el-Cârim ve Emîn, s. 282.

⁵⁸⁵ el-Merâğî, s. 269; Aslan, c. III, s. 132.

⁵⁸⁶ el-Merâğî, s. 269; Şahin ve Altuntaş, Âli İmran, 3/49.

⁵⁸⁷ el-Merâğî, s. 270; Aslan, c. III, s. 132; Bolelli, s. 471; el-Cârim ve Emîn, s. 282; ed-Dannâvî, s. 141.

⁵⁸⁸ el-Cârim ve Emîn, s. 280; Bolelli, s. 472; Mecduddîn, Ebu’s-Saâdet el-Mubarek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ibn Abdulkerîm eş-Şeybânî el-Cezerî İbn Esîr, *En-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîsi ve’l-Eser*, Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut, 1979, I-V, c. II, s. 326.

.يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، “6. Onlar dünya hayatının sadece dış yönünü bilirler. 7. lâkin insanların çoğu bilmezler.”⁵⁹⁰

Burada يَعْلَمُونَ ve لَا يَعْلَمُونَ fiillerinin mastarı aynıdır. İki fiilden biri müsbet diğeri menfidir ve bir arada kullanıldıklarından tıbâku’s-selb meydana gelmiştir.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَارْخَشُوا اللَّهَ “Bu durumda (Ey Yahudiler ve hâkimler!) İnsanlardan korkmayın, benden korkun.”⁵⁹¹

Burada لَاتَخْشَى ve إخشَ fiillerinden biri emirdir, diğeri nehiydir. Bir arada kullanılmaları sonucu tıbâku’s-selb meydana gelmiştir.⁵⁹²

c. Tıbâk İhamu’t-Tezad (طَبَاقُ إِهَامُ التَّضَادِّ): Hakiki manaları birbirine ters olan iki kelimenin aralarında terslik yokmuş gibi kullanılmalarına denir.⁵⁹³

“Ey Selma yaşlılığın, kafasıyla dalga geçtiği ve bu yüzden ağlayan bir adamın (haline) şaşırma.”

Burada birbirinin zıttı olamayan iki kelime bir araya getirilmiştir. Hakiki manada birbirinin zıddı olmakla beraber mecâzi manada zıtlık yoktur. O iki manadan biri ağlamak, diğeri de ضحك المشيب ihtiyarlığın gülmesidir. (alay etmesidir). Aslında gülmek ve ağlamak birbirine zıttır. Fakat gülmek hakiki manada kullanılmadığı için buna tıbâku îhamu’t-tezad denir.⁵⁹⁴

4.1.2. Mukâbele (المقابلة)

Sözlükte, bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak ve yüz yüze getirmek gibi manalara gelir. Terim olarak önce iki veya daha fazla manayı bir araya getirmek, sonra sırasıyla bunların karşılıklarını zikretmektir.⁵⁹⁵

İki mananın birbirine mukabil olmasına Hz. Peygamber’in şu hadis-i örnek verilebilir:

⁵⁸⁹ el-Merâğî, s. 269; ed-Dannâvî, s. 141.

⁵⁹⁰ Şahin ve Altuntaş, Rum, 30/6, 7.

⁵⁹¹ Şahin ve Altuntaş, Maide, 5/44.

⁵⁹² el-Merâğî, s. 270.

⁵⁹³ el-Merâğî, s. 269; Aslan, c. III, s. 136; Bolelli, s. 471; el-Cârim ve Emîn, s. 281.

⁵⁹⁴ el-Merâğî, s. 269; Aslan, c. III, s. 137; Bolelli, s. 480.

⁵⁹⁵ el-Merâğî, s. 270; el-Haşimî, s. 293; Bolelli, s. 481; el-Cârim ve Emîn, s. 285.

عَلَيْكَ بِالرَّفْقِ يَا عَائِشَةُ فَإِنَّهُ مَا كَانَ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَا نُزِعَ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ

Hız. Peygamber müminlerin annesi Hz. Aişe'ye şöyle nasihatte bulunmuştur:
 “Sen şefkatli ol ey Aişe. Çünkü şefkat, bulunduğu kimseye mutlaka güzellik katar.
 Şefkatin bulunmadığı kişi ise mutlaka ayıplanır.”⁵⁹⁶

Burada mütevatır olan iki mana şunlardır:

- a. Şefkatin bulunduğu kişi: Güzellik
- b. Şefkatin bulunmadığı kişi: Ayıplanma

Her iki cümle, kendi içinde muvafık olmakla birlikte birbirlerine karşılaştırıldıklarında zıttırlar.

Şefkatin bulunduğu kişinin mukabili: Şefkatin bulunmadığı kişidir.

Tezyinin mukabili: Ayıplanmadır.

Üç mananın birbirine mukabil olmasına şu ayet-i kerime örnek verilebilir:

وَجِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَمُحْرَمٌ عَلَيْهُمُ الْحَبَائِثُ

“Onlara güzel ve temiz şeyleri helal, çirkin ve pis şeyleri haram kılar.”⁵⁹⁷

Burada طَيِّبَاتٍ ve حَبَائِثُ kelimeleri çoğuldular ve birbirlerine tertipli bir şekilde mukabele/zıt yapılmışlar.

Dört mananın kendi içinde muvafık olup ancak mukabillerinin/zıtlarının olmasına örnek olarak şu ayet verilebilir:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى، وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى، فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى، وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى، وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى، فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى.

“5-7 Kim (elinde bulunandan) verir, yüce Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse biz onu en kolay olana rahatça iletiriz.
 8-10 Fakat kim cimrilik eder, kendini yüce Allah'a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) inkâr ederse biz de onu en zor olana rahatça iletiriz.”

Burada أَعْطَى kelimesi بَخِلَ kelimesine mukabil olup استغنى kelimesi de اتقى kelimesine mukabildir. Yine كَذَّبَ بِالْحُسْنَى ifadesi صَدَّقَ بِالْحُسْنَى ifadesine mukabildir فَسَنُيَسِّرُهُ

⁵⁹⁶ el-Merâğî, s. 271; Bolelli, s. 483; el-Cârim ve Emîn, s. 285; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1985, I-VI, c. III, s. 241.

⁵⁹⁷ el-Merâğî, s. 271; Şahin ve Altuntaş, Âraf, 7/157; el-Haşimî, s. 293; Bolelli, s. 486.

لَيْسَ بِهِنَّ أَلْفٌ مِّمَّةٌ مِثْلُ مَا فِيهَا مِنْ نَجْمٍ مُبِينٍ ibaresine mukabildir. Fakat bu dört mana kendi aralarında birbirine muvafiktırlar.^{598 599}

4.1.3. Mürâ‘atü’n - Nazîr - Tenâsüb - İ’tilaf (مراعاة النظير – تناسب – الإئتلاف)

Nesir veya nazımda, aralarında mana bakımından tezâdın dışında bir münasebet bulunan iki veya daha çok şeyin kelimada bir araya gelmesidir.⁶⁰⁰

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

الشمس والقمر بحسبان، والنجم والشجر يسجدان. “Güneş ve kamer bir hesaba göre hareket

ederler. Bitkiler ve ağaçlar yüce Allah’a secde ederler.”⁶⁰¹

Bu ayette bulunan الشمس، القمر، النجم، الشجر kelimelerinin hepsi gök cisimleri ile ilgili olduğu için bunlarda mürâ‘atü’n-nazîr sanatı mevcuttur.⁶⁰²

4.1.4. Teşâbuhu’l-Etrâf (تشابه الأطراف)

Kelamın sonunun, mana itibariyle kelamın başına münasip olmasına denir.⁶⁰³

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

“Gözler O’nu idrak edemez fakat O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberi olandır.”⁶⁰⁴

Burada لطيف kelimesi إدراك kelimesine mana itibariyle münasip olarak kullanılmıştır. Yine خبير kelimesi أبصار kelimesine münasip olarak kullanıldığı için teşâbuhu’l-etrâf gerçekleşmiştir.⁶⁰⁵

⁵⁹⁸ el-Merâğî, s. 271; Şahin ve Altuntaş, Leyl, 92/5-10; el-Haşimî, s. 293; Bolelli, s. 487; el-Cârim ve Emîn, s. 286.

⁵⁹⁹ Beş ve altı mananın birbirine mukabil olduğu yerler ile detaylı bilgi için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 271.

⁶⁰⁰ el-Merâğî, s. 271; Bolelli, s. 489; Aslan, c. III, s. 145.

⁶⁰¹ el-Merâğî, s. 271; Şahin ve Altuntaş, Rahman, 55/5; Bolelli, s. 489.

⁶⁰² el-Merâğî, s. 271; Bolelli, s. 489; el-Merâğî, s. 269; Aslan, c. III, s. 146.

⁶⁰³ el-Merâğî, s. 272; el-Haşimî, s. 312; Bolelli, s. 492.

⁶⁰⁴ Şahin ve Altuntaş, Enâm, 6/103.

⁶⁰⁵ el-Merâğî, s. 272; Aslan, c. III, s. 147; Bolelli, s. 492; el-Haşimî, s. 294.

4.1.5. İrsâd (الإرساء - التسهيم)

Sözlükte, gözlemci demektir. Terim olarak, paragraf veya beyit tamamlanmadan harf-i reviy bilindikten sonra bunların da bilinmesidir veya bilinmelerinin tahmin edilmesi ve gözlemlenmesidir.⁶⁰⁶

ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ

“Nimetlere karşı nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz (bu şekilde) ancak nankörleri cezalandırırız.”⁶⁰⁷

Bu ayette muhatap هَلْ نُجَازِي yi duyduktan sonra anladı ki sadece kâfirler cezalandırılır. Yani birinci cümle ikinci cümlenin gözlemcisi, muhbiri, tahmincisi mesabesindedir.⁶⁰⁸

4.1.6. Müşâkele (المشاكلة)

Müşâkele, beraber kullanıldıkları için bir şeyi başka bir lafızla zikretmektir.⁶⁰⁹

“Sen benim nefsimdekenden haberdarsın, ben senin nefsindekenden haberdar değilim.”⁶¹⁰

Bu ayette نَفْس kelimesi yüce Allah’ın nefsine kullanılmış çünkü ondan önce نَفْس kelimesi geçmiştir. Müşâkele olsun diye yüce Allah’ın zatına mecâz-i anlamda kullanılmıştır.⁶¹¹

4.1.7. Müzâvece (المزاوجة)

Sözlükte, iki şeyi bir araya getirmektir. Terim olarak, şart ve cezanın levazımları ile beraber bir araya getirilmesine denir.⁶¹²

“O kadın belirlediği an onun güzelliği ziyadeleşti. Ben ona baktığım zaman bende onun aşkı ziyadeleşti.”

⁶⁰⁶ el-Merâğî, s. 272; el-Haşimî, s. 294; Aslan, c. III, s. 149.

⁶⁰⁷ el-Merâğî, s. 273; Şahin ve Altuntaş, Sebe, 34/17.

⁶⁰⁸ el-Merâğî, s. 273.

⁶⁰⁹ el-Merâğî, s. 273; el-Haşimî, s. 298.

⁶¹⁰ Şahin ve Altuntaş, Maide, 5/116.

⁶¹¹ el-Merâğî, s. 273; el-Haşimî, s. 298.

⁶¹² el-Merâğî, s. 273; el-Haşimî, s. 299.

Burada iki mana bir arada getirilmiştir. Bunlar kadının ortaya çıkması, adamın ona bakması ve bunların levazımları olan güzelliğinin artması ve aşkın çoğalmasındır.⁶¹³

4.1.8. ‘Aks / Tebdîl (العكس-التبديل)

‘Aks, kelamdaki bir cüz’ün takdîm edilip, diğer cüz’ün tehir edilmesi olup daha sonra takdîm edilen cüz’ün tehîr edilmesi, tehîr edilen cüz’ün de takdîm edilmesidir.⁶¹⁴

‘Aks, bazen cümlelerin iki tarafında oluşur:

عَادَاتُ السَّادَاتِ سَادَاتُ الْعَادَاتِ “Sadatların âdetleri, âdetlerin sadatıdır.”⁶¹⁵

Burada عَادَات kelimesi takdîm edilmiş olup سَادَات kelimesi tehîr edilmiştir. Daha sonra سَادَات kelimesi takdîm edilip عَادَات kelimesi de tehîr edilmek üzere ‘aks/tebdîl meydana getirilmiştir.⁶¹⁶

Bazen iki cümlelerin fiillerinin müteâllıkları arasında meydana gelir:

يُخْرِجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

“Allah c.c. diriye mevtadan çıkarır, mevtayı da diriden çıkarır.”⁶¹⁷

Burada, ayrı cümlelerde bulunan farklı fiillerin müteâllıkları yer değiştirilerek ‘aks meydana getirilmiştir.⁶¹⁸

Bazen, iki cümlelerin taraflarında (sonlarında) bulunan lafızlarda meydana gelir:

إِنَّ مَنْ خَوَّفَكَ حَتَّى تَلْقَى الْأَمْنَ، خَيْرٌ مِنْ أَمْنِكَ حَتَّى تَلْقَى الْخَوْفَ

“Muhakkak ki seni korkutup taki selamete eriştiren; seni güvende hissettirip taki korkuya eriştirenden daha hayırlıdır.”⁶¹⁹

Burada ‘aks, iki cümlelerin, iki tarafının, iki lafzı arasında olmuştur.⁶²⁰

⁶¹³ el-Merâğî, s. 273, 274.

⁶¹⁴ el-Merâğî, s. 274; el-Haşimî, s. 312.

⁶¹⁵ el-Merâğî, s. 274.

⁶¹⁶ el-Merâğî, s. 274.

⁶¹⁷ el-Merâğî, s. 274; Şahin ve Altuntaş, Rum, 30/19; el-Haşimî, s. 312.

⁶¹⁸ el-Merâğî, s. 274; el-Haşimî, s. 312.

⁶¹⁹ el-Merâğî, s. 275.

⁶²⁰ el-Merâğî, s. 275.

4.1.9. Rücû‘ (الرجوع)

Mütekellimin, daha önce söylemiş olduğu cümleden vazgeçerek rücû‘ etmesine denir.⁶²¹

“Zamanın uzunca sürüp gitmesinin çürütmediği memlekette bekle. Evet, o memleketi sürekli esen rüzgarlar ve her zaman yağan yağmurlar tebdile uğratmıştır.”

Burada şâir, başlangıçta memleketin değişmediğini daha sonra memleketin değişikliğe uğradığını söyleyerek kendi görüşünden dönmesiyle, rücû‘ meydana gelmiştir.⁶²²

4.1.10. Tevriye/İham/Tahyîr (التورية - الإيهام - التخيير)

Sözlükte, lafzı gizlemek, bunun yerine başka bir şeyi açığa çıkarmaktır.⁶²³ Terim olarak, mütekellimin, iki manası olan bir lafzı söyleyip, bu manalardan birisi yakın ve lafzın delaleti ona açık olup, diğer mana ise uzak olup, lafzın ona delaleti gizli olmasıdır. Mütekellim, yakın olan mana vasıtasıyla kastettiği uzak manayı gizleyip, muhatap ilk duyduğunda sanki mütekellim yakın manayı kastettiğini düşünmesidir. Bu yüzden tevriyeye îham ismi de verilmiştir. Yakın anlam amaç olmadığından burada tevriye sanatı gerçekleşir.⁶²⁴

el-Merâğî, tevriye ile ilgili olarak şu örneği vermiştir: “Ebubekir r.a. Hz. Peygamber’le hicrete giderken kendisine, Hz. Peygamber için, “bu kim?” diye sorulmuş olup, o da: “Beni doğru yola ileten bir rehberdir” diyerek cevaplamıştır. Ebubekir r.a. bu cevabıyla, “Beni İslam’a ulaştıran erıştiren, doğru yolu gösteren” diye kastederken yol gösteren manasındaki rehberi söyleyerek Hz. Muhammed Mustafa’nın risaletine ve şahsına herhangi bir zarar gelmesini bertaraf etmiştir.”⁶²⁵

⁶²¹ el-Merâğî, s. 275; Aslan, c. III, s. 168.

⁶²² el-Merâğî, s. 275; Aslan, c. III, s. 168.

⁶²³ el-Merâğî, s. 275; el-Haşimî, s. 289; Bolelli, s. 459; el-Celâlî, s. 143.

⁶²⁴ el-Merâğî, s. 275; el-Cârim ve Emîn, s. 277; el-Haşimî, s. 290; Bolelli, s. 319; Aslan, c. III, s. 171; el-Celâlî, s. 143.

⁶²⁵ el-Merâğî, s. 276.

4.1.11. İstihdâm (الإستخدام)

Sözlükte kullanma, iş verme, iş sağlama, hizmette ve görevde kullanma gibi anlamlara gelir.⁶²⁶ Bir bedî‘ terimi olarak istihdam, iki manada kullanılır:

a. İki manası olan bir sözün bir manasını kendisiyle, diğer manasını, zamiriyle ifade etme sanatıdır.⁶²⁷

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“Sizden ramazan ayında hazır bulunan, o ayın orucunu tutsun.”⁶²⁸

Burada, yüce Allah الشَّهْرَ kelimesi ile hilalı kastetmiştir. فَلْيَصُمْهُ kelimesinde الشَّهْرَ kelimesine raci olan zamir ile de belirli zaman olan ramazan ayı kastedilmiştir.⁶²⁹

b. Bir kelimeye raci olan iki zamirden biriyle, lafzın bir manasının kastedilip, diğer zamirle de lafzın ikinci manasının kastedilme sanatıdır. Bu iki durumda da her iki mana, hakiki veya mecâzi olabilir.⁶³⁰

لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا

“Siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye dek, cünüp iken de, yolcu olan müstesna boy abdesti alıncaya kadar namaza yaklaşmayın.”⁶³¹

Bu ayetteki الصَّلَاةَ namaz kelimesi, bizzat namazın kendisi veya namaz kılınan yer manasına gelebilir. Yüce Allah’ın bu ayetteki حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا sözüyle, namazın bizzat kendisi kastedilerek kullanılmış; إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ ibaresi ile de namazın yeri kastedilerek kullanılmıştır.⁶³²

⁶²⁶ Bolelli, s. 494.

⁶²⁷ el-Merâğî, s. 277; el-Haşimî, s. 290; Bolelli, s. 494; el-Haşimî, s. 290; Aslan, c. III, s. 175.

⁶²⁸ el-Merâğî, s. 277; Bilmen, Bakara, 2/185. Bolelli, s. 495; el-Haşimî, s. 290.

⁶²⁹ el-Merâğî, s. 277; Bolelli, s. 495; el-Haşimî, s. 290.

⁶³⁰ el-Merâğî, s. 277; el-Haşimî, s. 291; Bolelli, s. 496; Aslan, c. III, s. 176.

⁶³¹ el-Merâğî, s. 277; Şahin ve Altuntaş, Nisâ, 4/43.

⁶³² Bolelli, s. 496.

4.1.12. Leff-u Neşr (اللف والنشر)

Müteaddit olan şeylerin tafsîli veya icmâli olarak zikredilip dinleyicinin, bu müteaddit olan şeylerin fertlerini yerli yerine koyacağına olan inancından ötürü, bunların yerlerinin belirlenmemesine leff-u neşr denir.⁶³³

a. Mufassal ve müretteb olan kısma şöyle bir örnek verilebilir:

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Yüce Allah, rahmetinden dolayı geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyesiniz ve şükredesiniz diye sizin için meydana getirdi.”⁶³⁴

Burada لَيْلٍ ve نَهَارٍ kelimeleri aralarında و atıf harfî gelerek zikredilmiş, daha sonra sırasıyla önce لَيْلٍ sonra نَهَارٍ kelimeleri açıklanmıştır.⁶³⁵

b. Mücmel olan kısma şöyle bir örnek verilebilir:

“Bir de “Yahudi ve Nasranilerden gayri Cennet’e girmeyecek” dediler.”⁶³⁶

Bu ayette muhatabın قَالُوا zamirinin sırasıyla, Yahudi ve Hristiyan’lara raci olduğunu bildiğine olan güvenden dolayı herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁶³⁷

4.1.13. Cem‘ (الجمع)

Muhtelif olan iki veya daha fazla şeyin bir hüküm altında bir araya gelmesine denir.⁶³⁸

إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ

“İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları sadece şeytan işi birer pisliktir.”⁶³⁹

Bu ayette şarap, kumar, dikili taşlar fal ve şans okları bir hükümde birleştirilmiştir.⁶⁴⁰

⁶³³ el-Merâğî, s. 278; el-Haşimî, s. 299; Aslan, c. III, s. 178.

⁶³⁴ el-Merâğî, s. 278; el-Haşimî, s. 299; Şahin ve Altuntaş, Kasas, 28/73.

⁶³⁵ el-Merâğî, s. 278; Aslan, c. III, s. 179.

⁶³⁶ el-Merâğî, s. 278; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/111; Aslan, c. III, s. 181.

⁶³⁷ el-Merâğî, s. 278; Aslan, c. III, s. 181.

⁶³⁸ el-Merâğî, s. 278; Aslan, c. III, s. 184; Bolelli, s. 497; el-Haşimî, s. 300.

⁶³⁹ el-Merâğî, s. 278; Şahin ve Altuntaş, Maide, 5/90; el-Haşimî, s. 300; Bolelli, s. 498.

4.1.14. Tefrîk (التفريق)

Sözlükte ayırmak, dağıtmak manasına gelir.⁶⁴¹ Bir bedî‘ terimi olarak, bir nevte birleşen iki şeyi zikredip daha sonra bunları birbirinden ayırma sanatıdır.⁶⁴²

مَا نَوَالُ الْعَمَامِ وَفَتَ رَبِيعٍ، كَنَوَالِ الْأَمِيرِ يَوْمَ سَخَاءِ
فَنَوَالِ الْأَمِيرِ بَدْرُهُ عَيْنٍ، وَنَوَالِ الْعَمَامِ فَطْرُهُ مَاءِ

“İlkbahar bulutunun mertliği, övülen emirin bağış günündeki mertliği gibi olamaz. Çünkü emirin bağışı, altın kesesidir. Bahar bulutunun mertliği ise, bir su damlasıdır.”

Burada şâir, ilk önce iki şeyde cömertlik bulunduğunu zikrederek bunları aynı hüküm altında birleştirmiş olup daha sonra, emire ait cömertliği överek, ilkbaharın cömertliğini de yererek bunları birbirinden ayırarak tefrîki oluşturmuştur.⁶⁴³

4.1.15. Taksîm (التقسيم)

İki veya daha fazla parçası olan bir şeyin zikredilip daha sonra bu parçaların her birini tayin ve tahsis yoluyla belirtilmek suretiyle aralarındaki ilginin tayin edilmesidir. Tayin yoluyla denildiğinde leff-u neşr tanımdan çıkarıldı. Çünkü onda tayin etme söz konusu olmayıp hüküm samie bırakılmıştır.⁶⁴⁴

كَذَبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ، فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاعِنَةِ، وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ.

“4. Semûd ve ‘Ad kavimleri, yüreklerini korkutacak olan büyük felaketi yalanladılar. 5. Semûd kavmi korkunç bir sarsıntı ile helâk edildi. 6. ‘Ad kavmine gelince onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgarla helâk edildi.”⁶⁴⁵

سَأَطْلُبُ حَقِّي بِالْقَنَا وَمَشَائِحِ، كَأَنَّهُمْ مِنْ طُولِ مَا التَّمْتُوا مُرْدُ
نِقَالٍ إِذَا لَأَقُوا خِفَافٌ إِذَا دُعُوا، كَثِيرٌ إِذَا شَدُّوا قَلِيلٌ إِذَا عُدُّوا

⁶⁴⁰ el-Merâğî, s. 278; Bolelli, s. 499; el-Haşimî, s. 300.

⁶⁴¹ Bolelli, s. 505.

⁶⁴² el-Merâğî, s. 279; Aslan, c. III, s. 185; Bolelli, s. 505; el-Haşimî, s. 300.

⁶⁴³ el-Merâğî, s. 279; el-Haşimî, s. 301; Bolelli, s. 506; Aslan, c. III, s. 188.

⁶⁴⁴ el-Merâğî, s. 279; Aslan, c. III, s. 188; Bolelli, s. 507; el-Haşimî, s. 301.

⁶⁴⁵ el-Merâğî, s. 279; Şahin ve Altuntaş, Hakka, 69/4-6.

“Ben kargalarla ve uzun müddet ağızlarına bağladıkları yaşımdan ötürü bıyıkları yeni terlemiş gençlere benzeyen yaşlılarla hakkımı talep edeceğim. Onlar düşmanla karşılaştıklarında ağırdırlar; yardıma çağrıldıklarında hafiftirler, hamle yaptıkları zaman fazladırlar, sayıldıklarında da azdırlar.”⁶⁴⁶

4.1.16. Cem‘ ile Beraber Tefrîk (الجمع مع التفريق)

İki veya daha fazla şeyin bir hüküm altında bir araya getirilip daha sonra birbirinden ayırt edilmelerine denir.⁶⁴⁷

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَحْوُنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ

“Biz geceyi ve gündüzü iki işaret kıldık. Rabb’inizden lütuf dilersiniz, yılların sayısını ve hesabını öğrenesiniz diye gece işaretini giderip gündüz işaretini aydınlatıcı kıldık.”⁶⁴⁸

Bu ayette, gündüz ve gece alamet olma bakımından bir hüküm altında toplanılmış daha sonra her birinin alametinden ayrı ayrı bahsedilmiştir.⁶⁴⁹

4.1.17. Cem‘ İle Beraber Taksîm (الجمع مع التقسيم)

Çeşitli şeylerin aynı hüküm altında birleştikten sonra ayrı ayrı hükümlere bağlanması veya önce çeşitli şeyler hakkında ayrı ayrı hükümler verilerek daha sonra bunların bir hüküm altında birleştirilme sanatına “cem‘ ma‘at-taksîm” denilir.⁶⁵⁰

حَتَّى أَقَامَ عَلَيَّ أَرْبَاعٍ خَرَشْنَةً، تَشَقَّى بِهِ الرُّومُ وَالصُّلْبَانُ وَالْبَيْعُ

لِلسَّبِي مَا نَكَحُوا وَالْقَتْلُ مَا وَلَدُوا، وَالنَّهْبُ مَا جَمَعُوا وَالنَّارُ مَا زَرَعُوا

“Nihayet o (pehlivan), Harşene şehrinin etrafında ikamet etti. Rumlar, Haçlılar ve kiliseler(de ibadet edenler) onunla mutsuz oldular. Çünkü onların nikâhladıkları (bayanlar) tutsaklık, dünyaya getirdikleri (çocuklar) yok edilmek, bir araya getirdikleri (mallar) yağmalanmak ve ettikleri (ekinler) yakılmak içindi.”

⁶⁴⁶ el-Merâğî, s. 279; Bolelli, s. 510; el-Haşimî, s. 301.

⁶⁴⁷ el-Merâğî, s. 280; Aslan, c. III, s. 196; Bolelli, s. 499; el-Haşimî, s. 302.

⁶⁴⁸ el-Merâğî, s. 280; Şahin ve Altuntaş, İsrâ, 17/12.

⁶⁴⁹ el-Merâğî, s. 280; Bolelli, s. 500.

⁶⁵⁰ el-Merâğî, s. 280; el-Haşimî, s. 302; Bolelli, s. 520; Aslan, c. III, s. 197.

Şâir burada, Rum, Haçlı ve kilise ehlini zarar görme hususunda bir hüküm altında birleştirmiş daha sonra, bunların kadınlarının esir alınması, çocuklarının öldürülmesi, toplanılan malın yağmalanması ve ekilen ekinin yakılması gibi kısımlara ayırarak taksîm etmiştir. Böylece cem‘ ile beraber taksîm sanatı gerçekleşmiştir.⁶⁵¹

4.1.18. Cem‘ Ma‘at-Tefrîk ve’t-Taksîm (الجمع مع التفريق و التقسيم)

Bir hükümde toplanılan iki veya daha çok şeyin arasına farklılık konulup, sonra bunların ayrı ayrı vasıflandırılmasına Cem‘ ma‘at-tefrîk ve’t-taksîm denilir.⁶⁵²

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ، فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ، خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ، وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرٌ مِّجْدُودٍ.

“105. O geldiği gün hiçbir zat konuşamaz. Ancak O’nun müsadeseyle (konuşmak müstesna). Artık onlardan kimi şakîdir, kimi de sa’idir. 106. şekâvete düşmüş olanlar ateştedirler. Onlar için orada çok sert bir soluyuş ve bir hıçkırık mevcuttur. 107. (Onlar) Orada gökler ve yer devam ettikçe ebedi surette kalacaklardır. Rabb’in dilediği zaman müstesna. Kesinlikle senin Rabb’in dilediğini bihakkın işleyicidir. 108. sa’id olanlar cennettedirler. Rabb’in dilediği müddetten başka gökler ve yer devam ettikçe orada muhalledtirler. Bir atıyye ki, kopmamıştır.”⁶⁵³

Burada Cem‘ 105. ayetteki يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ dur. Tefrîk 106. ayetteki فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ tir. Taksîm ise yine 106. ayetteki شَقُوا ve 108. Ayetteki سُعِدُوا olup hepsinin bir arada gelmesi Cem‘ ma‘at-tefrîk ve’t-taksîmin gerçekleştiğinin göstergesidir.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ el-Merâğî, s. 281; Aslan, c. III, s. 197; Bolelli, s. 501; el-Haşimî, s. 302.

⁶⁵² el-Merâğî, s. 281; Bolelli, s. 503; Aslan, c. III, s. 202.

⁶⁵³ el-Merâğî, s. 281; Bilmen, Hud, 11/105-108; Bolelli, s. 503; Aslan, c. III, s. 203.

⁶⁵⁴ el-Merâğî, s. 281; Aslan, c. III, s. 197; Bolelli, s. 504.

4.1.19. Tecrîd (التجريد)

Sözlük olarak, birşeyin onun dışında kalan her şeyden arındırılmasıdır.⁶⁵⁵ Terim olarak, sıfat sahibi olan bir hükümden, tıpkı onun misli gibi başka bir hükümün çıkarılmasıdır. Bunun yapılmasının sebebi, o sıfatın o emirde kemal derecesine vardığını mübâlağa etmek içindir.^{656 657}

4.1.20. Mübâlağa, Kısımları ve Âlimlerin Mübâlağa Hakkındaki Görüşleri (المبالغة - آراء العلماء فيها - أقسامها)

el-Merâğî, bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Mübâlağa, bir şeyin şiddette veya zayıflıkta imkânsız veya çok uzak bir duruma ulaştığının iddia edilmesidir.⁶⁵⁸ Âlimler, mübâlağa hakkında, mutlak bir şekilde reddedenler, mutlak bir şekilde kabul edenler ve orta yolu seçenler, yani güzel gördüklerini kabul, çirkin gördüklerini reddedenler diye üç gruba ayrılmışlar.”⁶⁵⁹

Sa’di Teftezânî de (el-Merâğî gibi) mübâlağayı üç kısma ayırmıştır:

a. Belîğ (البلغ): Mübâlağanın hem aklen hem de âdeten mümkün olan kısmıdır.⁶⁶⁰

زَيْدٌ بَنِي بَيْتًا كَالْقَصْرِ “Zeyd köşk gibi bir ev yaptı.”

Burada, Zeyd’in köşk gibi bir ev yapması hem aklen hem de âdeten mümkündür.⁶⁶¹

b. İğrâk (الإغراق): Anlatılan durumun aklen mümkün olup âdeten mümkün olamamasıdır.⁶⁶²

وَأَكْرَمُ جَارِنَا مَا دَامَ فِينَا، وَ نُسْبُهُ الْكِرَامَةَ حَيْثُ مَا لَا

⁶⁵⁵ el-Merâğî, s. 281.

⁶⁵⁶ el-Merâğî, s. 281; el-Haşimî, s. 297; Aslan, c. III, s. 215.

⁶⁵⁷ Detaylı bilgi ve örnekler için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 281, 282.

⁶⁵⁸ el-Merâğî, s. 283; el-Haşimî, s. 303; Aslan, c. III, s. 225.

⁶⁵⁹ el-Merâğî, s. 283.

⁶⁶⁰ el-Merâğî, s. 283; el-Haşimî, s. 303; Aslan, c. III, s. 227.

⁶⁶¹ el-Merâğî, s. 283.

⁶⁶² el-Merâğî, s. 283; el-Haşimî, s. 303; Aslan, c. III, s. 228.

“Komşumuz içimizde olduğu müddetçe ona ikramda bulunuruz. Ayrılıp bizden uzaklaşsa da yine ikramımızı onun peşinden göndeririz.”

Şiirde anlatılan durum aklen mümkün olsa da âdeten uzak bir durumdur. Çünkü komşu komşuluktan çıktıktan sonra âdet olarak artık evine yemek yollanılmaz.⁶⁶³

c. Gülv (الغلو): Aklen ve âdeten mümkün olmayan kısımdır.⁶⁶⁴

وَأَخَفْتُ أَهْلَ الشِّرْكِ حَتَّى أَنَّهُ، لَتَخَافَكَ النُّطْفَةَ الَّتِي لَمْ تُخْلَقْ
“Şirk ehlini öyle korkuttun ki nutfе durumunda olup yaratılmamış olanlarını dahi korkuttun.”

Şiirde geçen, yaratılmamış olup, nutfе durumundakinin bile korkması hem aklen hem de âdeten imkânsız bir durumdur.⁶⁶⁵

4.1.21. Kelâmî Mezheb (المذهب الكلامي)

Kelâmî Mezheb, itikad konusunda kullanılan cümlelerin belâğatı demektir. Kelâmî Mezheb, belîğîn, kendi görüşünü kabul ettirmek ve karşı tarafın görüşünü çürütmek için akaid ilmine nisbeti sahih olan aklî ve kat’î delil getirmesine denir.⁶⁶⁶

Kelâmî Mezhebe Kur’an’dan şu örnek verilebilir:

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا
“Eğer o ikisinde (gökler ile yerde) Allah'tan c.c. başka ilahlar olsaydı her ikisi de fesada uğramış olurdu.”⁶⁶⁷

Bu ayet, aklî bir delildir. Yani yer ve gökyüzü helaka gitmemiştir o zaman ilahlar yoktur, tek bir ilah vardır.

Hız. Peygamber de şöyle buyurmuştur:

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَابْكَيْتُمْ كَثِيرًا

“Eğer siz benim bildiğimi bilseydiniz az güler ve çok ağlardınız.”

Bu hadisten şöyle aklî bir yorum yapılabilir: “Siz çok gülüyorsunuz, az ağlıyorsunuz o zaman siz benim bildiğimi bilmiyorsunuz.”⁶⁶⁸

⁶⁶³ el-Merâğî, s. 284; el-Haşimî, s. 303; Aslan, c. III, s. 228.

⁶⁶⁴ el-Merâğî, s. 284; el-Haşimî, s. 303; c. III, s. 229.

⁶⁶⁵ el-Merâğî, s. 285; Aslan, c. III, s. 229.

⁶⁶⁶ el-Merâğî, s. 285; el-Haşimî, s. 295; Aslan, c. III, s. 236.

⁶⁶⁷ el-Merâğî, s. 285; el-Haşimî, s. 295; Bilmen, Enbiya, 21/22; Aslan, c. III, s. 237.

⁶⁶⁸ el-Merâğî, s. 285; Ebi'l-Fadl, Ahmed b. Ali ibn. Haceri'l-'Askalanî, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buharî*, Dâru Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2011, I-XV, c. XI, s. 300, 527.

4.1.22. Hüsnü't-Ta'lîl (حسن التعليل)

Hüsnü't-ta'lîl, nasirin veya şâirin bir şeyi delilli bir şekilde iddia etmeleri veya ifadeye letafet vermek ve süslemek maksadıyla, bir hususu hayali bir sebebe dayandırarak hakiki sebebine aykırı bir sebeple vasıflandırma sanatıdır.⁶⁶⁹

لَوْ لَمْ تَكُنْ نَيْئُهُ الْجُورَاءِ خِدْمَتَهُ، لَمَا رَأَيْتَ عَلَيْهَا عِنْدَ مُنْتَطِقِ

“Şayet ikizler burcunun amacı ona (övdüğümüz kimseye) hizmet etmek olmasaydı, onun üstünde kuşağı görmezdin.”⁶⁷⁰

لَمْ يَخَاكِ نَائِلَكَ السَّحَابَ وَإِنَّمَا، حُمَّتْ بِهِ فَصَبَّيْهَا الرَّحْضَاءُ

“Bulut, senin arka arkaya yaptığın bağış gibi bir bağışta bulunmak istememiştir. Ancak senin bağışını çekemediği için o (bulut) sıtma hastalığına yakalanmıştır. Böylelikle onun döktüğü yağmur, ancak sıtma teridir.”⁶⁷¹

4.1.23. Tefrî‘ (التفريع)

“Sizin kanınız kuduz marazına derman olduğu gibi cehâlet derdine de dermandır.”⁶⁷²

4.1.24. Zemme Benzeyen Şey ile Methin Te’kid Edilmesi (تأكيد المدح بما يشبه الذم)

يشبه الذم

Üç kısma ayrılır:

a. Menfî bir zem sıfatından medih sıfatını istisna etmek⁶⁷³

“Onlarda bir kusur yoktur. Ancak düşman askerleri ile çarpışmaktan kılıçlarında çentikler oluşmuştur.”

Burada فلول kelimesi فل kelimesinin çoğulu olup kılıcın keskin tarafının kırılması demektir. Kılıçlarında çentikler oluşması olumsuz bir sıfat gibi görünse de aslında methi te’kid eder. Çünkü onların kılıçlarında çentikler oluşması, çok cesur

⁶⁶⁹ el-Merâğî, s. 286; Aslan, c. III, s. 243; Bolelli, s. 520; el-Haşimî, s. 295; el-Cârim ve Emîn, s. 289.

⁶⁷⁰ el-Merâğî, s. 287; Aslan, c. III, s. 248; Bolelli, s. 522; el-Haşimî, s. 297.

⁶⁷¹ Aslan, c. III, s. 245; Bolelli, s. 521; el-Haşimî, s. 297.

⁶⁷² el-Merâğî, s. 287; el-Haşimî, s. 307.

⁶⁷³ el-Merâğî, s. 288; Aslan, c. III, s. 266; Bolelli, s. 512; el-Haşimî, s. 304; el-Cârim ve Emîn, s. 293.

olmalarından kinâyedir. Yani o kadar çarpışmışlar ki kılıçlarında çentikler oluşmuş zira korkak olsalardı çarpışmayacakları için kılıçlarına çizik bile gelmeyecekti.⁶⁷⁴

b. Bir şeye bir medih sıfatının sabit kılınması ve onu takip eden bir istisna edatıyla başka bir medih sıfatının daha getirilmesine denir.⁶⁷⁵

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ بَيْدَ أَبِيٍّ مِنْ قُرَيْشٍ

“Ben Arapların en fasihiyim ancak ben Kureyş (kabilesindenim)’tenim.”⁶⁷⁶

Burada بَيْدَ kelimesi istisnâ edatı olan عَيْرٌ anlamında olup hem öncesi hem de sonrasında medih vardır.⁶⁷⁷

c. Bir şeyin övüldükten sonra müferrâğ istisnâ edatının getirilerek bu istisnâ edatından sonra methe delalet eden bir ibarenin getirilmesine denir.⁶⁷⁸

وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

“Ve bizden öc alman da ayrı değil, lakin bize Rabb’imizin âyetleri geldiği vakit onlara iman ettiğimiz için. Ey Rabb’imiz! Üzerimize sabır yağdır ve müslüman olarak canımızı al.”⁶⁷⁹

Burada إِلَّا dan sonra gelen kısım müferrâğ mustesna olup yüce Allah’a imanı ifade ettiğinden zemme benzeyen şeyle methin te’kid edilmesi gerçekleşmiştir.

4.1.25. Methe Benzeyen Şey ile Zemmi Te’kid Etme (تأكيد الذم بما يشبه المدح)

İki kısma ayrılır:

a. Olumsuz olan bir medih lafzından sonra ona dahil olduğunun varsayılarak bir zemm vasfının istisna edilerek yapılması.⁶⁸⁰

فُلَانٌ لَا خَيْرَ فِيهِ إِلَّا أَنَّهُ يُسِيءُ إِلَيَّ مِنْ أَحْسَنَ إِلَيْهِ

⁶⁷⁴ el-Merâğî, s. 288; Aslan, c. III, s. 262; Bolelli, s. 512; el-Haşimî, s. 304; el-Cârim ve Emîn, s. 293.

⁶⁷⁵ el-Merâğî, s. 288; Aslan, c. III, s. 272; Bolelli, s. 514; el-Haşimî, s. 304; el-Cârim ve Emîn, s. 293.

⁶⁷⁶ el-Merâğî, s. 288; Aslan, c. III, s. 273; Bolelli, s. 515; el-Cârim ve Emîn, s. 291.

⁶⁷⁷ el-Merâğî, s. 288; el-Cârim ve Emîn, s. 291; Bolelli, s. 515; Aslan, c. III, s. 273; ed-Doktor, Cevat Ali, *el-Mufasssal fi tarihi 'l-'Arabi Kable 'l-İslami*, Darussâki, Beyrut, 2001, I-XX, c. XVI, s. 290, 291, 324.

⁶⁷⁸ el-Merâğî, s. 289; Aslan, c. III, s. 276; Bolelli, s. 516.

⁶⁷⁹ el-Merâğî, s. 289; Bilmen, Âraf, 7/126; Bolelli, s. 516; Aslan, c. III, s. 277.

⁶⁸⁰ el-Merâğî, s. 289; Aslan, c. III, s. 285; Bolelli, s. 517; el-Haşimî, s. 305; el-Cârim ve Emîn, s. 293.

“*Falancada hayır yok ancak o kendisine iyilik eden kimseye kötülük eder.*”

Burada, “Kendisine iyilik eden kimseye kötülük etmekte” cümlesi “Hayır yok” cümlesinden istisna yapılmış ancak zemmi te’kid etmiştir.⁶⁸¹

b. Bir şeye bir zem sıfatı sabit kılınp onu takip eden istisna edatından sonra o şeye ayrı bir zem sıfatının getirilmesi.⁶⁸²

فُلَانٌ نَّمَامٌ إِلَّا أَنَّهُ حَسُودٌ “*Falanca fesatçıdır ancak o kıskançtır.*”

Burada نَّمَامٌ zem sıfatıyla vasıflanan kişi إِلَّا dan sonra gelen diğer zem vasfıyla medhe benzeyen zem ile zemmi te’kidleştirilmeye çalışılmıştır.⁶⁸³

4.1.26. İstibâ‘ (الإستبَاع)

Bir şeyin iki farklı üslupla peş peşe methedilmesidir.⁶⁸⁴

نَهَبْتَ الْأَعْمَارَ مَا لَوْ حَوَيْتَهُ، هُنَيْتَ الدُّنْيَا بِأَنَّكَ خَالِدٌ

“*O kadar ömre son verdin ki bunların kalan ömürlerini kendi ömrünle birleştirseydin dünyada ebedi kalmanla, dünya feraha ulaşırdı.*”⁶⁸⁵

Burada, memduh iki kere övülmüş ilkinde, memduhun cesaretinden söz edilmiş olup ikincisinde ise öldürülenlerin öldürülmeyip dünyada yaşayacakları ömrün memduhun ömrüne katılmış olmasıdır. Memduhun bu vesileyle dünyada kalmasıyla dünyanın huzura kavuşmasıdır.⁶⁸⁶

4.1.27. İdmâc (الإدماج)

Sözlükte, bir şeyi sarıp elbisenin içine koymaktır.⁶⁸⁷ Terim olarak, manada medih veya zem olarak geçen kelamın içine başka bir anlam katmaktır.⁶⁸⁸

أَقْلَبْتُ فِيهِ أَحْفَانِي كَأَنِّي، أَعُدُّ بِهِ عَلَيَّ الدَّهْرَ الدُّنُوبَا “*O gecede göz kapaklarımı durmadan çeviriyordum, sanki göz kapaklarımla zaman üzerine günahları sayıyordum.*”

⁶⁸¹ el-Merâğî, s. 289; el-Haşimî, s. 305; Aslan, c. III, s. 285; Bolelli, s. 517.

⁶⁸² el-Merâğî, s. 289; Aslan, c. III, s. 284; Bolelli, s. 519; el-Haşimî, s. 305; el-Cârim ve Emîn, s. 293.

⁶⁸³ el-Merâğî, s. 289; el-Haşimî, s. 305; Bolelli, s. 519; Aslan, c. III, s. 285.

⁶⁸⁴ el-Merâğî, s. 289; el-Haşimî, s. 307; Aslan, c. III, s. 287.

⁶⁸⁵ el-Merâğî, s. 289; Aslan, c. III, s. 287.

⁶⁸⁶ el-Merâğî, s. 289; Aslan, c. III, s. 287.

⁶⁸⁷ el-Merâğî, s. 290; Aslan, c. III, s. 288.

⁶⁸⁸ el-Merâğî, s. 290; el-Haşimî, s. 295; Aslan, c. III, s. 288.

Şâir, gecenin uzunluğundan söz ettiği esnada zamandan şikayet etme anlamını da cümlelerin içine katmıştır.⁶⁸⁹

4.1.28. Tevcîh/Îhâm/Yanıltma (التوجيه - الإيهام)

Medih veya zem manasına eşit bir şekilde muhtemel olan bir kelamı îrad etmeye denir.⁶⁹⁰

لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ “Keşke iki gözü eşit olsaydı.”

Bu sözde iki ihtimal mevcut olup ilkinde o kişinin kör olan gözünün de sağlam olmasının temenni edilmiş olmasıdır. Bu durumda bu söz, şahsın lehine dua mahiyetindedir. İkincisinde ise sağlam olan gözünün de kör olmasının temenni edilmiş olmasıdır. Bu durumda o söz, şahsın aleyhine beddua mahiyetindedir.⁶⁹¹

4.1.29. Kendisinden Ciddiyet Kastedilen Şaka (الهزل الذي يراد به الجد)

Mânevî Bedî‘ten biri de hezldir. Hezl şaka olup kendisinden ciddiyetin kastedilmesidir.⁶⁹²

إِذَا مَا تَمِيمِي أَتَاكَ مُفَاعِحًا، فَعُلْ عُدَّ عَنْ ذَا كَيْفَ أَكُلِكَ لِلضَّبِّ “Temim’li biri sana kibirlenerek geldiğinde, ona de ki, bunu boşver de kertenkeleyi nasıl yedin onu anlat.”

Burada, Temim’li adam gelip kendini methedince muhatap da şakayla: “Siz kertenkeleyi nasıl yediniz” demiş. Aslında burada şaka olsa da bir ciddiyet vurgulanmıştır. Çünkü Temim’li olan kişi bir zamanlar yemek bulamadığı için haşarat yemek zorunda kalmıştır. Kendini övmesiyle muhatap onun geçmişteki ezikliğini şaka yaparcasına hatırlatmıştır.⁶⁹³

4.1.30. Tecâhulu’l-‘Arif - Bilmezlikten Gelme (تجاهل العارف)

Bir nükteden dolayı malum olan bir şeyin malum olmayana sevk edilmesidir.⁶⁹⁴ Tecâhulu’l-‘arif’in gerçekleştiği bazı yerler şöyledir:

a. Tahkîr/Küçümseme (التحقير):

⁶⁸⁹ el-Merâğî, s. 290; el-Haşimî, s. 295; Aslan, c. III, s. 289.

⁶⁹⁰ el-Merâğî, s. 290; el-Haşimî, s. 305; Aslan, c. III, s. 290.

⁶⁹¹ el-Merâğî, s. 291; Aslan, c. III, s. 292.

⁶⁹² el-Merâğî, s. 291; Aslan, c. III, s. 292.

⁶⁹³ el-Merâğî, s. 291; el-Haşimî, s. 313; Aslan, c. III, s. 294.

⁶⁹⁴ el-Merâğî, s. 291; Aslan, c. III, s. 296.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنْبِئُكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُمْرِقٍ إِنَّا كُنَّا لَنَعِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

“Yine inkârcılar şöyle dediler: “Çürüyüp ufalandıktan sonra sizin yeniden canlandırılacağınızı söyleyen bir adamı sizlere göstereyim mi?”⁶⁹⁵

b. Ta‘riz (التعريض):

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“De ki: Sizi göklerden ve yerden rızıklandıran kimdir? De ki: Allah. c.c. O halde, ya biz hidayet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!”⁶⁹⁶

Tecâhulu’l-‘arif, tahkîr ve ta‘rizin dışında, inas, zemde mubâlağa, medihte mubâlağa, tevbîh gibi yerlerde de gerçekleşir.⁶⁹⁷

4.1.31. el-Kâvlu Bi’l-Mûceb (القول بالموجب)

Mânevi Bedî‘ten biri olan el-kâvlu bi’l-muceb iki kısma ayrılmıştır:

a. Başkalarının kelamında bir şeyden kinâye olarak bir sıfat getirilip daha sonra o şey için bir hüküm ispat edilip mütekellim de bu hükmü başka kişilere ispat ettiğinde ispatına veya nefyine hiç değinmeden başkasına ispat işlemini gerçekleştirmesidir.⁶⁹⁸

يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

“Derler ki: Eğer Medine'ye döner gidersek kesinlikle azîz olanlar, zelîl olanları oradan çıkaracaklardır. Halbuki izzet, sadece yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'in ve müminlerindir.”⁶⁹⁹

Bu ayetteki الْأَعَزُّ kelimesi sıfat olup, münafıkların konuşmasında vuku bulup, kendilerinden kinâye olarak kullanılmış ve burada, münafıklar kendi grupları için müminleri Medine'den çıkarma hükmünü ispat etmişlerdir. Yüce Allah da ayetin devamında onlara reddiye olarak izzet sıfatını onların dışındaki grup olan yüce Allah'a, Peygamber'ine ve müminlere ispat etmiştir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁵ el-Merâğî, s. 291; Şahin ve Altuntaş, Sebe, 34/7.

⁶⁹⁶ el-Merâğî, s. 292; Şahin ve Altuntaş, Sebe, 34/24.

⁶⁹⁷ el-Merâğî, s. 291, 292; Aslan, c. III, s. 296-298.

⁶⁹⁸ el-Merâğî, s. 292; el-Haşimî, s. 306; Aslan, c. III, s. 299.

⁶⁹⁹ el-Merâğî, s. 292; el-Haşimî, s. 306; Bilmen, Munafikun, 63/8; Aslan, c. III, s. 300.

⁷⁰⁰ el-Merâğî, s. 292; el-Haşimî, s. 306; Aslan, c. III, s. 300.

b. Başkasının kelimasında yer alan bir lafzı alıp o lafzın muhtemel olan manalarından birine, lafzın muteâllıkının zikrinin yardımıyla, muradının hilafına olan başka bir manaya hamledilmesidir.⁷⁰¹

قُلْتُ تَقَلْتُ إِذَا أَتَيْتُ مِرَارًا، قَالَ تَقَلْتُ كَاهِلِي بِالْأَيْدِي

“Dedim ki defalarca geldim diye sana ağırlık yaptım. O da dedi ki verdiği ikramlarla omuzlarıma ağırlık verdin. Yani asıl ben sana minnettardım.”

Burada şiirde geçen ثَقَلْتُ lafzı ilk bakışta sana yük oldum, sana ağırlık verdim anlamında kullanılmıştır. Şâir bu lafzı, nimet ve minnetlerle omuzlara ağırlık verme anlamına hamletmiştir. Bunu lafzın muteâllıkı olan كَاهِلِي بِالْأَيْدِي ibaresini zikretmekle yapmıştır. Eğer muteâllık zikredilmeseydi minnetin altında kaldık manası anlaşılmazdı.⁷⁰²

4.1.32. İttirâd (الإطراد)

Memduhun ve ecdadının (erkek tarafının) viladet sırasına göre, sahih ve düzgün bir tertiple herhangi bir zorlama ve sapma olmaksızın yumuşak ve düzen içinde açığa kavuşturulmasıdır.⁷⁰³ Annelerin ve ninelerin zikredilmesi ise belîğlerin yanında memduhun değerini düşürdüğü için tasvip edilmemiştir.⁷⁰⁴

Efendiler efendisi s.a.v. bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

الْكَرِيمُ ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنُ الْكَرِيمِ، يُوسُفُ ابْنُ يَعْقُوبَ ابْنُ إِسْحَاقَ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ

“Şereflinin oğlu, şereflinin oğlu, şereflinin oğlu şerefli; İbrahim’in oğlu, İshak’ın oğlu, Yakub’un oğlu Yusuf.”^{705 706}

4.2. LAFZÎ MUHASSİNAT (المحسنات اللفظية)

el-Merâğî’nin, ‘Ulûmu’l-Belâğa adlı eserinde konu edindiği bedî‘ ilminin ikinci kısmı olan lafzî muhassinatın konuları, tezde şöyle ele alınmıştır:

⁷⁰¹ el-Merâğî, s. 292; el-Haşimî, s. 307; Aslan, c. III, s. 301.

⁷⁰² Aslan, c. III, s. 302.

⁷⁰³ el-Merâğî, s. 293; Aslan, c. III, s. 302.

⁷⁰⁴ el-Merâğî, s. 293.

⁷⁰⁵ el-Merâğî, s. 293; Aslan, c. III, s. 304; İbn. Haceri’l’Askalanî, c. X, s. 144, 179, 330.

⁷⁰⁶ Müellifin, mânevî muhassinat konusuyla ilgili olarak cevabıyla birlikte verdiği üç alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer üç alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 293-297.

4.2.1. Cinâs, Kısımları ve Faidesi (الجناس وأقسامه وفائدته)

Cinâs sözlükte, aynı cinste olması onunla aynı şekle girmesidir.⁷⁰⁷ Terim olarak iki kelimenin anlam açısından farklı olmakla beraber lafız bakımından bir olmalarıdır. Buna tecnîs, tecanüs ve mücanese de denilmiştir.⁷⁰⁸

Cinâs, tam ve gayrı tam olmak üzere iki kısma ayrılır:

4.2.1.1. Cinâs-ı Tam (الجناس التام): İki kelimenin şu dört şeyde müttefik olmasıdır: Hey’etül huruf (hareke ve sükûnlar) ta, sayıda, nevte ve tertipte.⁷⁰⁹

a. Cinâs-ı Mumasil (الجناس المماثل): Aynı olan iki lafzın aynı nevten gelmesidir. Bu nev, iki isim, iki fiil veya iki harf olabilir.⁷¹⁰

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ “*Ve o gün ki kıyamet kopar, günahkârlar (dünyada) bir saatten başka durmadıklarına ant içerler.*”⁷¹¹

Bu ayette, iki lafız, isim olarak bir araya gelmişler. Birinci ساعة kıyamet gününü, ikinci ساعة ise zamandan söz etmiştir.⁷¹²

b. Cinâs-ı Müstevfâ (الجناس المستوفي): Bir ibarede aynı olan iki lafzın farklı nevlerden örneğin isim ve fiilden, isim ve harften veya fiil ve harften meydana gelmesine denir.⁷¹³

فَمَاتَ مِنْ كَرَمِ الزَّمَانِ فَإِنَّهُ، يَحْيَا لَدَى يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ “*Zamanın cömertliğinden her ne ölmüşse muhakkak o, Yahya b. Abdullah’ın yanında yaşıyor.*”⁷¹⁴

Bu beyitte geçen يَحْيَى kelimelerinden ilki fiildir, ikincisi şahıs ismidir.

c. Cinâs-ı Mürekkeb (الجناس المركب): Cinâslı ibarelerden her ikisi veya birisi iki veya daha fazla kelimededen meydana gelmesine cinâs-ı mürekkeb veya cinâs-ı tertîb denir. Bu cinâs üç kısma ayrılır:⁷¹⁵

⁷⁰⁷ el-Merâğî, s. 297; Bolelli, s. 406.

⁷⁰⁸ el-Merâğî, s. 297; el-Haşimî, s. 317; Bolelli, s. 406; el-Cârim ve Emîn, s. 265; Aslan, c. III, s. 307.

⁷⁰⁹ el-Merâğî, s. 297; el-Cârim ve Emîn, s. 265; Aslan, c. III, s. 315; Bolelli, s. 407; el-Haşimî, s. 318.

⁷¹⁰ el-Merâğî, s. 297; Aslan, c. III, s. 316; Bolelli, s. 408; el-Haşimî, s. 318.

⁷¹¹ el-Merâğî, s. 297; Bilmen, Rum, 30/55; el-Haşimî, s. 318.

⁷¹² el-Merâğî, s. 297; Bolelli, s. 409; el-Cârim ve Emîn, s. 263; el-Haşimî, s. 318; Aslan, c. III, s. 315.

⁷¹³ el-Merâğî, s. 297; Aslan, c. III, s. 316; Bolelli, s. 408; el-Haşimî, s. 318.

⁷¹⁴ el-Merâğî, s. 298; Aslan, c. III, s. 318; Bolelli, s. 412; el-Haşimî, s. 318; el-Cârim ve Emîn, s. 265.

ca. Cinâs-ı Müteşabih/Mukarin (الجناس المتشابه-المقرون): İmlâları ve okunuşları birbirine uyan lafızların meydana getirdiği mürekkebin cinâslara cinâs-ı müteşabih denir.⁷¹⁶

إِذَا مَلَكَتْ لِي يَدَاكَ فَكُنْ بِرَبِّكَ ذَاهِبَةً، فَدَعُهُ فَذَوِّكُهُ ذَاهِبَةً
“Hükümdar bağış yapan cömert birisi değilse onu terket, çünkü onun devleti gidicidir.”

Bu beyitte, cinâsın birinci ibaresi sahip ve malik anlamındaki لِي ve bağış anlamında ذَاهِبَةً kelimesinden meydana gelmiştir. İkincisi ise ذَهَبَ gitti fiilinden türeyen gidicidir anlamındaki ذَاهِبَةً ism-i fâildir.⁷¹⁷

cb. Cinâs-ı Mefruk (الجناس المفروق): Benzer olan kelimelerin farklı yazılışlarına cinâs-ı mefruk denir.⁷¹⁸

كُلُّكُمْ قَدْ أَخَذَ الْجَمَامَ وَلَا جَمَامَ لَنَا، مَا الَّذِي ضَرَّ مُدِيرَ الْجَمَامِ لَوْ جَامَلْنَا

“Bizim hiç kadehimiz olmadığı halde, hepiniz kadeh almışsınız. Eğer sakilik eden şahıs, bize de güzellikle muamele etse bunun ona ne zararı dokunacak?”

Bu beyitte birinci mısranın sonundaki لَنَا جَمَامَ lafzı ile ikinci mısranın sonundaki جَامَلْنَا lafzının yazılışları ve manaları farklıdır.⁷¹⁹

4.2.1.2. Cinâs-ı Gayr-ı Tam (جناس غير التام)

Cinâs-ı tamda zikredilen dört şeyden herhangi birinin ihtilafı olması durumunda cinâs-ı gayr-ı tam oluşur.⁷²⁰ Bunun da çeşitleri vardır:

4.2.1.2.1. Harflerin Nevinin Değişmesi İle Oluşan Cinâs: Bu cinâsta bir harften daha fazla değişiklik olmaması şartı vardır. Bunun da iki kısmı vardır:

a. Cinâs-ı Müzari (Müşabih): Değişen harflerin mahreçleri birbirine yakın, nevlere, şekilleri ve tertipleri aynı kalmak şartıyla sadece harfler arasında

⁷¹⁵ el-Merâğî, s. 298; el-Haşimî, s. 318; Bolelli, s. 413; Aslan, c. III, s. 318.

⁷¹⁶ el-Merâğî, s. 298; el-Haşimî, s. 321; Bolelli, s. 413; Aslan, c. III, s. 319.

⁷¹⁷ el-Merâğî, s. 298; Aslan, c. III, s. 319; Bolelli, s. 413; el-Haşimî, s. 321.

⁷¹⁸ el-Merâğî, s. 298; el-Haşimî, s. 321; Bolelli, s. 413; Aslan, c. III, s. 319.

⁷¹⁹ Aslan, c. III, s. 320; Bolelli, s. 414.

⁷²⁰ el-Merâğî, s. 298; el-Haşimî, s. 318; Bolelli, s. 416; el-Cârim ve Emîn, s. 265; Aslan, c. III, s. 324.

farklılık bulunan lafızların meydana gelmesine cinâs-ı müzari denir. Bunun da üç şekli vardır.⁷²¹

a.a. Kelimenin başında gerçekleşen ihtilaf:

بَيْنِي وَبَيْنَ كَيْ لَيْلٍ، دَامِسٌ وَطَرِيقٌ طَامِسٌ

“Benim ve evimin arasında karanlık bir gece ve bozuk bir yol mevcuttur.”

Burada دَامِسٌ ve طَامِسٌ kelimelerinin nevlere her ne kadar ayrı ise de mahreçleri birbirine yakındır; baştaki ilk harfleri değişmiştir.⁷²²

a.b. Kelimenin ortasında gerçekleşen ihtilaf:⁷²³

الْبَلَايَا أَهْدَافُ الْبَرَائِيَا “Belalar yeryüzündekileri hedef alır.”

Burada بَلَايَا ve بَرَائِيَا kelimelerinin orta harfinde değişiklik oluşmuştur.⁷²⁴

a.c. Kelimenin sonunda gerçekleşen ihtilaf:⁷²⁵

هُمْ فِي السَّيْرِ جَزِي السَّيْلِ وَالِي الْحَيْرِ جَزِي الْحَيْلِ “Onlar yol almada suyun akışı gibidirler, hayra doğru gitmeleri ise atın gitmesi gibidirler.”

Burada حَيْر ve حَيْل kelimelerinin sonlarında tek harf değişikliğe uğrayarak cinâs-ı müzâri meydana gelmiştir.⁷²⁶

b. Cinâs-ı Lâhik: Harflerin muhtelif olup mahreçlerinin yakın olmadığı cinâstır. Cinâs-ı lâhik üç kısmı olup Bu cinâsta da farklı olan harfler, kelimenin başında, ortasında veya sonunda bulunabilirler.⁷²⁷

b.a. İhtilafların kelimenin başında olması:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

“Arkadan çekiştiren, kaş göz ile alay eden her bir kimsenin vay haline!

Bu ayette, cinâs هُمَزَةٍ ve لُّمَزَةٍ kelimeleri arasındadır.”⁷²⁸

b.b. İhtilafların kelimenin ortasında olması:⁷²⁹

⁷²¹ el-Merâğî, s. 299; el-Haşimî, s. 319; Bolelli, s. 416; Aslan, c. III, s. 328.

⁷²² el-Merâğî, s. 299; Aslan, c. III, s. 329; el Haşimî, s. 320; Bolelli, s. 416.

⁷²³ el-Merâğî, s. 299; el-Haşimî, s. 320.

⁷²⁴ el-Merâğî, s. 299; Bolelli, s. 416.

⁷²⁵ el-Merâğî, s. 299; el-Haşimî, s. 320.

⁷²⁶ el-Merâğî, s. 299.

⁷²⁷ el-Merâğî, s. 299; Aslan, c. III, s. 328; Bolelli, s. 417; el Haşimî, s. 320.

⁷²⁸ el-Merâğî, s. 299; Bilmen, Humeze, 104/1; el Haşimî, s. 320; Aslan, c. III, s. 328; Bolelli, s. 418.

. فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ، وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ. “9. Öyleyse sakın yetimi ezme! Eli boş gönderme, seni himaye ettiğimiz gibi sen de onu himaye et. 10. Sakın isteyeniyi azarlama! Ya istediğini ver ya da güzel bir biçimde geri çevir.”

Bu ayette, cinâs تَنْهَرْ ve تَقْهَرْ kelimeleri arasında gerçekleşmiştir.⁷³⁰

b.c. İhtilafların kelimenin sonunda olması:⁷³¹

أَلِمَا فَاتٍ مِنْ تَلَاقٍ تَلَافٍ، أَمْ لِشَاكٍ مِنْ الصَّبَابَةِ شَافٍ “Kaçırılan görüşme fırsatlarının telafisi olur mu? Ya da aşktan şikâyetçi olana derman veren bulunur mu?”

Bu beyitte تَلَافٍ ve تَلَاقٍ kelimelerinin son harfleri değiştiği için cinâs-ı lâhik meydana gelmiştir.⁷³²

4.2.1.2.2. Cinâs-ı Nakıs (الجناس الناقص):

a. Harflerin sayısı yüzünden meydana gelen değişiklik cinâs-ı nakıstan olup üç kısma ayrılır.⁷³³

a.a. Cinâs-ı Merduf: Kelimenin başında bir harfin ziyadeleşmesiyle oluşan cinâstır.⁷³⁴

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَأَلْتَمَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ، إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ. “29, 30. “Ve ayak da ayağa dolanmış olacaktır. O günde sevk olunmak sadece Rabb’inedir.”⁷³⁵

Burada سَاقٍ kelimesinde sadece م harfi ziyade olup مَسَاقٌ kelimesine dönüşmüş ve cinâs-ı nakıs gerçekleşmiştir.⁷³⁶

a.b. Cinâs-ı Müktenef: Kelimenin ortasında bir harfin değişmesiyle oluşan cinâstır.⁷³⁷

جَدَى جَهْدَى “Elde ettiğim, çalışmam kadardır.”

⁷²⁹ el-Merâğî, s. 299; el Haşimî, s. 320.

⁷³⁰ el-Merâğî, s. 299; Şahin ve Altuntaş, Duha, 93/9, 10; Ebu'l-Berekât, s. 1245; Bolelli, s. 419.

⁷³¹ el-Merâğî, s. 299; el Haşimî, s. 320.

⁷³² el-Merâğî, s. 299; Bolelli, s. 419.

⁷³³ el-Merâğî, s. 298; el Haşimî, s. 318; Bolelli, s. 419.

⁷³⁴ el-Merâğî, s. 298; Aslan, c. III, s. 325; Bolelli, s. 419; el Haşimî, s. 318.

⁷³⁵ el-Merâğî, s. 298; Bilmen, Kıyamet, 75/29, 30.

⁷³⁶ el-Merâğî, s. 298; Bolelli, s. 420.

⁷³⁷ el-Merâğî, s. 298; el Haşimî, s. 318.

Burada جَدَى ve جَهْدَى kelimelerinin ortasında bir harf değiştiği için cinâs-ı müktenef meydana gelmiştir.⁷³⁸

a.c. Cinâs-ı Mutarraf: Kelimenin sonunda bir harfin ziyadeleşmesiyle oluşan cinâstır.⁷³⁹

Burada عَوَاصٍ ve عَوَاصِمٍ kelimelerinin sonlarında bir harfin ziyadeleşmesiyle cinâs-ı mutarraf meydana gelmiştir.⁷⁴⁰

a.d. Cinâs-ı Müzeyyel (الجناس المذيل): Kelimeler arasındaki farklılığın bir harften fazla olması veya bir kelimenin sonunda iki veya daha fazla harfin eksik olmasına denir.⁷⁴¹

“Şüphesiz ağlamak, kaburgalar arasındaki (kalpteki) ateşten kurtulmanın dermanıdır.”

Bu beyitte الجوى ve الجوانح kelimeleri arasında müzeyyel cinâs meydana gelmiştir.⁷⁴²

b. Harflerin hareketlerindeki farklılıktan meydana gelen nakıs cinâs olup, iki kısma ayrılır:

b.a. Cinâs-ı Muharref (الجناس المحرف): Hey’etuhurufun (hareke ve sükûnlar) muhtelif olması ile oluşur. Bazen ihtilaf harekede oluşur.⁷⁴³

“Değerli şeyler ancak riske girilmekle kesp edilir.”

Bu beyitteki birinci العُرر kelimesi kıymetli şeyler manasında olup, ikinci العُرر ise tehlikeye atılmak manasındadır. Her ikisi de isimdir. Bu ibaredeki cinâs ise العُرر ve العُرر kelimelerinin hareketlerinin farklı olmasındandır.⁷⁴⁴

Bazen ihtilaf sükûn ve harekede oluşur.

“Bidât şirkin tuzak ipidir.”

⁷³⁸ el-Merâğî, s. 298; Bolelli, s. 420; el Haşimî, s. 318.

⁷³⁹ el-Merâğî, s. 298.

⁷⁴⁰ el-Merâğî, s. 299.

⁷⁴¹ el-Merâğî, s. 299; Aslan, c. III, s. 327; Bolelli, s. 420; el Haşimî, s. 319.

⁷⁴² el-Merâğî, s. 298; Aslan, c. III, s. 328; Bolelli, s. 421; el-Cârim ve Emîn, s. 264.

⁷⁴³ el-Merâğî, s. 298; Aslan, c. III, s. 321; Bolelli, s. 421; el-Haşimî, s. 320.

⁷⁴⁴ el-Merâğî, s. 298; el-Cârim ve Emîn, s. 268; Bolelli, s. 423.

Bu ibarede aynı kökten olan iki kelimededen ilki yani شَرَكُ ‘aynulfiil üstün harekesini alırken ikincisi yani الشَّرِكُ sakin geldiğinden cinas-ı muharref meydana gelmiştir.⁷⁴⁵

b.b. Cinâs-ı Musahhaf (الجناس المصحف): Cinâslı kelimelerde harflerin şekillerinin aynı olması, noktalarının farklı olması durumunda cinâs-ı musahhaf meydana gelir.⁷⁴⁶

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا، الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا.

“103. De ki: Size amellerce en çok hüsrana düşmüş olanları söyleyeyim mi? 104. Onlar ki, dünya yaşamında çalışmaları boşa gitmiştir. Ve halbuki onlar güzel bir amel yaptıklarını sanırlar.”⁷⁴⁷

Bu ayetlerde يُحْسِنُونَ ve يَحْسَبُونَ kelimeleri şekil olarak birbirine benzese de, noktalama itibariyle birbirindenden ayırdıklarından cinas-ı musahhaf meydana gelmiştir.⁷⁴⁸

عَلَيْكُمْ بِالْأَنْكَارِ فَيَأْتُهُنَّ أَشَدُّ حُبًّا وَأَقْلَابًا حَبِيًّا “Mutlaka bakire kızla evleniniz. Çünkü onlar çok sevimli ve en az hileye sahiptirler.”⁷⁴⁹

Bu hadisteki cinâs حَبِيًّا ve حُبًّا kelimelerinin şekil bakımından aynı olmaları, noktalama işaretleri bakımından ise, farklı olmalarındandır.⁷⁵⁰

4.2.1.2.3. Cinâsu'l-Kalb (جناس القلب): Cinâslı kelimelerde, harflerin sırasının değişik olmasıyla meydana gelir.⁷⁵¹ Bu cinâs dört kısma ayrılır:

a. Kalbu'l-Küll (قلب الكل): Harflerin tertibinin değiştiği cinâstır. Cinâslı kelimelerden birinin harfleri, ters dizildiğinde başka kelimeyi oluşturuyorsa buna kalbu'l-küll denir.⁷⁵²

⁷⁴⁵ el-Merâğî, s. 298; Aslan, c. III, s. 323; Bolelli, s. 422.

⁷⁴⁶ el-Haşimî, s. 321; Bolelli, s. 423.

⁷⁴⁷ Bilmen, Kehf, 18/103, 104; Bolelli, s. 424.

⁷⁴⁸ Bolelli, s. 424.

⁷⁴⁹ Bolelli, s. 424; İbn. Mace, Ebu ‘Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, el-Mektebetu'l-‘İlmiyye, İstanbul, 1981, I-II, c. II, Nikah, 7.

⁷⁵⁰ Bolelli, s. 424.

⁷⁵¹ el-Merâğî, s. 299; el-Haşimî, s. 321.

⁷⁵² el-Merâğî, s. 299; Aslan, c. III, s. 332; Bolelli, s. 425; el-Haşimî, s. 321.

حُسَامُهُ فَتَحٌ لِأَوْلِيَاءِهِ حَنْفٌ لِأَعْدَائِهِ

“Onun kılıcında, dostları için fetih, düşmanları için ölüm vardır.”

Bu ibaredeki فَتَحٌ ve حَنْفٌ kelimelerinin dizilişi tersine çevrilerek başka bir kelime oluştuğu için kalbu’l-küll oluşmuştur.⁷⁵³

b. Kalb-u Ba‘z (قلب بعض): Bazı cinâslı kelimeler veya cinâslı kelimelerin harflerinin tertip ve düzeni değişik olduğunda kalb-u ba‘z meydana gelir.⁷⁵⁴

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا وَأَمِنْ رُوعَاتِنَا

“Ey Rabb’im avretlerimizi mestur eyle ve güzelliklerimizi güvene al.”

Burada عَوْرَاتٌ ve رُوعَاتٌ kelimelerinde harflerin tertibi değiştiğinden kalb-u ba‘z meydana gelmiştir.⁷⁵⁵

c. Kalbu’l-Mucennâh (القلب المجنح): Aralarında cinâs-ı kalb bulunan kelimelerden birinin beytin başında, diğerinin beytin sonunda bulunmasına kalb-u mucennâh denir.⁷⁵⁶

قَدْ لَاحَ أَنْوَارُ الْهُدَى، مِنْ كَفِّهِ فِي كُلِّ حَالٍ

“Her durumda onun elinden hidayet nurları ışıldardı.”

Bu beyitteki cinâs لَاحٌ ve حَالٍ kelimeleri arasında meydana gelmiştir.⁷⁵⁷

d. Kalbu’l-Müstevî (القلب المستوي): Cinâslı ibarenin sonundan başına doğru okunduğu takdirde, başından sonuna doğru okunduğu halden çıkmayıp birebir aynı olması durumunda kalbu’l-müstevî meydana gelir.⁷⁵⁸

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ “Ve Rabb’ini yücelterek an.”⁷⁵⁹

⁷⁵³ el-Merâğî, s. 299; el-Haşimî, s. 321; Bolelli, s. 425; Aslan, c. III, s. 332.

⁷⁵⁴ el-Merâğî, s. 299; Aslan, c. III, s. 332; Bolelli, s. 426; el-Haşimî, s. 321.

⁷⁵⁵ el-Merâğî, s. 299; Bolelli, s. 426; el-Haşimî, s. 321; Aslan, c. III, s. 332; Ahmed b. Hanbel, c. II, s. 425.

⁷⁵⁶ el-Merâğî, s. 299; el-Haşimî, s. 322; Bolelli, s. 427; Aslan, c. III, s. 333.

⁷⁵⁷ Aslan, c. III, s. 333; Bolelli, s. 427.

⁷⁵⁸ el-Haşimî, s. 322; Bolelli, s. 427.

⁷⁵⁹ Bilmen, Mudessir, 74/3; Bolelli, s. 428.

Burada كَبِيرٌ kelimesi tersten okunduğunda رَبِّكَ kelimesiyle aynı olduğundan kalbu'l-müstevî meydana gelmiştir.

Diğer cinâs çeşitleri şöyledir:

a. Cinâs-ı İştikak (جناس الإشتقاق): Cinâslı kelimelerin, iştikâk yönünden bir olmalarıdır.⁷⁶⁰

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ “Yüzünü o dosdoğru dine döndür.”

Bu ayetteki قَيِّمٌ ve أَقِمْ kelimeleri aynı maddeden türediklerinden cinâs-ı iştikak meydana gelmiştir.⁷⁶¹

b. Cinâs-ı Müzdevic/Mukerrer/Muredded (الجناس المزدوج - مكرر - مردد):

Cinâslı kelimelerin arasında bir fasıla olmadan art arda gelmeleri halinde cinâs-ı müzdevic meydana gelir.⁷⁶²

Hız. Muhammed Mustafa şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُونَ هَيُّونَ كَيْتُونَ “Müminler kolaylaştırıcıdırlar, yumuşak huyludurlar.”⁷⁶³

c. Cinâs-ı Müşabih (الجناس المشابه): Aynı kökten türemedikleri halde, aynı köktenmiş gibi gözüken iki kelimenin meydana getirdiği cinâsa denir.⁷⁶⁴

وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ “O iki cennetin meyvelerinin toplanışı da yakındır.”

Bu ayetteki جَنَى ve جَنَّتَيْنِ kelimeleri aynı kökten gelmiş gibi görünseler de, bunlar değişik kökten türemişlerdir.⁷⁶⁵

4.2.2. Reddu'l-'Acz 'Ala's-Sadr/Tasdîr (رد العجز على الصدر - التصدير)

Mükerrer (lafız ve mana olarak aynı) olan iki lafızdan birinin veya mütecaniseyn (lafızları aynı manaları farklı) olan iki lafızdan birinin veya mulhakayn

⁷⁶⁰ el-Merâğî, s. 300; el-Haşimî, s. 322; Bolelli, s. 428.

⁷⁶¹ el-Merâğî, s. 300; Bilmen, Rum, 30/43; Bolelli, s. 428.

⁷⁶² el-Merâğî, s. 299; el-Haşimî, s. 322; Bolelli, s. 432.

⁷⁶³ el-Merâğî, s. 299; Bolelli, s. 433; el-Mervezî, Abdullah b. el-Mubârek, *ez-Zuhdu verrekâik Li İbni'l-Mubârek*, Dâru'l-Mi'râci'd-Devleti Linnâşir, Mısır, 1995, I-II, c. I. s. 407.

⁷⁶⁴ el-Merâğî, s. 300; el-Haşimî, s. 319; Aslan, c. III, s. 335; Bolelli, s. 433.

⁷⁶⁵ el-Merâğî, s. 300; Bilmen, Rahman Suresi, 54. Ayet; Bolelli, s. 434.

(iştirakları bir) olan iki lafızdan birinin veya şübh-i iştirak olan iki lafızdan birinin cümlelerin başında diğerinin de cümlelerin sonunda getirilmesidir.⁷⁶⁶

a. Mükerrer olan iki lafza şöyle bir örnek verilebilir:

وَتَخَشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ “*Ve insanlardan korkuyordun. Oysa kendisinden korkmana yüce Allah c.c. daha lâyıktı.*”

Burada, her iki تخشى fiili, hem lafız hem mana olarak aynı olup yerleri değişmiştir.⁷⁶⁷

b. Mütecaniseyn olan iki lafza şöyle bir örnek verilebilir:

سَأَلَ اللَّيْمَ يَرْجِعُ وَدَمْعُهُ سَائِلٌ

“*Alçak olan kimseden bağış isteyen, gözü akar vaziyette döner.*”

Burada, her iki سائل lafzı yazılış açısından aynı olmakla beraber manaları ve kökleri farklıdır.⁷⁶⁸

c. Mülhakayn olan iki lafza şöyle bir örnek verilebilir:

فَعُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا

“*Dedim ki: Rabb’inizden bağışlama dileyin çünkü O, çok bağışlayıcıdır.*”

Burada her iki lafız kök olarak aynı olup yerleri değişmiştir.⁷⁶⁹

d. Şübh-i iştirak olan iki lafza şöyle bir örnek verilebilir:

قَالَ إِنِّي لَعَمَلِكُمْ مِّنَ الْغَالِينَ “*Dedi ki: muhakkak ki, ben sizin işlediğiniz şey için buğz edenlerdenim.*”⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ el-Merâğî, s. 301; Aslan, c. III, s. 337; Bolelli, s. 455; el-Haşimî, s. 327.

⁷⁶⁷ el-Merâğî, s. 301; el-Haşimî, s. 327; Şahin ve Altuntaş, Ahzab, 33/37; Bolelli, s. 456; Aslan, c. III, s. 338.

⁷⁶⁸ el-Merâğî, s. 301; el-Haşimî, s. 327; Aslan, c. III, s. 339; Bolelli, s. 457.

⁷⁶⁹ el-Merâğî, s. 301; Şahin ve Altuntaş, Nuh, 71/10; Aslan, c. III, s. 339; Bolelli, s. 457; el-Haşimî, s. 317.

⁷⁷⁰ el-Merâğî, s. 301; Bilmen, Şuâra, 42/168; Aslan, c. III, s. 339; Bolelli, s. 458; el-Haşimî, s. 327.

4.2.3. Sec‘, Sec‘in Güzelliğinin Şartları, Hükümü ve Kısımları (السجع وشروط)

(حسنه وحكمه وأقسامه)

Sec‘ sözlükte şundan alıntıdır: “*Devenin aynı ses tonunda inlemesi veya güvercin ve kumru gibi kuşların nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmeleridir.*”⁷⁷¹

Terim olarak iki kelimenin aynı harfle bitmesidir.⁷⁷²

Sec‘in güzel olmasının dört şartı vardır:

- a. Şık ve zarif olmalı kulağa hoş gelmeli.
- b. Lafızlar, güzel manaları taşıyan lafızlar olmalı.
- c. Sec‘ gerçekleşikten sonra, cümle güzel mana taşıyan bir cümleye bürünmüş olup, reddedilecek bir cümle olmamalı.
- d. Sec‘ olan cümleler, birbirinin tekrarı olmamalı farklı manalara delalet eden cümleler olmalı.

el-Merâğî, Sec‘in şartlarını söyledikten sonra şu açıklamada bulunmuştur: “*Ne zaman ki zikredilen şartlar meydana gelse, kelimada açık bir süs meydana gelir. Hiçbir belîğde kısa bile olsa sec‘siz bir kelimada yoktur. Kur‘an-ı Kerim’in en kısa süresine kadar hepsinde sec‘ mevcuttur.*”⁷⁷³

4.2.3.1. Sec‘in kısımları

a. **Murassa‘a Sec‘ (المرصع):** İki mısradaki yer alan kelimelerin kafiye ve vezin yönünden aynı olmasına denir.⁷⁷⁴

هُوَ يَطْبَعُ الْأَسْحَاءَ بِجَوَاهِرِ لَفْظِهِ، وَيَقْرَعُ الْأَسْمَاعَ بِزَوَاجِرِ وَعْظِهِ

“*O, inciye benzer kelamıyla seçili sözleri işliyor, nakşediyor; pisliklerden alıkoyucu vaazlarıyla kulakları çınlatıyor.*”

Bu beyitteki iki mısranın son harfleri birbirinin aynıdır.⁷⁷⁵

b. **Mütevâzı Sec‘ (المتوازي):** Sondaki iki kelimenin sonlarının aynı olmasıdır.⁷⁷⁶

⁷⁷¹ el-Merâğî, s. 302; Aslan, c. III, s. 340; Bolelli, s. 447.

⁷⁷² el-Merâğî, s. 302; Aslan, c. III, s. 340; Bolelli, s. 447; el-Cârim ve Emîn, s. 273; el-Haşimî, s. 324.

⁷⁷³ el-Merâğî, s. 302, 303.

⁷⁷⁴ el-Merâğî, s. 303; Aslan, c. III, s. 355; Bolelli, s. 447; el-Haşimî, s. 324.

⁷⁷⁵ el-Merâğî, s. 303; el-Haşimî, s. 324; Bolelli, s. 447; Aslan, c. III, s. 355.

⁷⁷⁶ el-Merâğî, s. 303; el-Haşimî, s. 324; Bolelli, s. 451; Aslan, c. III, s. 358.

فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ، وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ.

“12, 13. Orada yüce tahtlar mevcuttur. Hazırlanmış sürahiler mevcuttur.”

Bu ayetlerde مَرْفُوعَةٌ ve مَّوْضُوعَةٌ kelimelerinde mütevâzı sec‘ vardır.⁷⁷⁷

c. Mutarraf Sec‘ (المطرف): Sec‘i oluşturan kelimelerin son harflerinin aynı olup vezinlerinin farklı olmasına denir.⁷⁷⁸

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا، وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا

“13. Size ne oluyor da Allah c.c. için bir vakar (saygınlık, yücelik) ummuyorsunuz? 14. Hâlbuki O, sizi evrelerden geçirerek halketmiştir.”

Burada sec‘i oluşturan kelimeler وَقَارًا ve أَطْوَارًا kelimeleridir. Son harfleri bir olmakla beraber vezinleri farklıdır. Dolayısıyla mutarraf sec‘ meydana gelmiştir.⁷⁷⁹

Uyarılar (تنبيهات):

Burası el-Merâğî’nin ek bilgi verdiği yerlerdendir. Şöyle ki:

a. En güzel sec‘ kıraatı, müsâvî olan sec‘dir.⁷⁸⁰

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وِظِلٌّ مَّمْدُودٍ، وَطَلْحٌ مَّنْضُودٍ، فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ

“28-30. Dikensiz kiraz ağaçları (altında) dırlar. Ve meyveleri kat kat olmuş muz ağaçları (altında) dırlar. Ve yayılmış gölgededirler.”⁷⁸¹

b. Sec‘ler sonlarının sükûn olması üzere mebnidirler. Çünkü müzâvecede bütün suverler vakfedilerek sonlanır.⁷⁸²

“Geçmiş zaman ne kadar uzaktır. Gelecek ise ne kadar yakındır. Bu cümlelerde مَا أَبْعَدَ مَا فَاتَ، وَ مَا أَقْرَبَ مَا هُوَ أَتَ kelimeleri sükun üzere mebnidir.”⁷⁸³

c. Sec‘ için kelimeler, vezin mutabıklığı olsun diye bazen değiştirilir.⁷⁸⁴

⁷⁷⁷ el-Merâğî, s. 303; Bilmen, Ğaşiye, 88/13, 14; Bolelli, s. 452; el-Haşimî, s. 324.

⁷⁷⁸ el-Merâğî, s. 303; el-Haşimî, s. 324; Bolelli, s. 450; Aslan, c. III, s. 354.

⁷⁷⁹ el-Merâğî, s. 303; Şahin ve Altuntaş, Nuh/13, 14; Aslan, c. III, s. 354; Bolelli, s. 450; el-Haşimî, s. 324.

⁷⁸⁰ el-Merâğî, s. 303; el-Haşimî, s. 324.

⁷⁸¹ el-Merâğî, s. 303; Bilmen, Vakıâ, 56/28-30; Aslan, c. III, s. 358; Bolelli, s. 453; el-Haşimî, s. 324.

⁷⁸² el-Merâğî, s. 304; Aslan, c. III, s. 360; Bolelli, s. 454.

⁷⁸³ el-Merâğî, s. 304; Aslan, c. III, s. 360; Bolelli, s. 454.

Hız. Peygamber'in şu hadis-i bu kısma örnek olarak verilmiştir:

أَعِيدُهُ مِنَ الْهَامَةِ وَالسَّامَةِ وَالْعَيْنِ اللَّامَةِ

الْهَامَةُ: "Zehirli olan hayvan."⁷⁸⁵

السَّامَةُ: "Bıkkınlık can sıkıntısı."⁷⁸⁶

الْأَلَامَةُ: "Kötü nazarlı bakışlı göz."⁷⁸⁷

Takdiri: تَاكْدِيرُ الْعَيْنِ الْمَلَمَةِ dir. اللامه diye gelmesinin sebebi makabline (öncesine) muvafık olması içindir.⁷⁸⁸

4.2.4. Müvâzene (الموازنة)

İki ayrı yerin, vezinde eşit olmaları kafiyede ise bunun tersi olmalarıdır.⁷⁸⁹

وَرَزَائِيٌّ مَبْتُونَةٌ، وَمَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ

"15, 16. Dizilmiş yastıklar ile döşenmiş enfes sergiler (vardır)"⁷⁹⁰

Bu ayette مَصْفُوفَةٌ ve مَبْتُونَةٌ kelimeleri vezin açısından müsâvî olup, مَصْفُوفَةٌ kelimesinin kafiyesi ف harfi olup مَبْتُونَةٌ kelimesinin ise ث harfidir.⁷⁹¹

4.2.5. Kalb (القلب)

Kelamın ters çevrilip en son harften başlanıp ilk harfe kadar okunduğu takdirde kelimelerde herhangi bir değişikliğin olmamasına denir.⁷⁹² Bu konu, cinaslarda da kalbu'l-müstevî adı altında kısa bir şekilde geçmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَرَبِّكَ فَكَبِّرُ "Ve Rabb'ini yücelik ile an."

⁷⁸⁴ el-Merâğî, s. 304.

⁷⁸⁵ Sarı, s. 1612.

⁷⁸⁶ Sarı, s. 727.

⁷⁸⁷ Sarı, s. 1391.

⁷⁸⁸ el-Merâğî, s. 304; Ebu'l-'Abbas, Ahmet el-kalkaşandî, *Subhu'l-Â'sâ fî kitabeti'l-İnşâ*, Dâru Kutubi'l-Mısriyye, Mısır, 1922, I-XIV, c. II, s. 303.

⁷⁸⁹ el-Merâğî, s. 305; el-Haşimî, s. 325; Aslan, c. III, s. 364.

⁷⁹⁰ el-Merâğî, s. 305; Bilmen, Ğâşiye, 88/15, 16; Aslan, c. III, s. 364.

⁷⁹¹ el-Merâğî, s. 305; el-Haşimî, s. 325; Aslan, c. III, s. 364.

⁷⁹² el-Merâğî, s. 305; Bolelli, s. 427; Aslan, c. III, s. 369.

Burdaki ayet, ters çevrilip sondaki harften okunmaya başlanıp ilk harfe kadar gelindiğinde ayette herhangi bir değişiklik olmayacağı için kalb oluşmuştur.⁷⁹³

Kalbin Türkçede halk arasında bazı örnekleri şöyledir: “*Kek, oto, ece; Ey Edip Adana’da pide ye.*”

4.2.6. Teşrî‘ (التشريع)

Beytin iki kafiyeden oluşup hangisi üzerinde durulsa anlamın bozulmamasına denir.⁷⁹⁴

4.2.7. Şiirdeki Hırsızlık ve Ona Bağlı Durumlar (السرقات الشعرية وما يتصل بها)

el-Merâğî, bu konuya şöyle bir giriş yapmıştır: “*Serikat konusu, Sa’d-ı Teftezânî’nin “Muhtasaru’l-Me’ânî” kitabında üçüncü fennin hatimesi/bedi’ ilmi diye başlıklandırmasından da anlaşılacağı üzere bedi’ ilminin bir kısmıdır lâkin muhassinatlardan değildir.*”⁷⁹⁵

el-Merâğî, bu konuyu şöyle açıklamıştır: “*İki şâirin şiirleri lafız ve manada veya sadece manada uyuyorsa eğer ikinci şâirin birinci şâirden aldığı bilinmezse bunlar birbirine denk şiirler ve fikir çakışması olarak değerlendirilir. Birbirinden çalma, birbirinden alma olarak değerlendirilmez. Bundan dolayı bir kimse bir şâirin durumunu, bilmediği takdirde ona hırsızlık üzere hüküm vermesi uygun değildir. Örneğin bir şâirin kendinden önce nazmedilen bir şiirin sözünü ezberlediği kesin olarak bilindiğinde veya şâirin kendisi, bu şiirleri kendinden öncekilerden aldığını itiraf ettiğinde serikatın gerçekleştiği söylenebilir. Ancak bunlar bilinmezse şöyle denir: “Falanca şöyle dedi, ama daha öncesinde falanca da böyle demişti denir.” İkinci şâir hakkında hırsızlık hükmü verilmez.*”⁷⁹⁶

4.2.7.1. Bu serikat el-Merâğî tarafından sekiz kısma ayrılmıştır:

a. İntihâl (النسخ): Hicvin, kötü olan bir sözün çalınmasına denir.⁷⁹⁷

b. İğâre (الأسخ): Şairin, bazı sözleri alması veya nazmın bir bölümünü değiştirerek almasına denir.⁷⁹⁸

⁷⁹³ el-Merâğî, s. 305; Bilmen, Müdessir, 74/3.

⁷⁹⁴ el-Merâğî, s. 306; Aslan, c. III, s. 371. el-Haşimî, s. 325.

⁷⁹⁵ el-Haşimî, s. 331; Aslan, c. III, s. 390-466.

⁷⁹⁶ el-Merâğî, s. 307.

⁷⁹⁷ el-Merâğî, s. 308; Aslan, c. III, s. 398; el-Haşimî, s. 331.

c. İlmâm (السُّلْحُ الْأَلْمَامُ): Şiirin sadece manasının çalınıp, başka sözlerle îrad edilmesine denir.⁷⁹⁹

d. Teşâbuh (التَّشَابُه): İki şiirin manalarının birbirine benzemesidir.⁸⁰⁰

e. Nakl (التَّقْل): Bir şâirin bir yerde kullanmış olduğu bir şiiri, ikinci şairin farklı bir yerde kullanmasına denir. Örneğin bir şâirin medihte kullandığı bir şiiri, ikinci şâirin zemde kullanmasıdır.⁸⁰¹

f. İkinci şiir birinci şiirden daha kapsayıcı olması şeklinde yapılan şiir hırsızlığı⁸⁰² (أَنْ يَكُونَ مَعْنَى الثَّانِي أَشْمَلُ مِنْ مَعْنَى الْأَوَّلِ):

g. Kalb (الْقَلْب): İkinci şiirin manasının, birinci şiirin manasının tersi olması şeklinde yapılan serikate denir.⁸⁰³

h. Mananın bir bölümünün alınıp güzelleştirilerek yapılan şiir hırsızlığı⁸⁰⁴ (أَنْ يَأْخُذَ بَعْضُ الْمَعْنَى وَيُضَافُ إِلَيْهِ زِيَادَةٌ تَحْسِنُهُ):

4.2.7.2. Şiirdeki Serikate Bağlı Olan Durumlar Beşe Ayrılır:

4.2.7.2.1. İktibas (الِاقْتِبَاسُ): Bir şâir veya yazarın ifadeyi güzelleştirmek ve manayı daha kuvvetli hale getirmek maksadıyla kelamının içine ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri girdirip muhataba ise ayet-i kerime veya hadis-i şerif olduklarını hissettirmeden sunmasına iktibas denir.⁸⁰⁵ Kafiye ve vezin zaruretine binaen iktibas edilen metni değiştirmek uygun görülmüştür. Bu sanat icra edilirken dini ve edebi esaslara dikkat edilmelidir. Özellikle dinen yasaklanmış işlerin yapılmasında veya şakalaşma gayesiyle iktibasa başvurulmamalıdır.⁸⁰⁶

Ayetin iktibas edilmesine şöyle bir örnek verilebilir:

لَيْنُ أَخْطَأْتُ فِي مَدْحِكَ مَا أَخْطَأْتُ فِي مَنْعِي، لَقَدْ أَنْزَلْتُ حَاجَتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

⁷⁹⁸ el-Merâğî, s. 308; Aslan, c. III, s. 401; el-Haşimî, s. 331.

⁷⁹⁹ el-Merâğî, s. 309; Aslan, c. III, s. 401; el-Haşimî, s. 332.

⁸⁰⁰ el-Merâğî, s. 310; Aslan, c. III, s. 401.

⁸⁰¹ el-Merâğî, s. 310; Aslan, c. III, s. 414.

⁸⁰² el-Merâğî, s. 310; Aslan, c. III, s. 415.

⁸⁰³ el-Merâğî, s. 310; Aslan, c. III, s. 416.

⁸⁰⁴ el-Merâğî, s. 311; Aslan, c. III, s. 420.

⁸⁰⁵ el-Merâğî, s. 311; Aslan, c. III, s. 420; Bolelli, s. 435; el-Cârim ve Emîn, s. 269; el-Haşimî, s. 332.

⁸⁰⁶ Bolelli, s. 435.

“Ben seni övme hususunda hata işlemişsem de bana cömertlikte bulunmamada sen yanlış yapmadın. Yemin olsun ki ben ihtiyaçlarımı ekindsiz/çorak bir vadiye indirdim. Yani hayırsız ve verimsiz cimri bir kişiye arz ettim.”

Şâir, beytin son kısmı olan *بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ* ibaresini, İbrahim Suresi'nin 37. ayetinden iktibas etmiştir.⁸⁰⁷

Hz. Peygamber'in hadisinin iktibas edilmesine şöyle bir örnek verilebilir:

قَالَ لِي إِنَّ رَفِيقِي سَيِّءُ الْخُلُقِ فَدَارِهِ، قُلْتُ دَعْنِي وَجَهْكَ الْجَنَّةَ حُفَّتْ بِالْمَكَارِدِ

“O, bana arkadaşımın kötü ahlaklı olduğunu ve ona iyi davranmamı söyledi.” Ben de ona dedim ki beni bırak senin cennet siman, hoşnut olunmayan şeylerle çevirilmiştir. Şâir bu beytin son kısmında hadisin bir bölümünden (*الْجَنَّةُ حُفَّتْ بِالْمَكَارِدِ*) iktibas etmiştir.⁸⁰⁸

Netice (تتمة):

İktibas üç kısma ayrılır:

a. Müstahsen/Makbul (مستحسن-مقبول): Hutbe ve vaazlardaki iktibasa denir.

b. Mubah (مباح): Gazel/aşk şiiri, mektuplar ve hikayedeki iktibasa denir.

c. Merdud-Mustehcen (مردود-مستهجن): Şaka, espiri, mizah türü şeylerde yapılan iktibasa denir.⁸⁰⁹

4.2.7.2.2. Tazmîn (الضمين): Şâir, daha önce yazılan bir şâirin şiirini başkasının olduğunu belirterek kendi şiirine birleştirmesidir. Tazmîn'in en güzeli, tevriye ve teşbih gibi şâirin almış olduğu fakat şiirin aslından olmayan şeyler eklemesidir.⁸¹⁰

عَلَىٰ أَنِّي سَأُنْشِدُ عِنْدَ بَيْعِي، أَضَاعُونِي وَأَيَّ فَنِّي أَضَاعُوا

“Bununla beraber satıldığım vakit şu mısrayı okuyacağım: Değerimi bilmeyip beni heba ettiler, hem de nasıl bir genci heba ettiler.”

⁸⁰⁷ el-Merâğî, s. 312; el-Haşimî, s. 334; Aslan, c. III, s. 432; Bolelli, s. 435; el-Cârim ve Emîn, s. 272.

⁸⁰⁸ el-Merâğî, s. 312; el-Haşimî, s. 333; Bolelli, s. 437; Aslan, c. III, s. 430; Ahmed b. Hanbel, c. II, s. 333, 354.

⁸⁰⁹ el-Merâğî, s. 312; Bolelli, s. 441.

⁸¹⁰ el-Merâğî, s. 313; Aslan, c. III, s. 430; Bolelli, s. 443; el-Haşimî, s. 334.

el-Hariri, bu beytinde el-‘Arcî künyesi ile meşhur olan Abdullah b. Ömer b. Amr el-Emevî’ye ait bir mısrayı ilave edip şöyle demiştir:

أَصَاغُونِ وَأَيَّ فَيَّ أَصَاغُوا، لِيَوْمِ كَرِيهَةٍ وَسِدَادٍ نَعْرٍ
*“İstenilmeyen bir gün ve bir gediği
 tıkamak için beni heba ettiler. Hem de nasıl bir genci heba ettiler.”*⁸¹¹

4.2.7.2.3. ‘Akd (العقد): Başkasına ait bir nesrin manzuma çevrilmesidir. ‘Akdın gerçekleşme şartı mensurun hepsinin veya büyük çoğunluğunun alınmasıdır. Şiir veznine girebilmesi için nazımda eklenti veya azaltma uygulanabilir.⁸¹²

Hz. Peygamber’in hadisinden ‘akd sanatının icra edilmesine dair şöyle bir örnek verilmiştir:

إِنَّ الْقُلُوبَ لِأَجْنَادٍ مُجْتَدَّةٍ، بِالْأُذُنِ مِنْ رَبِّهَا تَهْوَى وَتَأْتَلِفُ

“Kalpler muhakkak bir araya gelen askerler gibidir. Onlar Rab’lerinin izni ile birbirine muhabbet duyar ve birbirine uyumlu olurlar.”

Bu beyit, Hz. Peygamber’in şu hadisinden ‘akd edilmiştir:

الْأَزْوَاجُ جُنُودٌ مُجْتَدَّةٌ مَا تَعَارَفُ مِنْهَا اتَّخَلَفُ وَمَاتَنَّاكُرُ مِنْهَا اخْتَلَفُ

*“Ruhlar toplanmış askerlere benzerler; birbirini tanıyanlar (bu dünyada) birbirine muhabbet duyarlar. Birbirini tanımayanlar ise (bu dünyada) birbirlerine ünsiyet duymazlar.”*⁸¹³

4.2.7.2.4. el-Hallu (الحل): Şiirin, düz yazıya çevrilmesine denir.⁸¹⁴

Hallin iki şartı vardır:

- Aslından kısa olmayacak şekilde güzelce hizalanmış olmalı.
- Güzel bir şekilde çevrilmiş olmalı, istikrarsız bir çevirme olmamalı.⁸¹⁵

4.2.7.2.5. Telmîh (التلميح): Nasir veya nazım tarafından malum bir kıssaya, nükteye ya da itiraz edilemeyecek dereceye ulaşılmış ve ezberlenmiş bir beyite veya hikmetli bir söze işaret edilmesidir.⁸¹⁶

Telmîh Kur’an’da da çokça meydana gelmiştir. Örneğin:

⁸¹¹ el-Merâğî, s. 313; el-Haşimî, s. 335; Bolelli, s. 443; Aslan, c. III, s. 435.

⁸¹² el-Merâğî, s. 313, 314; Aslan, c. III, s. 441; Bolelli, s. 441; el-Haşimî, s. 335.

⁸¹³ el-Merâğî, s. 314; el-Haşimî, s. 335; Bolelli, s. 443; el-Buhari, *el-Edebu’l-Mufret*, s. 309, 310.

⁸¹⁴ el-Merâğî, s. 314; Aslan, c. III, s. 442; el-Haşimî, s. 336.

⁸¹⁵ el-Merâğî, s. 314; Aslan, c. III, s. 442.

⁸¹⁶ el-Merâğî, s. 314; Aslan, c. III, s. 444; el-Haşimî, s. 336.

كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ “Kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksız ise şüphesiz örümcek evidir.”⁸¹⁷

Bu ayet, halk arasında meşhur olan örümceğin evinin, en ince ev olduğu ve en zayıf ev olduğu örneğine işarettir.⁸¹⁸

Hatime/Sonsöz (خاتمة)

el-Merâğî, konuşmacının üç yerde titiz davranması gerektiğini vurguladıktan sonra, bu yerleri şu şekilde açıklayarak kitabını bitirmiştir:

a. Başlangıç/Giriş (الإبتداء): İbtida, konuşmacının kelamına güzel vasıfla, tatlı lafızla ve manası sahih olan şeylerle başlaması olup maksadına şamil gelen şeylere işaret ettiğinde bu ibtidasına بَرَاعَةُ الْإِبْتِهَالِ “ilk seslenişteki ustalık” denir.⁸¹⁹

İbtidaya şöyle bir örnek verilebilir:

فَقَا نَبَكِ مِنْ دُرِّ حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ، بِسِقْطِ اللَّوِيِّ بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمِلِ

“(Arkadaşlar) bekleyin de ayrıldığım sevgili ile kumlukların bulunduğu Dehul ve Havmel arasında bulunan memleketi hatırasına ağlayayım.”⁸²⁰

b. Bir Konudan Başka Bir Konuya Geçiş (التخلص-الخروج): Tahallus, bir sanattan başka bir sanata en güzel şekilde geçiştir. Mahirane bir yumuşaklıkla öyle güzel bir biçimde geçiş yapmaktır ki cümleler birbirlerine bağlı oldukları için sanki her ikisi bir kalıbın içerisine dökülmüş gibi dinleyicinin bu geçişi fark etmemesidir. Bu geçiş, dinleyicileri canlı tutar, onların dinlemesini sağlar.⁸²¹

Musa el-Celâlî bu konuda şöyle bir örnek vermiştir: كَقَوْلِكَ بَعْدَ حَمْدِ اللَّهِ: أَمَا بَعْدَ فَإِنَّهُ كَانَ el-Celâlî bu örneği şöyle açıklamıştır: “Yüce Allah’a hamd edildikten sonra başka bir konuya geçiş için bu cümle kullanılır.”⁸²²

c. Sonuç-Kapanış (حسن الإنهاء-الاحتتام): Konuşmacının en güzel şekilde sözünü bitirmesidir. Çünkü kulaklarda kalacak olan en son söz budur. Zaman olarak kulağa

⁸¹⁷ el-Merâğî, s. 315; Şahin ve Altuntaş, Ankebut, 29/41.

⁸¹⁸ el-Merâğî, s. 315.

⁸¹⁹ el-Merâğî, s. 315; Aslan, c. III, s. 453; el-Haşimî, s. 336.

⁸²⁰ el-Merâğî, s. 315; Aslan, c. III, s. 451.

⁸²¹ el-Merâğî, s. 316; Aslan, c. III, s. 454; el-Haşimî, s. 337.

⁸²² el-Celâlî, s. 149.

en yakın söz intihâ sözü olduğundan diğer cümleler arasında çoğu zaman intihâ sözü ezberlenir. Durum böyle olunca intihâ cümlesi son derece güzel olmalı, onun üzerine başka söz eklenilmesine ihtiyaç bırakmamalı, güzellikte, tatlılıkta, kuvvette, akıcılıkta tam bir mana içermeye bakımından ondan sonra, daha güzel bir cümle gelmemeli, dinleyene bu cümlenin sonuç cümlesi olduğu, maksat ve nihayet olduğu belirtilmelidir. Hatimenin içinde intihâyı ifade eden bazı sözcükler varsa buna بَرَاءَةٌ kapalıdaki/kesmekteki yetenek denir.⁸²³

بَقِيَتْ وَلَا أَبْقَى لَكَ الدَّهْرُ كَاشِحًا، فَإِنَّكَ فِي هَذَا الزَّمَانِ قَرِيدٌ

“Senin hayatın daim olsun ve zaman senin hiçbir düşmanını sağ bırakmasın.

Çünkü sen bu devirde müstesna birisin.”^{824 825}

⁸²³ el-Merâğî, s. 318; Aslan, c. III, s. 466; el-Haşimî, s. 338.

⁸²⁴ el-Merâğî, s. 318; Bolelli, s. 539.

⁸²⁵ Müellifin lafzî muhassinat ile ilgili cevabıyla birlikte verdiği iki alıştırma ile cevabını okuyucuya bırakarak verdiği diğer iki alıştırma için bkz. ‘Ulûmu’l-Belâğa, s. 318-321.

**BEŐINCI BÖLÜM ‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

‘ULÛMU’L-BELÂĞA ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

el-Merâğî'nin ‘Ulûmu’l-Belâğa adlı eserinin ele alınması bittikten sonra değerlendirilmek istenmiştir. Şöyle ki:

5.1. İSTİŞHAT GETİRİLMESİNDE İZLENEN YÖNTEM

el-Merâğî, anlattığı konuları daha sade hale getirmek okuyucuya daha güzel kavratmak için ayetlerden, hadislerden, şiirlerden ve deyimlerden yararlanmışır. Bu istişhatlara genel olarak bakıldığında ayetlerin sure ve ayet numaralarını belirtirken; hadis-i şerif, şiir ve deyimlerin kaynaklarını çok az bir kısmı hariç genellikle belirtmediği görülmüştür.

5.1.1. Me‘ânî Bölümünden Kaynağı Belirlenerek Getirilen Ayetlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ،
وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ.

68. “*Ve Sûr'a üfürülmüştür. Bir anda göklerde ve yerde kim varsa ölmüştür. Yüce Allah'ın c.c. dilediği kimse hariç. Sonra Sûr'a tekrar üfürülmüştür. O anda onlar kalkarak birbirlerini izlerler.*” 69. “*Ve yer Rabb'inin nuruyla ışıdamaya başlamıştır ve kitap (meydana) konulmuştur. Ve Peygamber'ler ile şahitler getirilmiş ve onların aralarında hak ile hüküm verilmiştir ve onlara zulüm yapılmaz.*”

Görüldüğü üzere, belâğat konusu anlatılırken ayet istişhat olarak getirilmiş, bu ayetin sure ve ayet numaraları açık bir şekilde verilmiştir.⁸²⁶

5.1.2. Me‘ânî Bölümünden Kaynağı Belirtilmeyerek Getirilen Hz. Peygamber'in Hadislerine Şöyle Bir Örnek Verilebilir

كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرِ سَبِيلٍ، وَاَعْدُدْ نَفْسَكَ فِي الْمَوْتَىٰ، فَإِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تَخْذُثْهَا بِالصَّبَاحِ، وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تَخْذُثْهَا بِالْمَسَاءِ، وَخُذْ مِنْ صَخْتِكَ لِسَقْمِكَ، وَمِنْ شَبَابِكَ لِهَرَمِكَ، وَمِنْ فَرَاغِكَ لِشُغْلِكَ

“*Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol. Akşama vardığında sabahı; sabaha vardığında da akşamı bekleme. Sağlıklı anlarında hastalığın için, gençliğinde ihtiyarlığın için, vaktin var iken yoğunluğun için tedbir al.*”⁸²⁷

⁸²⁶ el-Merâğî, s. 33; Bilmen, Zümer, 39/68, 69.

⁸²⁷ el-Merâğî, s. 33; el-Buhari, c. V, s. 2358.

Burada, belâgat konusu anlatılırken hadis-i şerif istişhad olarak getirilmiş olup hadis-i şerifin kaynağı verilmemiştir.

5.1.3. Me‘ânî Bölümünden Kaynağı Belirtilmeyerek Getirilen Şiirlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

تَظُنُّ سَلْمَى أَنِّي أُبْغِي بِهَا، بَدَلًا أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهْمِي

“Selma, benim kendisinin yerine bir başkasını istediğimi sanıyor. Ben de onu (bu zannından dolayı) dalalet vadisinde şaşkın şaşkın dolaştığını sanıyorum.”⁸²⁸

Burada, fasl konusu anlatılırken bu beyit istişhad olarak getirilmiş ancak şiirin kaynağı verilmemiştir.

5.1.4. Me‘ânî Bölümünden Kaynağı Belirtilmeyerek Getirilen Deyimlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

أَبُو الْفَضْلِ وَأَخُو الْحَرْبِ “İyiliklerin babası ve cesaretin kardeşi.”

el-Merâğî, burada zikrettiği deyimlerin hangi kaynaklarda geçtiğini verilmemiştir.

5.1.5. Beyân Bölümünde Kaynağı Belirlenerek Verilen Ayetlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ.

17. “Onların meselesi, ateş yakmış kişinin meselesi gibidir ki, o ateş çevresindekilerini aydınlattığı an, yüce Allah hemen onların nurunu giderdi, onları karanlıklar içinde, görmez bir halde bıraktı.”

Burada teşbih konusu ele alınırken ayet istişhad olarak verilmiş, bu ayetin sure ismi ve ayet numarası verilmiştir.⁸²⁹

5.1.6. Beyân Bölümünde Kaynağı Verilmeden Getirilen Getirilen Hz. Peygamber’in Hadislerine Şöyle Bir Örnek Verilebilir

أُمَّتِي كَالْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ

“Benim ümmetim yağmur gibidir. Başı mı evladır sonu mu bilinmez.”⁸³⁰

⁸²⁸ el-Merâğî, s. 145.

⁸²⁹ el-Merâğî, s. 189; Bilmen, Bakara, 2/17.

⁸³⁰ el-Merâğî, s. 207; et-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsât Littaberâni*, Daru’l-Haremeyni, Mısır, 1995, I-X, c. IV, s. 78.

Burada teşbih konusu anlatılırken, hadis istişhad olarak getirilmiş olup kaynağı verilmemiştir.

5.1.7. Beyân Bölümünde Kaynağı Belirtilmeden Kullanılan Şiirlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

أَنْتَ بَدْرٌ حُسْنًا وَشَمْسٌ غُلُوًّا وَحِسَامٌ حَزْمًا وَبَحْرٌ نَوَالًا

“Sen parlaklık açısından aya, cömertlik açısından denize, keskinlik açısından bıçağa, yükseklik bakımından güneşe benzersin.”

Burada teşbih konusu anlatılırken bu beyit istişhad olarak getirilmiş olup kaynağı verilmemiştir.⁸³¹

5.1.8. Beyân Bölümünde Kaynağı Verilmeden Kullanılan Deyimlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

هُوَ جُبْنُ الْكَلْبِ، هُوَ كَثِيرُ الرَّمَادِ “Onun küli fazladır. Onun köpeği korkaktır.”

Burada zikredilen deyimlerin kimden geldiği veya hangi kaynaktan kullanıldığı verilmemiştir.⁸³²

5.1.9. Bedî‘ Bölümünde Kaynağı Verilerek Kullanılan Ayetlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

103. “Gözler O’nu (görüp) mahiyetini anlayamazlar. O ise bütün gözleri idrak eder. Ve O her şeyi yerli yerine koyan ve her şeyden haberdar olandır.”

Teşbih konusu ele alınırken ayet istişhad olarak getirilmiş olup bu ayetin hangi sureden ve kaçınıcı ayet olduğu açık bir şekilde verilmiştir.⁸³³

5.1.10. Bedî‘ Bölümünden Kaynağı Belirtilmeyerek Getirilen Hz. Peygamber’in Hadislerine Şöyle Bir Örnek Verilebilir

عَلَيْكَ بِالرَّفْقِ يَا عَائِشَةُ فَإِنَّهُ مَا كَانَ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَا نُزِعَ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ

“Hz. Peygamber müminlerin annesi olan Hz. Aişe’ye şöyle nasihatte bulunmuştur: “Sen şefkatli ol ey Aişe. Çünkü şefkat bulunduğu kişiye mutlaka güzellik katar, şefkatin bulunmadığı kişi ise mutlaka ayıplanır.”

⁸³¹ el-Merâgî, s. 192.

⁸³² el-Merâgî, s. 255.

⁸³³ el-Merâgî, s. 272; Bilmen, Enâm, 6/103.

Burada bedî‘ sanatlarından mukabele ele alınırken, bu hadis istişhad olarak getirilmiş olup hadisin kaynağı verilmemiştir.⁸³⁴

5.1.11. Bedî‘ Bölümünden Kaynağı Belirtilmeyerek Getirilen Şiirlere Şöyle Bir Örnek Verilebilir

مَا مَاتَ مِنْ كَرِيمِ الزَّمَانِ فَإِنَّهُ، يَحْيَا لَدَى يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ
“Zamanın elinin açıklığından her ne ölmüşse gerçekte o, Yahya b. Abdullah’ın yanında hayat bulmaktadır.”

Burada bedî‘ sanatlarından cinas ele alınırken bu beyit istişhad olarak getirilmiş olup beytin kaynağı verilmemiştir.⁸³⁵

5.1.12. Bedî‘ Bölümünden Kaynağı Belirtilmeyerek Getirilen Deyimlere Bakıldığında Bu Bölümde Deyimlerle İlgili Herhangi Bir Örnek Bulunmamaktadır.

5.2. ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİNE YER VERİLMESİ

el-Merâğî, belâğat ilminin üç bölümünde de konuları ele alırken konuyla ilgili başka âlimlerin görüşlerine yer vererek bu konulara açıklık kazandırmaya çalışmıştır:

5.2.1. Me‘ânî İlminde Âlimlerin Görüşlerine Yer Verilmesine Dair Şöyle Bir Örnek Verilebilir

Müellif, “haberî sunuluşu” adlı konuyu şu şekilde açıklayarak vermiştir: *“Tabirin inceliği, gayelerin değişmesi ile değişen üsluplar, Arap lügatının meziyetlerindedir. İhtiyaç olmadığı halde uzatma ve gereksiz açıklama yapmak mârife özelliğine sahip kişilerin yanında saçmalamaktır. Kelamın uzatılması gerektiği halde kısaltmak da saçmalamaktır.”* el-Merâğî bununla ilgili olarak, felsefeci Kindi ile Arap lügatının ünlü bilgini Müberred arasında güvenilir kişilerden rivayet edilen şu bilgiyi bu konuya delil olarak getirmiştir:

*“Kindi, Müberred’in yanına gidip ona şunları sordu: “Ben Arapların عِبْدُ اللَّهِ
 إِنَّ عِبْدَ اللَّهِ لَفَائِمٌ، إِنَّ عِبْدَ اللَّهِ قَائِمٌ، إِنَّ عِبْدَ اللَّهِ لَفَائِمٌ bu üç cümleyi aynı anlamda kullandıklarını görüyorum.
 Elfazlar tekrarlandığı halde manaları birdir” Müberred de ona şöyle cevap vermiş:
 “Hayır, bu cümlelerin anlamları değişik olup birinci cümlede Abdullah’ın ayakta olduğunu haber verir, ikinci cümlede gizli bir soruya verilen cevap anlamı taşır, üçüncü cümlede ise Abdullah’ın ayakta olduğunu inkâr eden birisine yeminle karşılık*

⁸³⁴ el-Merâğî, s. 271; Ahmed b. Hanbel, c. III, s. 241.

⁸³⁵ el-Merâğî, s. 298.

verme anlamı taşır. Dolayısıyla lafızların tekrarı anlamların değişmesinden dolaydır.”

Burada, beyân ilminin haber konusu ele alınırken Kindi ve Müberred’in karşılıklı diyalogları örnek olarak verilmiş olup haberin ne kısa, ne de uzun olmaması gerektiği, ihtiyaç kadar olması gerektiği görüşü sağlamaştırılmıştır.⁸³⁶

5.2.2. Beyân İlminde Âlimlerin Görüşlerine Yer Verilmesine Dair Şöyle Bir Örnek Verilebilir

el-Merâğî, teşbih konusunu ele alırken Müberred’in görüşüne değinmiştir: *“Müberred, “Kâmil” adlı eserde şöyle demiştir: “Teşbih Arapların kelimasında çok yaygınlaşmıştır. Hatta birisi, Arapların kelimasında en çok teşbih vardır dese uzak bir görüş ifade etmiş olmaz.”*

Burada me’ânî ilminin teşbih konusu ele alınırken teşbihin yaygın olduğunun belirtilmesi için Müberred’in bu görüşüne yer verilerek bu görüşün başkaları tarafından da desteklendiği açıklanmaya çalışılmıştır.⁸³⁷

5.2.3. Bedî’ İlminde Âlimlerin Görüşlerine Yer Verilmesine Dair Şöyle Bir Örnek Verilebilir

el-Merâğî, cinas konusunu ele alırken Abulkahir el-Curcânî’nin görüşünü şöyle almıştır: *“Abulkahir el-Cûrcânî demiş ki: iki lafzın tecanusu ancak akla ve mantığa uygun olursa gerçekleşir.”*

Burada, bedî’ ilminin cinas konusu ele alınırken Abulkahir el-Curcânî’nin “Esrâru’l-Belâğâ” eserindeki görüşüne yer verilerek cinas konusuna açıklık getirilmiştir.⁸³⁸

5.3. BAŞLIKLANDIRMA SİSTEMİNE YER VERİLMESİ

Kitabın konularının başlıklandırılmasında verimli ve açıklayıcı bir yol izlenmiştir. Bu başlıklandırmalar sayesinde konular birbirine karışmamakla beraber, okuyucu açısından, kitap hem daha rahat hem de daha verimli hale getirilmeye çalışılmıştır. Kitap, belâğat ilmine giriş yapıp belâğat ilminin kısa tarihçesine değinildikten sonra belâğat ilimleri meânî, beyân ve bedî’ olmak üzere üç bölüme

⁸³⁶ el-Merâğî, s. 43.

⁸³⁷ el-Merâğî, s. 201.

⁸³⁸ el-Merâğî, s. 300.

taksîm edildikten sonra me‘ânî ve beyân ilimleri bablara, her bab da mebhasslara/konulara şu şekilde bölünmüştür:

“Me‘ânî ilmi, 12 babda ele alınmış: 1. Bab, Haber konusu olup 5 mebhasa bölünerek ele alınmış; 2. Bab, İnşâ konusu olup 6 mebhasa bölünerek ele alınmış; 3. Bab, Zikir konusu olup mebhasslara bölünmeden ele alınmış; 4. Bab, Hazf konusu olup 5 mebhasa bölünerek ele alınmış; 5. Bab, Takdîm konusu olup 4 mebhasa bölünerek ele alınmış; 6. Bab, Târif konusu olup 8 mebhasa bölünerek ele alınmış; 7. Bab, Tenkîr konusu olup mebhasslara ayrılmadan ele alınmış; 8. bab, Takyîd konusu olup, 5 mebhasa bölünerek ele alınmış; 9. bab, Zahirin Dışına Çıkmak konusu olup mebhasslara ayrılmadan ele alınmış; 10. Bab, Kasr konusu olup 6 mebhasa bölünerek ele alınmış; 11. bab, Fasl ve Vasl konuları olup 5 konuya bölünerek ele alınmış; 12. bab îcâz, itnâb ve müsâvât konuları olup 5 mebhasa bölünerek ele alınmıştır.

Beyân ilmi 3 baba bölünerek şu şekilde ele alınmıştır: 1. bab, Teşbih konusu olup 12 mebhasa bölünerek ele alınmış; 2. bab, Hakikat ve Mecâz konuları olup 20 konuya bölünerek ele alınmış; 3. bab Kinâye konusu olup, 4 mebhasa bölünerek ele alınmıştır.

Bedî‘ ilmi, bab ve mebhasslara bölünmeden doğrudan konu başlıkları verilerek Lafzî Muhassinat ve Mânevî Muhassinat başlıkları altında ele alınmıştır.”

5.4. ÖRNEKLENDİRMELERDE SADECE KONUYU BAĞLAYAN YERİN VERİLMESİ

el-Merâğî, belâğat ilimlerinin konularını anlattıktan sonra getirdiği istişhatlara bakıldığında sadece konuyu bağlayan yeri verdiği; öncesi sonrasına değinmediği görülmektedir. Bunlardan bazı örnekler şöyledir:

5.4.1. Me‘ânî İliminde Bu Konuyla İlgili Olarak Şöyle Bir Örnek Verilebilir

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِّينَا.

37 “Bizim gözetimimizde ve vahyimize mutabık bir şekilde gemiyi yap.”⁸³⁹

Burada Emir konusu ele alınırken istişhad olarak bu ayet getirilmiş olup fakat ayetin tamamı verilmemiş, sadece istişhad olacak kadar ayetten kesilip örnek olarak verilmiştir. Ayetin tamamı ise şöyledir:

⁸³⁹ el-Merâğî, s. 65; Şahin ve Altuntaş, Hud, 11/37.

وَاصْنَعِ الْمُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِّينَا وَلَا تُلَاطِبُنِي فِي الْدِينِ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ

5.4.2. Beyân İlminde Bu Konuyla İlgili Olarak Şöyle Bir Örnek Verilebilir

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ

24. “Dünya hayatının durumu gökten indirdiğimiz yağmurun durumu gibidir.”

Burada Teşbih konusu ele alınırken istişhad olarak bu ayet getirilmiş olup fakat ayetin tamamı verilmemiş sadece istişhad olacak kadar ayetten alınarak verilmiştir. Ayetin tamamı şöyledir:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ⁸⁴⁰

5.4.3. Bedî’ İlminde Bu Konuyla İlgili Olarak Şöyle Bir Örnek Verilebilir

تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ

“Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden alırsın; dilediğini aziz eder, dilediğini de zelil kılarırsın.”

Burada Tıbak konusu ele alınırken istişhad olarak bu ayet getirilmiş olup fakat ayetin tamamı ele alınmamış sadece istişhad olacak kadar ayetten alınarak burada örnek olarak verilmiştir. Ayetin tamamı ise şöyledir:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁸⁴¹

Gerek hadislerden, gerek şiiirlerden ve gerekse deyimlerden verilen örneklerde de ayetler gibi çoğu yerde tamamı verilmemiş; sadece istişhad olabilecek yer verilmiştir.⁸⁴²

⁸⁴⁰ el-Merâğî, s. 195; Şahin ve Altuntaş, Yunus, 10/24.

⁸⁴¹ el-Merâğî, s. 269; Bilmen, Âli İmran, 3/26.

⁸⁴² Detaylı bilgi için kitaba bkz.

5.5. TEDRÎB VE TEMRÎN (ÇÖZÜMLÜ-ÇÖZÜMSÜZ ALIŞTIRMALAR) LERE YER VERİLMESİ

Kitabın geneline göz atıldığında hemen hemen anlatılan her konunun akabinde tadrîb/Nemuzec diye isimlendirilen çözümlü alıştırmalara yer verilmiştir. Bu tadrîbler bazen bir, bazen iki, bazen de üç tane olacak şekilde verilmiştir. Yine aynı şekilde tadrîblerin hemen akabinde temrîn diye isimlendirilen ve çözümünü okuyucuya bırakılan alıştırmalara da yer verilmiştir. Temrînler de bazen bir, bazen iki, bazen üç tane olacak şekilde verilmiştir.

5.5.1. Temrîn ve Tadrîblerle İlgili Olarak Me'ânî İlminde Şöyle Örnekler Verilebilir

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّثُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ “Yüce Allah, arzu ettiğini yok eder, arzu ettiğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır.”⁸⁴³

Burada İsim ve fiil cümlelerinin konusu bittikten sonra tadrîb olarak bu ayet verilmiş olup açıklaması şöyle yapılmıştır: “يَمْحُو اللَّهُ fiili, müzari bir fiil olup yenilenen devama delalet eder.”⁸⁴⁴

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ “Kesinlikle o Zikr'i (Kur'an-ı) biz indirdik biz! Onun muhafızı da elbette biziz.”

Burada İsim ve fiil cümlelerinin konusu bittikten sonra temrîn örneği olarak da bu ayet-i kerime verilmiştir.⁸⁴⁵

5.5.2. Bu Konuyla İlgili Olarak Beyân İlminde Şöyle Örnekler Verilebilir

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى “Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.”

Burada mecâz-ı mursel konusu bittikten sonra tadrîb olarak bu ayet getirilmiş olup açıklaması şöyle yapılmıştır: الْقَتْلَى kelimesinde mecaz-ı mursel mevcut olup, alakası ise müstakbelde olacak olan öldürmedir. Çünkü kast edilen şudur: “فِيمَنْ سَيَقْتُلُونَ” yani gelecekte öldürecekleriniz için size kısas farz kılındı.” denmiştir.⁸⁴⁶

⁸⁴³ el-Merâgî, s. 50; Şahin ve Altuntaş, 13/Râd, 39.

⁸⁴⁴ el-Merâgî, s. 51.

⁸⁴⁵ el-Merâgî, s. 52; Şahin ve Altuntaş, Hicr, 15/9.

⁸⁴⁶ el-Merâgî, s. 216, 217; Şahin ve Altuntaş, Bakara, 2/178.

وَلَا تُبَدِّل لِكَلِمَاتِ اللَّهِ
 “Yüce Allah’ın kelimelerini tebdil edecek bir kuvvet de yoktur.” Burda da, mecâz-ı mürsel konusu bittikten sonra temrîn olarak bu ayet verilmiştir.⁸⁴⁷

5.5.3. Bu Konuyla İlgili Olarak Bedî‘ İlminde Şöyle Örnekler Verilebilir

فَقِصَاؤُهُمْ مَعَ الْأَهْمُومِ طَوِيلَةٌ، وَطَوَاهُؤُهُمْ مَعَ الْأُسْرُورِ قِصَارٌ
 “Hüzünle beraber kısa geceler uzundur. Sevinçle beraber uzun geceler de kısadır.”

Muhassinat-ı mâneviyye konularının akabinde tadrîb olarak bu beyit verilmiş olup açıklaması şöyle yapılmıştır: “Burada ‘aks vardır. Çünkü ilk cümlede mukaddem olup daha sonra muahher olan bir cümle vardır.”

أَنْتَ بَدْرٌ حُسْنًا وَشَمْسٌ غُلُوًّا، وَجِسَامٌ حَزْمًا وَبَجَرٌ نَوَالًا

“Sen ay gibisin parlaklık bakımından, deniz gibisin cömertlik bakımından, bıçak gibisin keskinlik bakımından, güneş gibisin yücelik bakımından.”

Muhassinat-ı mâneviyye konularının akabinde temrîn olarak bu beyte yer verilmiştir.⁸⁴⁸

5.6. KONU ANLATILIRKEN TABLOLARA YER VERİLMESİ

Konunun daha verimli kılınması ve özet halinde sunulması için bazen tablolara yer verilmiştir.

5.6.1. Tablolara İlgili Olarak Me‘ânî İlminde Şöyle Bir Örnek Verilebilir

Kasr konusu anlatılırken kasrın altı kısım olduğu, birinci kısmının, fasıl zamirinin ortada olması, ikinci kısmının Müsnedin ال İle tarif edilmesi olduğu belirtilmiş olup⁸⁴⁹ kalan altı kısım da tablo içerisinde verilmiştir.

المقصود عليه	المقصود	المثال	طريق القصر	
ما بعد إلا	الشجاعة	ما شجاع إلا علي	النفي والإستثناء	(1)
الأخير	الشجاعة	إنما الشجاع علي	إنما	(2)

⁸⁴⁷ el-Merâgî, s. 218; Şahin ve Altuntaş, Enâm, 6/34.

⁸⁴⁸ el-Merâgî, s. 296.

⁸⁴⁹ el-Merâgî, s. 127.

(3)	العطف (إما) بلا	علي شجاع لاخالد	الشجاعة	المقابل لما بعد لا
	(وإما) بيل	ما خالد شجاع بل علي	الشجاعة	ما بعد بل
	(وإما) بلكن	ما خالد شجاع لكن علي	الشجاعة	ما بعد لكن
(4)	تقديم ما حقه التأخير ⁸⁵⁰	بالشجاعة يفوز علي	الشجاعة	المتقدم

5.6.2. Tablolarla İlgili Olarak Beyân İlminde Şöyle Bir Örnek Verilebilir

الكلام العربي									
غير حقيقة					حقيقة				
كنا ية	بجاز					غير تشبيهه		تشبيهه	
	عقلي	لغوي							
	مركب				مفرد				
	إستعارة تمثيلية	بجاز مركب		بجاز مرسل		إستعارة			
						تصريحية		مكنية	
				تبعية	مرشحة	أصلية		تبعية	مرشحة
					مجردة				مجردة
					مطلقة				مطلقة

Burada, beyân ilmine giriş yapıldıktan sonra özet halinde beyân ilmi hakkında tablo içerisinde bilgi verilmiştir.⁸⁵¹

5.6.3. Tablolarla İlgili Olarak Bedî‘ İlminde Herhangi Bir Örnek Verilmemiştir

⁸⁵⁰ el-Merâğî, s. 127.

⁸⁵¹ el-Merâğî, s. 178.

5.7. ANA KONUYU KAVRATACAK EK BİLGİLERE YER VERİLMESİ

el-Merâğî tarafından, konular anlatıldıktan sonra tetimme, tenbihat, hatime ve tezyîle yer verilerek konu pekiştirilmeye çalışılmış olup daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunlar şu şekilde açıklanabilir:

5.7.1. Me‘ânî İlminde “Tenbihat” a Şöyle Bir Örnek Verilebilir

Tenbihat (تنبيهات):

a. Te’kid (التأكيد): Anlatmak üzere olduğun bir şeyden şek ve şüpheyi atmak için zihinde yerleşmesi ve güçlenmesidir.⁸⁵²

b. İsim cümlesinde te’kidi yapan edatlar: أن، ألام، القسم dur.⁸⁵³

c. Fiil cümlelerinde te’kidi yapan edatlar: قد مع القسم dir.

d. Te’kid yapan meşhur edatlar şunlardır: إن، أن، لام الإبتداء، نونا التوكيد، القسم، أما الشرطية، ضمير الزيادة، أحرف التنبيه، أحرف الزيادة، ضمير الفصل، السين سوف، قد التي للتحقيق، تكرير النفي، إنما dir.⁸⁵⁴

Görüldüğü üzere tenbihata yer verilerek tekid konusu pekiştirilmeye çalışılmıştır.⁸⁵⁵

5.7.2. Beyân İlminde “Tezyîl” ve “Hâtîme”ye Şöyle Bir Örnek Verilebilir

5.7.2.1. Tezyîle Şöyle Bir Örnek Verilebilir

Tezyîl (تذليل): Mübâlağa açısından teşbih üç kısma ayrılır:

a. Teşbihin en yüksek mertebesi: “*Vech-i şebelin ve teşbih edatının hazf edildiği kısımdır.*”

زَيْدٌ أَسَدٌ “*Zeyd aslandır.*”

b. Teşbihin orta mertebesi: “*Vech-i şebelin veya teşbih edatının hazf edildiği kısımdır.*”

أَلِفٌ كَأَلِفِ الْبَدْرِ “*Elif ay gibidir.*”

أَلِفٌ بَدْرٌ فِي الْحُسْنِ “*Elif güzellikte aydır.*”

⁸⁵² el-Merâğî, s. 45.

⁸⁵³ el-Merâğî, s. 45.

⁸⁵⁴ el-Merâğî, s. 46.

⁸⁵⁵ el-Merâğî, s. 46.

c. Teşbihin en alt mertebesi: “*Vech-i şebihin ve teşbih edatının ikisinin de aynı anda zikredildiği kısımdır.*”

بَكْرٌ يَضْحَكُ كَالْقِرْدِ فُبْحًا “*Bekir kötü gülmede maymun gibidir.*”

Verilen örneklerde görüldüğü üzere teşbih konusu anlatıldıktan sonra konunun süslenmesi düşüncesiyle tezyîle yer verilmiştir.⁸⁵⁶

5.7.2.2. Hâtimeye Şöyle Bir Örnek Verilebilir

Kapanış (خاتمة):

a. Mecâz ve kinâye, hakikat ve tasrîhten daha belîğdir. Çünkü mecâz ve kinâye ile yapılan bir konuşma delil getirilerek yapılan konuşmaya benzer.

b. İstiâre, teşbihten ve mecâz-ı murselden daha belîğdir. Çünkü İstiâreden meşebbeh ve Müşebbehün bih bir şeymiş gibi kabul edilir.

c. İstiâre, ister temsîli olsun ister mekniyye olsun ister bunların dışında başka bir istiâre olsun kinâyeden daha belîğdir. Çünkü istiâre, hem kinâye hem de istiâreyi sanki bir arada barındırıyor.

Burada, kinâye konusu etraflıca ele alındıktan sonra görüldüğü üzere hatimede getirilen cümleler sayesinde konunun daha da sağlamlaşması adına katkıda bulunulmuştur.⁸⁵⁷

5.7.3. Bedî‘ İlminde Tetimmeye Şöyle Bir Örnek Verilebilir

Netice (نتيجة): İktibas üç kısma ayrılır:

a. Müstahsen-makbul (مستحسن-مقبول): Hutbe ve vaazlardaki iktibasa denir.

b. (مباح): Gazel (aşk şiiri), mektuplar ve hikayedeki iktibasa denir.

c. Merdud-Müstehcen (مردود-مستهجن): Şaka, espiri, mizah türü şeylerde yapılan iktibasa denir.

Burada, iktibas konusu bittikten sonra نتیجه olarak iktibasın üç kısma ayrıldığı belirtilmiş olup iktibas hakkında daha fazla bilgi verilerek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.⁸⁵⁸

⁸⁵⁶ el-Merâğî, s. 200, 201.

⁸⁵⁷ el-Merâğî, s. 259.

⁸⁵⁸ el-Merâğî, s. 312.

SONUÇ

Bu çalışmada Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin 'Ulûmu'l-Belâğa adlı eserinin belâğat açısından değerlendirilmesi ele alınmıştır. Günümüzde belâğat ilimlerini sistematik bir biçimde ve çağımıza uygun bir şekilde bir arada toplayan eserlerin sayısı azdır. Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin 'Ulûmu'l-Belâğa isimli eseri bu ilimleri bir arada toplama bakımından önem arz etmektedir.

Konuların tablolar kullanılarak anlatılması, tezyîl, hâtime tetimme, tedrîb/nemuzec ve temrîn gibi okuyucuya fayda sağlayacağı düşünülen ek bilgilere yer verilmesi, farklı âlimlerin görüşlerinin zikredilmesi, başlıklandırma sisteminin kullanılması gibi özelliklere sahip olması bu eseri önemli bir konuma getirmektedir. Belâğat ilminin üç konusu olan me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerini dağınıklıktan kurtarıp derli toplu vermesi bu müellifin eserini önemli kılmıştır. Bu çalışma, aşağıda zikredileceği üzere beş bölüme taksim edilerek ele alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde fesâhat belâğat ve bunlara bağlı olarak kelamın fesâhatı, mütekellimin fesâhatı, kelamın belâğatı, mütekellimin belâğatı ile fesâhat ve belâğate bağlı diğer kelimeler tanımlanmış ve örneklendirilmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise me'ânî ilmi uygulamaları olan haber, inşâ, zikir, hazf, takdîm, târif, tenkîr, takyîd, zahirin gerektirdiği durumlar, kasr, fasl, vasl, îcâz, itnâb, müsâvât ve bunların alt başlıkları farklı bir pencereden tanımlanıp örneklendirilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde de beyân ilmi uygulamaları olan teşbih, hakikat, mecaz, kinâye ve bunların alt başlıkları değişik bir üslupla tanımlanıp örneklendirilmiştir. Tezin dördüncü bölümüne gelince bedî' ilmi uygulamaları ele alınmış bu da kendi içinde iki gruba bölünmüştür: Birinci kısım, mânevî muhassinat olan tıbak, mukâbele, mura'atu'n-nazîr, teşâbuhu'l-etraf, irsâd, müşâkele, müzâvece, 'aks, rucû', tevriye, istihdâm, leffu neşr, tefrîk, taksîm, cem' ve çeşitleri, tecrîd, mubâlağa, kelâmî mezheb, hüsnü't-ta'lîl, tefrî', zemme benzeyen şey ile methin te'kid edilmesi, methe benzeyen şey ile zemmin te'kid edilmesi, istitbâ', idmâc, tevcîh, kendisinden ciddiyet kastedilen şaka, el-kâvlu bi'l-mûceb, ittirâd, tecâhulu'l-'ariftir. İkinci kısım da lafzî muhassinat olup bunlar da cinâs ve kısımları, reddu'l-'acz 'ala's-sadr, sec', müvâzene, kalb, teşrî' şiirdeki hırsızlık ve ona bağlı durumlardır. Tezin beşinci ve son bölümü de eserin değerlendirilmesi olup bu bölümde Ahmed Mustafa el-Merâğî'nin 'Ulûmu'l-Belâğa eserindeki, istişhat yöntemi, âlimlerin görüşlerine yer verme durumu, başlıklandırma sistemine yer vermesi, örneklendirmelerde sadece

konuyu bağlayan kısmı vermesi, tedrîb ve temrînlere yer vermesi, konular anlatılırken tablolara yer vermesi, ana konuyu kavratacak ek bilgilere değinmesi gibi hususlar ele alınmıştır.

Müellif, anlattığı konuları daha sade hale getirmek ve okuyucuya daha güzel kavratmak için ayetlerden, hadislerden, şiirlerden ve deyimlerden yararlanmıştır.

Kitabın konularının başlıklandırılmasında verimli ve açıklayıcı bir yol izlenmiş olup bu başlıklandırmalar sayesinde konular birbirine karışmamakla beraber, okuyucu açısından, kitap hem daha rahat hem de daha verimli hale getirilmeye çalışılmıştır.

Kitabın geneline göz atıldığında hemen hemen anlatılan her konunun akabinde tedrîb diye isimlendirilen çözümlü alıştırmalara yer verilmiştir. Bu alıştırmalar bazen bir, bazen iki, bazen de üç tane olacak şekilde sunulmuştur. Yine temrîn diye isimlendirilen çözümsüz alıştırmalara da yer verilmiştir. Bu alıştırmalar da bazen bir, bazen iki, bazen de üç tane olacak şekilde verilmiştir. Ayrıca tetimme, tenbihat, hâtîme ve tezyîl gibi ek bilgilere yer verilerek konu pekiştirilmeye çalışılmış ve daha anlaşılır hale getirilmiştir.

Bedî' kısmında me'ânî ve beyân ilimlerinde yapılmış olan bablandırma yöntemi uygulanmamış doğrudan konulara geçiş yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Acat, Yaşar, *Rahmi Efendi ve el-İkdu'n-Nami 'ale'l-Cami Adlı Eseri*, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir2013.

Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Dâru'l-Kalem, Beyrut1985.

Aslan, Mehmet Ali, *Muhtasaru'l-Me'ânî Tercümesi*, Seyda yay., İstanbul2014.

az-Ziyadat, Tayseer ve Yaşar Acat, *Yabancılar İçin Arap Dili Belâğatı*, Kitâbi yay., İstanbul2013.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul1982.

Bolelli, Nusrettin, *Belâğat, Beyân-Me'ânî-Bedî İlimleri*, M.Ü: İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul2009.

Deylemi, Ebu Şucâ', Şireveyh b. Şhredâr, *el-Firdevs bi Me'suri'l-hitab*, I_IV, (thk., es-Sa'îd b. Beysûnî Zağlûl, Birinci baskı nşr., Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye), Beyrut1989.

Ebu'l-Berekât, eş-Şeyh Bedruddîn et-Tullevî el-İs'irdî, *Tefsîru Ebdeî-l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'an*, Kahraman yayınları, İstanbul2010.

el-Kazvîni, Ebu'l-Me'âlî Celaluddîn el-Hatip Muhammed, *el-İdâh fi 'Ulûmu'l-Belâğa*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan2010.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *'Ulumu'l-Belâğa*, el- Matbaatu'l-'Asriyye, Beyrut h.1434.

el-Merağî, Ahmed Mustafa, *Târîhu 'Ulûmi'l-Belâğa ve't-Tarîf bi-Ricâlihâ*, Daru'l-Besâin, Kâhire2009.

el-Cami, Abdurrahman, *Molla Cami/Fevaidu-z-Ziyaiyye*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbult.y.

el-Cârim, Ali- Emin, Mustafa, *el-Belâğatu'l-Vâziha*, Mektebetu 'ilmi'l-Hadis, Beyrut2005.

el-Ceylânî, Muhammed b. Abdurrahim el-'Umerî, *Şerhu'l-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahvi*, Dâru Nuri's-Sâbah, Lübnan2012.

el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa, fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, Muesseseti'l-muhtar, Kahire2013.

ed-Dannâvî, Muhammed Emin, *Mu'înu't-Talib fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut1971.

el-Celâlî, Musa, *Mecmuetu'l-'Ulum, Şefkat Yayınları, İstanbul2011.*

el-Hanbeli, ibn. Receb, *Camiû'l'Ulumi ve'l-Hikem*, Muesseseti'r-Risâle, Kahire, Mısır2001.

es-Suyuti, Abdurrahman Celaleddîn, *ed-Durru'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikir, Beyrut1993.

el-Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Daru ibn. Kesir, Beyrut1993.

el-Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Edebu'l-Mufret*, Dâru Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut1989.

Ebu Zekeriya en-Nevevî, Yahya b. Şeref, *Şerhu'n-Nevevî 'Âlâ Muslim*, Darusselam, Kahire1996.

Ebi'l-Fadl, Ahmed b. Ali ibn. Haceri'l-'Askalanî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhari*, Dâru Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan2011.

el-Mervezî, Abdullah b. el-Mubârek, *ez-Zuhdu verrekâik Li İbni'l-Mubârek*, Dâru'l-Mi'raci'd-Devleti Linnâşir, Mısır1995.

ed-Doktor, Cevat Ali, el-Mufassal fî tarihi'l-'Arabi Kable'l-İslami, Darussaki, Beyrut2001.

Ebu'l-'Abbas, Ahmet el-kalkaşandî, *Subhu'l-Â'şâ fî kitabeti'l-İnşâ*, Dâru Kutubi'l-Mısriyye, Mısır1922.

et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât Littaberânî*, Dâru'l-Haremeyni, Mısır1995.

el-Ğalâyinî, eş-Şeyh Mustafa, *Cami'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Dâru Ahyâi't-Turasi'l-'Arabi, Beyrut-Lübnant.y.

Fazl, Hasan Abbas, *el-Belâğa, funûnuha, ve efnânuha 'ilmu'l-Meânî*, Dâru'l-Furkan, Ürdün1997.

İbn Hişam, Ebu Muhammed, Cemaluddîn, Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Katru'n-Nedâ ve Belli's-Sâda*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut2005.

Mecduddîn, Ebu's-Saâdet el-Mubarek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ibn Abdulkerîm eş-Şeybânî el-Cezerî İbn Esîr, *En-Nihâye fî Ğarâibi'l-Hadisi ve'l-Eser*, Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut1979.

İbn. Mace, Ebu 'Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen*, el-Mektebetu'l-'İlmiyye, İstanbul1981.

Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid-Arapça Türkçe Lugat*, ipek yay., İstanbul1980.

Sancar, Cemaleddin, *Merâğî ve Tefsirindeki Metodu*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya1991.

Şahin, Muzaffer ve Halil Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul2005.

Ülgen, Emrullah, *Nahivcilerle belâğatçıların Me'ânî Konularına Yaklaşımları ve Bunların Mukayesesi*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, Yıl: 2014.



ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Abdusselam TAKDEMİR
Uyruğu : T.C.
Doğım Yeri ve Tarihi : Siirt/Pervari 01.02.1989
Tel : 530 630 69 12
E-posta : astakdemir@hotmail.com
Yazışma Adresi : Midyat Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi / Ticaret Lisesi
Midyat / Mardin
Çalıştığı Kurum : T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
Mesleği : Öğretmen
Branşı : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	İLAHİYAT FAKÜLTESİ	23.07.2012